

1905.

ЗМІСТ.

ОЛЕКСА КОВАЛЕНКО:
Славному українському
повістарові Ів. С. Леві-
цькому 97

ІВАН ФРАНКО:
Батьківщина (кінець) . 99

М. СТАРИЦЬКИЙ:
Чарівний сон (далі)... 111

В. МАСЛЯК:
Відроджений 124

НАДІЯ КИБАЛЬЧИЧ:
Концерт 130

АНДРІЙ ЧАЙКІВСЬКИЙ:
З ласки родини, повість
(далі буде)..... 133

ФРАНК НОРРІС:
Вир, повість (далі буде) 168

Із французьких поетів ... 196

ГАННА БАРВІНОК:
Святе Різдво на хуторі 77

І. Ф.:
Сухий пень..... 85

М. ЛОЗИНСЬКИЙ:
Гльосси про міжпартійні
відносини галицьких У-
країнців (кінець) 98

ІВАН КРЕВЕЦЬКИЙ:
Корифей російської
критики і українське
письменство 106

ІВАН ФРАНКО:
Львівський театр і на-
родня честь 122

І. КР.:
Бібліотека „Народного
Дому“ у Львові..... 133

Хроніка і бібліографія... 138

Редакційний комітет:

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
ДР. ІВАН ФРАНКО.

РІЧНИК VIII.
КНИЖКА II.

ТОМ XXIX.
ЗА ЛЮТИЙ.

ЛІТЕРАТУРНО-
НАУКОВИЙ
ВІСТНИК

ЛЬВІВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Бедієвського.

Олекса Коваленко.

Славному українському повістарові
Іванові Семеновичу Левіцькому

в день ювілею 35-літньої літературної діяльності.

I.

На порозі слави України
Радо ми усі прийшли на сьвято,
Літ бажаєм жить Тобі багато,
І не знать недоброї години.

Мірять довгий шлях Тобі прийшло ся,
На безлюдній, українській ниві,
Де шугають коршуни крикливі, —
Сліз пролить багато довело ся!

Та устояв Ти проти недолі, —
Не покинув хрест на роздорожі,
Не злякали заходи ворожі, —
Твердо ніс народній прапор волі!

Глянь навколо щирим своїм оком:
Враз усі прийшли Тебе вітати,
Син і батько, доня, брат і мати
За писання з трицять п'ятим роком!

Дух братерства, правди, дух єднання
Скликав нас на славне сьвято рідне,
Й вірить ся: живе козацтво вільне,
На Україні почалось витання!

II.

Не всякому доля судила
 Діждати щасливих годин,
 Багато забрала могила
 Великих і славних людей.

Тебе-ж поминула завзята,
 І нам зберегла дідуся.
 І в день сей прилюдного сьвята,
 Вкраїна віта Тебе вся!

Служив Ти народньому слову
 Спокійним, несхибним пером.
 За те маєш дяку гуртову, —
 За добре бо платять добром!

Явив Ти нам душу народну,
 Вказав нам на горі і зло,
 Та темряву дику, безодну,
 І все, чим богате село.

На очах тремтять у нас сльози
 Поваги палкої й пошан...
 Нехай же минають морози
 Ту хату, де пише Іван!

Київ, 19 грудня 1904 р.

Іван Франко.

БАТЬКІВЩИНА.

VI.

Опанас помовчав хвилю, передихнув, обтер піт, що виступив йому на чоло і зирнувши несміло мені в очі та переконавши ся, що я не дрімаю, почав оповідати далі.

— Я прокинув ся в шпиталю. Мені сказали, що я пролежав без тям дві тижні. Безтямного спровадили мене сюди: коли сторож почувши стогнання в моім покою заалармував поліцію, ся виважила двері і веліла забрати мене до шпиталю. Обі телеграми і пару листів, що прийшли були в часі моєї хвороби, знайшов я обік себе в шуфляді нахткастлика. В одній телеграмі були слова: „Благословлю тебе. Твій тато“, а в другій відомість про смерть мого тата. В листі наш громадський писарь доносив мені про те, як мій тато, а зараз по нім і моя мама занедужали на тиф, як обоє бажали конче бачити мене перед смертю, послали післанця за післанцем до телеграфу, як тато не діждавши ся мене вмер, а за ним до трьох днів умерла й мама. Писарь з порученя начальника громади доносив мені, що мою рідну хату опечатано, що тато при сьвідках полишив для мене все своє добро, що про се вже заявлено до суду, і взивав мене, щоб я як найшвидше зголосив ся обняти в посідане свою батьківщину.

Я читав ті документи і дивувався. Мені здавало ся чомусь, що все те мені відоме, що я сам був там, ішов за похороном свого батька, прийняв благословенство від матери, і перебув усе те, що повинен був перебути при такій нагоді. І ніщо тепер не ворушило ся в моім серці при тій вісти. Так від разу й вийшло, немов

усе те так і мусіло стати ся і власне тепер, у сю пору. Я почув навіть якесь облекшенє, мов на мні порвали ся якісь пута, що вязали мене, і мов тепер я буду міг свобідно полетіти кудись, розпочати щось таке, про що перед тим навіть не сьмів подумати. Про Кіценьку я неначе зовсім забув, вона не існувала для мене, в голові не ворушила ся про неї ані одна думка.

Я пролежав іще кілька день у шпиталі, поки міг вийти на сьвіт. Та скоро тільки я вийшов на вулицю і мене обхопило холодне січневе повітре і в очах замигтіли діяментові відблиски снігових вірочок розіскрених сонцем, я в тій самій хвилі почув, як думка про Кіценьку, непереможне бажанє летіти до неї, шукати її, кинути їй до ніг усе що маю, віддатись їй увесь, без огляду, опанувала всю мою істоту. Ще нетвердими кроками я поспішив на Вірменську і почав вартувати перед брамою, відки надіяв ся виходу Кіценьки. Пару годин аж до вечера я ждав даремно, перемерз і пустив ся ходити по вулиці, коли нараз на розі наткнув ся на Кіценьку. Вона йшла з ринку. Я з неописаною трівогою поклонив ся їй і став пеначе вкопаний. Вона зирнула на мене, всьміхнула ся, зупинила ся, подумала щось, потім приступила до мене і мовила коротко:

— Ходи!

Я жахнув ся, немов би ось тут коло мене вдарив грім. Та про те я машинально пішов за нею. На другім поверсі в отворених дверех вона ждала на мене зі сьвічкою в руці. Я зупинив ся в нерішучости. Вона взяла мене за руку і потягла за собою, шепнувши знов одно слово:

— Ходи!

Я вийшов. Вона замкнула двері і попросила мене зняти пальто і сісти собі. Її помешканє складало ся з просторого, ясного покою й нижі, де стояло її ліжко. Покій був уряджений як салюник, обставлений зі смаком, хоч без виставности. На мене дихнуло любе тепло, не знаю, чи від нагненої печи, чи від її особи. Вона скинула з себе пальто і опинила ся передо мною в елегантній вовняній сукні, скромно і зі смаком зачесана. На її лиці не видно було ані сліду заклопотаня. Повертала ся свобідно, з тою властивою їй маєстатичною грацією, що так хапала мене за серце. Повештавши ся по помешканю, поправивши перед зеркалом волосє і кокарду під шиєю, немов хочачи дати мені хвилю часу отямити ся, вона стала передо мною і вдивляючи ся мені в лице з таємничим усьміхом запитала:

— Любиш мене ?

Я не відповів нічого, тільки вхопив її обі руки і почав покривати їх поцілуями. Сльози ринули мені в очий і закапали на її руки.

Вона сіла біля мене на кріслі і пригорнула мене до себе, притулила мою голову до своїх грудий. Я тихо хлищав.

— Ну, ну, цить, дурненький! — мовила вона. — Я все знаю. І чого-б було не прийти зараз тоді, як тобі Наталя казала? Треба було конче простуджувати ся і йти до шпиталю?

Я з жахом поглянув їй у лице.

— Кажу-ж тобі, що все знаю. Про тебе було в газетах. І про те, що твої старі померли.

Я тільки в тій хвилі догадав собі, що телеграми і лист, які я сьогодні знайшов у шпиталі, були порозпечатувані. І як се я в першій хвилі не доглянув сього? А вона встала, поправила огонь у печі і лягну на столі і знов станула передо мною.

— Ну, скажи що! Чого тобі треба від мене?

— Нічого, — відповів я. — Я щасливий тим, що ти дивиш ся на мене.

— Ха, ха, ха! — засьміяла ся вона. — От іще дивачина! Ну, але скажи, що думаєш робити тепер?

— Не знаю. Нічого не думаю.

— А багато лишили тобі старі?

— Не знаю. Гроший певно ніяких, але господарство, поле...

— Кілько-ж се може бути варте?

— Не знаю. Три, чотири, пять тисяч.

— Гм!

Вона пару разів пройшла ся по покою, немов обмірковуючи щось, а потім знов станула переді мною.

— І що-ж ти думаєш робити з тим?

— Не знаю.

— Може схочеш іти на село і осісти на ґрунті? А може й від мене зажадаєш, щоб я йшла з тобою, зробила ся селянкою і годувала гусий та свиний?

Я з переляком видивив ся на неї. Таке жаданє видало ся мені чимось бездонно абсурдним та неможливим.

— Ну, скажи бо! Говори! Думай!

І вона обома руками потермосила мене за плечі.

— Зроблю все, що звелиш, — прошептав я.

— Так? Ну, се гарно. За се люблю тебе. На!

І вона нахилила ся і поцілувала мене в чоло. Від дотику її уст у мене мов огняні мурашки забігали по під шкірою.

— Слухай же! — мовила вона знов сїдаючи біля мене і пригортаючи мою голову до своєї груди лівою рукою. — Подобаєш ся мені. Хочеш їхати зо мною?

— Куди?

— В сьвіт. Я не думаю сидіти в тїм проклятушїм Львові. Тут мені не місце. Тут я Кіценька і ніщо більше. А мене тягне до чогось висшого. Чую в собі силу, талант, огонь. Хочеш допомогти мені вирвати ся з сеї проклятої нори?

— Все віддам, щоб допомогти тобі, — скрикнув я з запалом. Вона скоса, з усміхом дивила ся на мене.

— А ти навіть гарний, коли не киснеш. Люблю такий запал у молодих хлопців. Дай уста!

І вона вхопила обома руками мою голову, прихилила до себе і поцілувала мене в уста. Я стратив пам'ять. Якась невимовна розкїш наповнила моє серце. Думалось, що зомлію, що мину ся в тій хвилі.

— Слухай же! — мовила вона далі. — Від нині за тиждень їду геть зі Львова. Мушу. Не видержу довше. Коли хочеш їхати зі мною, будь готов до того часу. Від нині за тиждень. Вечером. Ось тут. Зліквідуї свої діла, продай свою спадщину, чим дорожше, тим ліпше. Роби як знаєш. Від нині за тиждень вечером ось тут жду на тебе. Не прийдеши — від завтра за тиждень уже мене тут не буде і ніхто не знати-ме, де я. Як би не ти, як би не те, що ти подобав ся мені від першого разу і як би не ота пригода з тобою, що попала в газети, я була-б уже виїхала перед тижнем. Отже чуєш? Розумієш? На, поцілуй мене і йди тепер і роби як знаєш. Я не силую тебе, але ждати-му. Хочеш закоштувати щастя зо мною, то приходь. Добраніч.

Я поцілував її в уста, в руки і вийшов позбавлений до разу власної волі, вийшов її невільником. Моя доля була запечатана і я не міг навіть подумати про те, щоб бороти ся зі своїм призначенем.

VII.

Опанас замовк. Я підвів очи і глянув на нього. Його лице було смертельно бліде, з очий градом котили ся сльози.

— Опанасе! — скрикнув я. — Годі тобі! Тебе занадто розворушують ті спомини. Ходімо спати, а то ще занедужаєш.

— Ні, не бій ся! — відповів він. — Не занедужаю. Навпаки. Ти не знаєш, яку полекшу на серці робить мені те, що можу раз поділити ся тими споминами з кимось иньшим. Десять літ я мовчав і носив їх мов камінь на серці. То вже тепер, коли твоя ласка і коли — — Але ти може втомлений з дороги, спати хочеш?

— Ні, зовсім ні! — запевнив я. — Тай хіба би чоловік деревом був, щоб твоє оповідань не прогнало йому сну з очий.

— Но, но, без компліментів! — осьміхнув ся він, обер очі і веселішим голосом говорив далі.

— Мені зрештою не багато й лишило ся оповідати. Кінець історії не цікавий, можна й наперед догадати ся його. Я зараз на другий день поїхав у село, оглянув свою батьківщину і заходив ся шукати купця на неї. Певна річ, по тихо. Селяни всі радили мені вертати в село, господарювати, але ніхто не знав, що кипіло в моїй душі. Залагодивши потрібні судові формальности я прийняв оферту місцевого арендаря і продав йому всю свою батьківщину за шість тисяч. Лице горіло мені з сорому, серце краяло ся, коли я підписував контракт, але у мене не було вибору, над усім панував образ Кіценьки. Думка про те, що се її воля, її наказ, що вона жде мене зі своїми палкими обіймами й огнистими поцілуями, зі своєю ненаглядною красою і грацією, — ся думка переважала все. І коли по доконаній продажі я мов злодій виїжджав із села, я прощав ся з ним без сліз, без жалю; я чув тільки звиток із шістьма тисячоринськовими банкнотами на грудях, а серце було повне Кіценьки. І коли обурені селяни на від'їзді обкидали мене лайками, прокляттями та жменями болота, я кулив ся та хилив ся мов під градом, але не почував ніякого жалю, ніякого гніву, ніякого сорому. Кіценька заслонювала мені весь сьвіт, замінювала всі почутя, заповнювала всі бажаня. Був остатній вечір перед визначеним нею речинцем її від'їзду. З якою душевною мукою біг я на Вірменську! Ануж одурила! Ануж від'їхала без мене! Що тоді? Передо мною рознімала чорну пащеку якась страшна безодня. Опинивши ся на розі Вірменської я зирнув у горі на її вікна. Ах, вони були осьвітлені! Значить, не виїхала! Як вихор полетів я горі сходами, застукав до її дверей і не дожидаючи голосу влетів до покою. Вона сиділа на великім куфрі в подорожнім убраню, з очима оберненими до дверей. Її лице було бліде-бліде, очі горіли.

— Ось я! — скрикнув я переводячи дух. — І ось тут — на!

І я поклав перед нею шість тисячориньських банкнотів. Вона всьміхнула ся і махнула рукою.

— Сховай се! Я ждала тебе. Бачиш, я готова до дороги. Подзвони на сторожа, щоб покликав фіякра.

Я подзвонив і розпорядив ся, а потім обернув ся до неї.

— А як би я був не приїхав, запізнив ся о пів години, то ти була-б від'їхала без мене?

— Розумієть ся, — сказала вона коротко.

Я взяв її за руку. Вона була холодна як крига.

— Що тобі таке? Ти хора? — запитав я її.

Вона не відповідала.

— Кіценько! Житє моє! — скрикнув я. — Скажи мені! Ти ненавидиш мене? Нерада, що я прийшов? Хотіла їхати сама без мене? Коли так, то на тобі гроші й їдь. Я не маю ніякої претензії.

Я подав їй гроші. Вона легким рухом руки відсторонила їх, потім усьміхнула ся — як мені здавало ся, крізь сльози — і своїм звичаєм узявши мою голову в обі долоні і пригорнувши її до себе поцілувала мене в чоло і мовила:

— Який ти дуренький! І не вгадав. Знаєш, я вже почала було сумнівати ся, чи ти приїдеш. Думала, що твоя батьківщина переможе в твоїй душі мій образ. Ну, а як би ти не був приїхав, я була-б, розумієть ся, від'їхала, але з одним наміром.

— З яким?

— Се вже мій секрет.

— Скажи мені його.

— По що?

— По що? Щоб я знав.

— Про мене. З наміром — на найближшій стації або за стацією кинути ся під колеса залізниці.

Я з жахом обняв її, немов хтось силкував ся вирвати її у мене.

— Кіценько, а то чому? — скрикнув я.

— Ну, у мене не було иньшого виходу. Так і памятай собі: сьогодні ти своїм прибутєм уратував мене від неминучої — —

Кінець сього реченя я заглушив своїми поцілуями.

Десять мінут пізнійше ми сіли на фіякра і поїхали до залізниці.

— Куди-ж ми їдемо? — запитав я.

— А тобі що до того? — відповіла вона різко. — Їдемо, куди я хочу. Ти тепер мій і я роблю з тобою, що сама захочу, доки — —

— Доки що?

— Доки не кину! Ха, ха, ха! Страшно тобі?

— Ні, не страшно.

— Любиш мене про те?

— Люблю.

— Ну, гляди-ж! У мене тверда школа.

Ми надоспіли як раз на курієрський поїзд до Відня. Вона взяла два білети першої класи, віткнула щось у руку кондукторки, і коли поїзд рушив, він запер за нами купе. Тоді Кіценька кинула ся мені на ший і цілуючи мене мовила:

— Ну, тепер починає ся наша шлюбна подорож!

У Відні ми стали рано. Я був безтямний, ошоломлений, а вона мов і зовсім нічого. Покликала пакера, заговорила до нього чистісеньким віденським діалектом, щоб замовив нам фіякра, і ми заїхали до якогось готелю. Там нам дали дві гарні кімнати і в них я прожив із Кіценькою чотири дні — чотири найщасливіші дні мого життя. Що я буду тобі описувати те, що пережив тоді! Такі речі не описуєть ся, а хто їх не пережив сам, той не відчує ніякого опису, а головна річ, кожний із тих щасливців, яким випадають на долю подібні дні, переживає їх по своєму. Кіценька розсипала передо мною всі чари своєї краси, свого доброго, справді золотого серця, свого незвичайного розуму. Кожда хвилинка мого побуту з нею відкривала мені в ній щось нове, принадне, любе. Ані одна хмариночка, ані одно непорозумінє, ані одна брутальна чи цинічна рисочка не закаламутила того сьвітлого, чистого образу, який зложив ся в моїй душі в її подобизну. Все і всюди вона була супроти мене така суцільна, натуральна і, бачилось, непорочна душею, а при тім весь спосіб її поводження виявляв стільки простоти й делікатности, що я тільки тоді пізнав, до якої висоти може піднести цивілізація людину, а спеціально жінчину. І я всім своїм єством поклонив ся тій цивілізації і покляв ся служити їй усе своє життя, ширити хоч ті слабкі її промінчики, які здужав захопити. А дивлячи ся на Кіценьку і любуючи ся нею я в душі запитував себе, відки се і яким правом я, бідний Рутенець, приходжу до того, щоб роскошувати ся такою перлиною людського роду?

Було щось загадкове, таємниче в її поведінці, якісь наглі скоки, мов непереможні пориви якоїсь темної сили. Я кілька разів запитав її, благав, щоб відкрила мені свою душу, поділила ся зо мною всім тим, що тисне і турбує її. Вона якось милосерно всміхала ся при тих словах, гладила мене по під бороду та говорила:

— Ну, ну, ти дурненький! Годі тобі.

А потім сяде до фортепяна, вдарить кілька акордів і затагне пісню. Співала і грала чудово — бодай я ні перед тим ні потім не чув нічого кращого. Особливо любила одну пісеньку — може й сама зложила її...

В день мене любить
Сонце в просторі,
Я-ж покохала
Нічній зорі.

В день мене сонце
Цілує в очи,
Серденько-ж прагне
Темної ночі.

Як би я мала
Над сонцем силу,
Я-б його вклала
В темну могилу.

Я б заміняла
Сонце за свічку,
Всі дні дала би
За одну нічку.

А проспівавши кинеть ся до мене, цілує і пестить і приговорює:

— Розумієш се? Розумієш? Знаєш, яка я? Ну, то не допитуй ся далі.

Я не розумів, не хотів розуміти нічого по над те, що давала мені хвилина. Одно тільки я прочував, що таких хвилин ніякому чоловікови в світі, а тим менше мені не могло судити ся богато.

От тим то мене майже зовсім не здивувало, коли збудивши ся пятого дня я не застав Кіценьки на її ліжку і коли покликана моїм дзвінком Zimmermädchen сказала мені, що „die gnädige Frau ist verreist“. Правда, у мене при тій відомості зробило ся на душі так, немов наді мною раптом погасло сонце, але зараз же потім прийшла рефлексія і почала шептати мені: „А ти-ж як думав?“

Воно лише для тебе сьвітить? І для тебе сходило? Будь рад, що й стільки бачив його!”

Якийсь час я снував ся по покоях мов неприкаяний, не знаючи, що робити, за що взяти ся. Потім глянувши на її нахт-кастлик я побачив на ньому лист із написом на коверті „Fidelio“. Се мене вона називала тим романтичним іменем. Я отворив той лист і прочитав. І раджу тобі також прочитати його. Нехай він сам говорить за себе. Тим більше, що я й тепер не потрафлю висловити тобі й сотої часті того вражіння, яке він тоді зробив на мене. Ось на тобі його. Бачиш, я справив собі на нього срібну пушку — одиноку люксусову річ, яка є у мене. Бо се-ж найбільша моя сьвятість, одинока пам'ятка жінчини, що раз на все заповнила мою душу. Читай і міркуй сам, що маю судити про неї.

І він із окремої шуфлядки свого столика виняв невеличку, гарно цівельовану пушку, відчинив її і виняв із неї маленький листок у незапечатаній коверті. Заким подати його мені він притулив його до уст.

— Ще чути запах тої перфуми, яку вживала вона тоді, — мовив Опанас, і по короткій мовчанці додав: — Знаєш, я не забобонний, але поклав собі в душі таке віруванє: доки від сього листа чути її перфуму, доти я певний, що вона жиє, і значить, доти можу надїятися, що вона ще верне ся до мене.

Я розгорнув листок писаний дуже гарним жіночим почерком на моднім перед десятьма роками листовім папері, і прочитав ось що :

„Дорогий мій Fidelio! Пора нам розстати ся. Я їду, куди кличе мене моя доля. Не сердь ся, що від'їжджаю без прощаня. Вір мені, так буде ліпше. І не винувать мене, що користую ся грішми, які ти подарував мені. Беру їх як доказ твоєї любови. Я дала тобі за них те, що могла дати на разі і вважаю себе на далі твоєю довжницею. Надїю ся, що прийде ще час мені поквітувати тебе. Вірю в твою вірність і щирість, що ти не обвинуватиш і не будеш пошукувати мене. Се зрештою й не придалось би ні на що. А тепер слухай моєї ради. Вертай назад до свого рідного краю, кінчи студії, здобувай собі житєве становище. І доки у тебе в душі не вигасне спомин про мене, не забувай хоч раз до року написати мені пару слів на адрес: AZ, 12, Wien, post. rest. Як живеш, чим займаєш ся, чи жонатий — чувеш, се доконче — і яка твоя адреса. Чи дістанеш коли яку відповідь від мене, чи

ні, а ти не забудь написати. Се потрібно. А тепер бувай здоров! Ти спиш солодко. Цілую тебе в чоло. Твоя Кіценька.

Р. S. Наш готелевий рахунок я вирівняла. Тобі на дорогу і на перші потреби лишаю в твоїй валізі сто гульденів. Більше не можу. Ну, па! До побачення!

— Ось тобі й уся моя драма, — мовив зітхаючи Опанас, коли я дочитавши лист зложив його і віддав йому, а він знов обережно поцілував його, сховав до пушки, а пушку до столика.

— Ну, і що-ж ти зробив потім? — запитав я.

— Зробив усе так, як веліла вона. Не шукав за нею, поїхав із Відня, а зрікши ся раз на все всякої думки про кар'єру пішов зі Львова до Станіславова, скінчив там учительську семінарію, зробив іспит і отсе вже п'ять літ учителюю тут у горах, та сію по трохи зерно цивілізації в темнім закутку.

— А до неї пишеш?

— Раз на рік. Коротко, без чутливости, подаю лише реляцію зі свого життя, свою адресу і* поздоровлене, тай годі.

— А дістав коли відповідь?

— Ніколи. Анї слова.

— І не знаєш, де вона, що з нею?

— Нічогосінько не знаю. І байдуже мені. Люблю її, жию споминами про неї, і досить мені. І ті спомини піддержують мене в тяжких злигоднях. А з поза туманів невідомого все мов її біла рука киває до мене її остатнє слово: „До побачення!“

Опанас замовк, задумав ся. Лямпа почала погасати. Ми полягали спати.

Другого дня ми по свіданю оба вибрали ся в дорогу. Опанас провів мене до місточка, куди було треба. Він був замислений, але спокійний, оповідав про свої шкільні турботи, про свої заходи коло просвіти селян та їх економічного піддвиження, про свою ненастанну боротьбу з властями. Про Кіценьку не було анї згадки.

VIII.

Минуло звиш п'ятицять літ від того часу. Я знов стратив з очий Опанаса, тим більше, що на два чи три мої листи до нього не одержав відповіді. Аж літом 1904 р. я побачив ся з ним на вічу галицьких і буковинських учителів. Він значно постарів ся, посивів, занустив велику бороду, але все таки держав ся просто, був стативий і крешкий, говорив сьміло. Давнього заляканого по-

гляду, мелянхолійного зітхання не було ані сліду. Се був очевидно чоловік, який знав, що й по що робить, а чуючи за собою совісну і позитивну працю глядить кожному сьміло в очи. Ми привитали ся сердечно, умовили ся, де маємо здибати ся по вічу, а зійшовши ся вечером при склянці пива розбалакали ся.

— Ну, що там твої гори? — запитав я в Опанаса.

— Го, го, мої гори! — відповів він. — Такі вони мої, як твої. Я вже давно в гір. Від того часу, як ми бачили ся, осьмі мої переносини.

Ми побалакали про ті переносини та ще про дещо, та Опанас видно ждав від мене якогось питання, на яке у нього готова була відповідь. Та не можучи діждати ся того питання від мене він нарешті нахилив ся до мене і притишеним голосом запитав:

— Ну, а про неї не питаєш?

— Про кого-б то?

— Ну, а про Кіценьку.

— Що-ж про неї питати? Хиба стало ся щось нового?

— А вже-ж стало ся. Вона вернула до мене. Я вже був у К. недалеко Дрогобича. Одного вечера приїздить до мене фіякер і на ньому дама вся в чорному, закрита чорним серпанком.

— Здоров був, Fidelio, — скрикнула ще з воза. Голос її був глухий, мов переломаний, але я пізнав його від разу.— Ось бачиш, я до тебе!

Я поміг їй злізти з воза. Властиво я виїс її майже зовсім на руках. Була легенька як дитина. Коли станула на землі, я почав цілувати її руки.

— Ну, ну, дай спокій! — мовила вона. — Я приїхала до тебе вмирати.

І при тім вона відкинула заслону зі свого лица. Було бліде, з випеченими на щоках румянцями. Уста були бліді, очи горіли. Я взяв ся потішати її, хоч у самого серце мов кліщами здавило.

— Ні вже, синку, не балакай нічого! — мовила вона. — Я вже знаю, на що приїхала. Доки була сила, я розсипала її по сьвіту. Доки була краса, я чарувала нею. Доки було здоровле, я шастала ним. Я жила — що вже казати. А тепер приїжджаю до тебе вмирати. Приймеш? Не бій ся, я довго не потягну.

У мене сльози бризнули з очей.

— Е, ти, бачу, ще не позбув ся сантиментальности. Ну, ну, дай спокій! Встигну ще набриднути тобі. Моя хвороба така, як той

Чех, що казав: „Ně boj se, ja tě budu pomalenku řízat.“ Я для того й носила її з собою отсе вже три роки, щоб не надто довго докучати тобі. А гарно тут у тебе! Треба буде піти та роздивитися по кладовищі та винайти собі місце спочинку після свого смаку.

Вона говорила майже весело, хоча по кождім реченю уривала і дихала. В грудях чуло ся легесеньке харчанє. І кожде її слово, кождий отакій тон із її грудий різав мене по серці.

Прожила у мене ще вісім місяців. До самого кінця держала ся на ногах, була весела, хоча говорила вже майже лише шептом. На мої намови, щоб узяла шлюб зо мною, відповідала все одним рішучим: ні. Мусіла-б показати мені свою метрику (спалила її давно!), виявити своє дійсне імя і прозвище, а сього не зробить ні за що. Я називав її Галею і вона полюбила се імя. Хто вона була, відки й якого роду, се лишило ся тайною, яку вона й понесла в собою в могилу. На тихім сільськїм кладовищі в тіни прастарої липи я похоронив її відповідно до її волі в простій деревляній домовині, в тій одежі, яку сама собі приготвила на смерть. Ані хреста, ані нагробного каменя на своїй могилі не веліла класти. „Житє дало мені все, що могло дати, нехай же й смерть бере все, що може взяти“ — говорила вона.

— Дивне діло боже отака женщина, — додав Опанас по хвилі задуми. — Глядиш на неї з боку — пропаща. І сама вона не вважає себе нічим ліпшим. А піді-ж ти, яка сила в ній! Одним своїм позирком, одним може навіть несвідомим рухом, одним недбало киненим словом вона може зіпхнути чоловіка в безодню і може підняти його і понхнути до праці, до посвячення.

— Не всякого чоловіка, Опанасе, — додав я. — А кілько то було таких, перед ким твоя Кіценька весь свій вік розсипала чари своєї краси та перли своєї грації та блиски свого розуму і все таки не попхнула їх нікуди. Все се було для них, „аки усерязь злать въ поздрехъ свиній“; перли сипались перед них лише на те, щоб вони могли тонтати по них. На се треба мати також певну здібність, треба мати, що так скажу, в своїй душі свою батьківщину.

Дидьова, 30 серпня 1904 р.

М. Старицький.

ЧАРІВНИЙ СОН.

Сьвятковий жарт в одну дію.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Леся, панночка, сирота, молоденька.

Кость Романьчук, бувиший студент.

Марина, стара бабуся, нянька панночки.

Король, остаркуватий.

Королева, огрядна, пишна.

Королівна, таж Леся.

Мажордом князь, підпонтанний.

Турецький ханенно, юнак.

Німецький принц, теж юнак.

Невідомий лицар, молодий теж.

Катря, подруга панночки.

Сім придворних панночок.

Придворна старша пані, таж няня.

Джура, підліток хлопчик.

Придворні, драбанти, сурмачі і кати.

На всіх
убрання поді-
бне до малюн-
ків на картках.

Проста, порожня кімната. З мебелів тільки стул та стіл. На стіні висить кобза. Ніч.

В И Х І Д 1.

Леся сама.

Леся (ввіходить зі свічкою, ставить її на стіл, а потім і другу незапалену; кладе ще й дзеркало; одягнена у верхню довгу одіж, чи ватерпруф, чи ротонду).

Брр! Холодно... Не топлять... Ет, дарма!

Ах, як давно була тут! Кладовищем

І пустокою без його хата ця...

І кобза тут? Позбавить ся... тра взяти. *(Здійма, приграв)*

Як він на її чудово грав колись!

О, задзвеніть ви, струни мої, стиха

І донесіть до його, в далиню

Мої жалі, мою нудьгу-гривоту! *(Гра. Павза).*

Не слухають ці струни моїх рук...
 А як йому ласкаво промовляли...
 Як він співав... цю пісню чарівну...

(Почина тихо співати, а далі сміліш).

„Ой не цвити жовтій кріне
 Ні в день, ані в ночі...
 Ой де-ж то мій милесенький —
 Не бачу на очі?
 Ой не шуми дубровонько,
 Кучерявий гаю:
 Упустила голубонька,

(Закінча з риданням) Та вже й не піймаю“.

В И Х І Д 2.

Леся й няня.

Няня *(у очіпку і в стародавнім халаті до землі).*

О, так і єсть!... У пустці! Лихо тяжке!
 Та ще в ночі? Тут образів нема,
 А як нема, то і нечиста сила
 Може звести кубло...

Леся. Я не боюсь.

Няня. Ой, не кажи: укусить, не укусить,
 А наляка... Та що се? Сльозоньки
 На очах? Все ти журнися...

Леся. Ох, няню,

На що мені життя?

Няня. Та схаменись

І не верзи такого: не цвила
 І хоче вянуть... Гей! Та що ті хмари
 На провесні? То божа благодать:
 Окропить дощ пахучий, тенлий землю —
 І все за ним враз оживе, — оттак
 Точнісенько і твоє горе...

Леся. Ні!

Мого жалю не змириш, не зміркуєш!

Няня. Та що ти! Ох, було колись, — пройшло:
 Як одруживсь у друге твій татуня
 Шокійничок... Ну, мачуха й дала

- Себе всім знать; тебе не долюбляла,
 Все кривдила... але минулось зле,
 І в тітці Бог послав тобі матусю...
- Леся.** Сирітство я оплакала своє,
 І жаль по нім у серці заховала...
- Няня.** Що-ж, журиш ся за Костем?...
- Леся.** Ох, журюсь
 І не всміхнусь до самої могили...
- Няня.** Ховай Христос! Та з чого-ж та напасть?
 Адже-ж тебе любив він...
- Леся** (*з гвалтом*). І покинув!
- Няня.** Не може бути, кохав він запальніо:
 Було прийду — то й мови, що про тебе!
- Леся.** Ой, нянечко, ріднесенька! (*припада до няні, плаче*).
- Няня** (*голубить її*). Та що-ж
 Там стало ся?
- Леся.** Замовк і не озвав ся...
 Пів року вже минуло...
- Няня** (*хита головою*). Он то що!
- Леся.** Може умер, або ще гірше... (*ломає руки*).
- Няня** (*маха рукою*). Годі!
 Не знати що: вже-б звістку подали,
 Бо він п'ять літ тут мешкав, наче родич...
- Леся.** А може й то... Він признавався мені,
 Що над життя... А я з стида на жарти
 Звернула все... і перебила річ...
- Няня.** То не гаразд... Образив ся напевно?...
- Леся.** Образив ся і зацурав мене!...
 Напевно вже по женихавсь з другою?...
- Няня.** То й цур йому! Більш світа за вікном...
 А ти й подруг якось то залишила...
 Поїхала-б до Катрі...
- Леся.** Хоч вона
 І подруга найщирша, а не хочу...
- Няня.** Ну, то ходім: вже спатоньки пора...
 Я покладу тебе на ліжку, вкрию,
 Благословлю і казку розкажу,
 Як перш було: от про царя й царівну,
 Про мачуху, що думала звести

Красунечку, щоб їй, бач, не мішала
Пишати ся, що хтіла жениха
Закутувать...

Леся (*поцілувати няню*). Ні, я не хочу спати;
Зостану ся і погадаю тут...

Няня. Ой, лишенько!... Тут наляка нечиста...

Леся. Ні, байдуже.. Я хочу конче знать
Свою судьбу... Його побачить хочу...

Няня. Вигадуєш! Душі в мене нема...
Ця пустка геть на одшибі, в садочку...

Леся. Голубонько! (*Припада, лащить ся*).

Няня. Ну що-ж? Сиди, сиди!

Я навкруги вже пантрувати стану.
(*Поблагословивши, пішла*).

В И Х І Д З.

• Леся сама.

Леся. (*Запалює свічки, уставляє дзеркало й сідає*).
Ой, Боженьку! Що з ним? Яка пригода?
Хоч би дізнать, довідатись... А то
Невідання, непевність палють серце...
Гризота, смерть!... Ні вістоньки!... Коли-б
Здолала я хоч прозирнуть до його...
Хоч здалеку побачити у млі!... (*замислюєть ся*).
Або зла смерть, або розрада!... Серце
В його було до всього запальне...
Ну, й завело... (*пауза*). Зайшло моє вже сонце
І ніч лягла, холодна, глуна ніч!
Як всю мене, немов тягар той, клонить...

(*Потягаєть ся, починає куняти, і промовля тихше та тихше*).

З'явись мені, мій соколе прудкий!

З'ясуй мені, чого ти нас покинув?...

(*Починаєть ся тиха музика. Панну клонить дримота...
Вона вагаєть ся; але нарешті звалює одну свічку, а потім і другу.
На кону пада темінь. Друга панна підміня Лесю. Через яку хви-
лину здіймаєть ся задня завіса і уявляєть ся нова картина.*

*Роскішний сад; квітниця, водомети, статуї. На вдалі палац;
ліворуч мармуровий амвон із бальдахімом і пишними сходами. На
амвоні вище два крісла, а нище одно. Місячна ніч.*

(С о н).

В И Х І Д 4.

Катря (придворна панна), а потім Леся (королівна).

Катря (*озираючись назад.*

Найпишнійша панно!

Леся (*за дерева.*) В мить,

Ось здійму но аксаміт,

Бо аж душно.

Катря. Слушна річ, —

Чарівна та пишна ніч!

(*Зупиняєть ся перед статуєю Венери і жартливо співає.*)

„Ох, моя Кипридо,

Вчуй мої благання,

Лвій за милим слідом

Чари закохання!“

Леся. Вже й співаєш?

Катря. Що-ж, зітхати?

Не повернеш тим утрати!

Леся. Сядьмо тут. (*Сідають.*) Катрусю любя,

Як же з лицарем Сабком

Учинилась тобі згуба?

Катря. Що-ж, кохались ми ладком...

То-б то він кохав шалено,

Я-ж сьміялась; він до мене

Припадав і умлівав,

Руки, сукню цілував, —

Я-ж сьміялась; в його сльози...

А мені то байдужé —

Привабляла, тай уже...

Раз, як стали вже морози,

Він прийшов, та так і вправ

На коліна й заблагав,

Щоб я в мить йому призналась,

Чи він любий, а чи ні?

Вже й хотіло ся мені

Його стиснуть, та вагалась...

Кокетливий, маєш, жарт...

Ох, того було не варт!

Я дішла, мов королівна...

Він поблід, підвів ся гнівно
Й не вернувсь...

Леся. Ой, леле, ну?

Катря. Зацурав мене, дурну
І з другою поєднав ся...

Леся. Сьвіте, Боже правий, зглянь ся!

Катря. Що-ж, я винна, а не він!
Вийми серце — змовкне дзвін!

Леся. Ох, нещасна моя доля, —
Зацурала й я соболя
Зза нікчемного стида, —
А тепер він пропада...

Чи за жарти, за наругу —
Закохав ся може в другу?
Ой, пропаща я цілком!

Катря. Де-ж було це?

Леся. Де мій дом...

Катря. Як твій дом? Ти-ж у чертові,
Короля еси дочка...

Твоя мова наляка
Всіх у нас... О, знову сльози? (*Голубить її*)

Леся. Я заледве і жива.

Катря. Що-ж там? Може голова
Заболіла?

Леся. Леле, — туга...

Коли щира ти подруга
То втечім...

Катря. Куди?

Леся. Туди,
За моря, за сині гори,
Де лежать степів простори —
Там мій красень, моє горе!
Я знайду його, знайду,
Черетну лиху біду,
І покрикну: „Ясен раю,
Я давно тебе кохаю!“

Катря. Кинь і спогади тих мрій —
Тут лицарства цілий рій:
Для тебе-ж воно візване...

- Леся.** Моє серце ниє, вяне...
 Всі вони чужі, чужі!
 Лиш один був, Катре, голос...
 Мов знайомий, голосний...
- Катря.** Хто-ж?
- Леся.** У прилбиці ясній...
 Тільки видко русий волос...
 Але то — одна мана!
 Ой, у серці все зрина...
- Катря.** Ех, кинь об землю примари;
 Я покличу подружок! (*Бе в долоні*).

В И Х І Д 5.

(Тіж і придворні панни, в білих сукнях. Панни вибігають із двох боків. Катря їм шепче).

- Катря.** Що-ж, побавимось в танок
 І розвієм її хмари.
- Панни** (*Лесі*) Слава ясній королівні!
 Ми готові до послуг!
- Леся.** Ви мені всі за подруг...
 Вас люблю я... Всі ми рівні!
- Катря.** Погуляймо в гори-дуба?
- Панна 1.** Самим скучно, моя любя...
 Хоч би джур...
- Панна 2.** А той князька!
- Катря.** Ой, вигадниця яка —
 Він маґнат...
- Панна 2.** До всіх принад:
 З нами бавити ся рад!
- Катря.** Он де старша наша пані, —
 Поховаймо ся зарані!
 (*Всі ховають ся весело за кущами й деревами*).

В И Х І Д 6.

Тіж і старша пані, (няня, але в пишнім убранні).

- Ст. пані.** Де ти, красо моя, крілевно?
 Де ти поділась? Озовись!
 Вбиратись час, не як колись,

А в веселкове сяйво певно...
 Бо місяць вийде до зорі...
 Та де-ж ти? Тут чи у горі,
 В своїх світлицях?

Голоси. Ось я! тут!

Ст. пані. Та де-ж?

Голос Катрі. Я вмить... Шлейф ноги плута.

Ст. пані. Моя яснійша, час, пора:
 Із королівського двора
 Вже рушив почт на шану щиру
 Величним лицарям турніру...
 Ходім!

Голоси. Агов! Ау! Хі хі!

Ст. пані (*оглядаєть ся*). Та де-ж ти?

Голос. Тут!

Ст. пані (*хидаєть ся то туди, то сюди*). Де тут?

Голос Катрі. Ось Леся!

Ст. пані. Що за мана? Пождіть лихі!
 Поскаржусь... Ну, вже попадеш ся
 Ти, дзиго! Ось я, ось я вас!
 Ей, годі жарт, бо слухний час!

Голоси (*зі сміхом*). Ау! Ау!

Ст. пані (*прожогом*). Я-ж вас!

Голоси. Ой, пробі! (*тікають*).

Леся (*виходить*). Не гнівайсь, пишна пані!

Ст. пані (*задишавшись, присіла*). Ай,

Нема на їх лихих хвороби —
 Так наманіжилась... Тривай!
 Чого не йдеш ти до скарбниці?
 Там ждуть свої чарівниці
 Смарагди, перли, туркуси...

Леся. Не стямлюсь я... нові часи!
 А то в якої-б то причини?
 Мене, єдиної дитини
 Наймогутнійшого кріля,
 Усі тримались оддаля,
 Лякаючись нової мамі...
 Росла я п'отай, за замками
 Як служка вбрата...

Ст. пані (*встала і підійшла до Лесі*). Те пройшло

І оченяток твоїх скло
Вже не затемрить ся сльозою.

Леся. Сьмієш ся, пані, наді мною?
Хиба-ж та мачуха не зьвір?
Мене ненавидить! Повір,
Її голубління лякають
Мене ще більш, аніж лайки.

Оці непрошені сьвятки
Напевне зле щось провіщають...

Ст. пані. Нема причин твоїй гризоті:
У пишнім сьйві, в яснім злоті
Зійшло вже сонечко весни
І всі хмарки твої прогнало.

Леся. Зронила я гірких чимало
З непереможного жалю...
Ох, як я панію люблю, —
Здаєть ся, більш од неньки-тьоті...

Тільки у пишнім сїм охвоті
Вельможна пані холодніш,
Аніж у простому раніш...
Тепер бою ся якось пані, —
А то-б призналась... душу всю-б...

Ст. пані (*цілує її*). О, устоньки мої кохані,
Настане сьвято, коли шлюб
Розв'яже Лесі вільно руки...

Леся. Не завдавайте серцю муки:
Не вийду замуж я... ні! ні!
Нема тут доленьки мені!
Бо той...

Ст. пані. Хто той?

Леся. Не можу, пані...
Е, що й казать! Та у жупані
Сюди і пристуну нема...

Ст. пані. Ет, кров шаліє... та дарма!
Ген королева...

Леся (*подалась уперед, на перед сцени*). Ох, мій кате!

В И Х І Д 7.

Тіж і королева.

(Королева зупинила ст. паню і щось розмовляє з нею).

Леся. Може то дико, може й гріх,
 А я не можу подолати
 Жаху... — бодай то моя мати!
 В її очах блідих, та злих
 Гадючих жал велика сила... *(Павза довга).*
 Проте я ниньки, мов в гаю,
 Сама себе не пізнаю, —
 Немов зросли у мене крила...
 Ой, голос, голос, аж дзвенить
 В мойому серці милим співом;
 Його почула лиш на мить
 І захопилась отим дивом.
 Невже то він? Ой, Боже мій! *(замислилась).*
 Ні, то гірка омана мрій...

*(Королева наближаєть ся і гостро дивить ся на Леся. Леся кля-
 няєть ся, цілує руку і відходить, не зводячи очей).***Королева.** Як ніч! Хто я?

Леся *(непевно).* Ваше величчя
 Ви королю-отцю жона...

Королева. А вам?**Леся.** Ох, мати...

Королева. Що-ж обличчя
 Ви обертаєте?

Леся. З страху:
 Мене ви...

Королева. Ні, то ти лиху
 До мене душу завжди мала...
 А слід би мачуху й любить.

Леся *(чуло).* Я ласки, мамо, не вазнала...**Королева.** Ну, ось! *(цілує її).***Леся** *(здрігнулась).* Чи-ж вірить мені?

Королева *(ласкаво-жартливо).* Цить!
 Тебе я маю за дитину,
 До тебе серцем щирим лину
 І дбаю все про твій талан...

- Леся.** Ох, у очах мені туман...
Не тямлюсь я...
- Королева** (*ніяково*). Ну, перше, так
Тебе чужала ся, а нині
Я чуюсь матірю дитини.
- Леся.** Ой, леле! Як я рада, як!
Нехай посьвідчуть оці сльози,
Що ні лукавства, ані лжи
Немає тут...
- Королева** (*пестує*). Ну, от морози
Й розпали ся і літо в нас...
Але не гай ти, доню, час
І засліпи усіх красою...
- Леся.** Що, перед вами, мамо, я?
Нікчемна тїнь...
- Королева** (*єхидно*). Ти наді мною
Сьмієш ся?
- Леся** (*широ*). Ненечко моя,
Їй Богу!
- Королева** (*розкриває руки*). Ну, схились на лоно!
Сьогодні жереб твій; сюди
Могут-юнаків пишне гроно
Увійде зараз, — так гляди:
Хто вигра справу, — у ралець
Той візьме твій собі вінець.
- Леся** (*припада*). Ой, згляньтесь, мамо, — того шлюбу
Не можу... Ох, на смерть, на згубу!...
Мені ще воля дорога,
Ще не натішилась в кубельці,
Ще не прокинулась жага
В моїм дівочім, чистім серці...
Й за вами нуд...
- Королева** (*ласкаючи*). О, то пусте!
Тай чим знадне дівочтво те?
Хе, заспіваш иньші співи,
Коли роскоші чарівливі
Тебе огорнуть і спянять...
О, раювання того статъ
Така знадна!... Замиловання,

Обійми, любощі, стискання...

Гориш і млієш на огні:

Над все те щастя на землі!

Леся. Ой, лихо тяжке! Та правницю
Віддати можна лиш тому,
До кого серце..

Королева (*сьміло*). Ет, дурницю
Верзеш ти: в шлюбі одному
Й ровтониш палом його броню...

Леся (*плаче*). Ой, мамо, мамо! Хто нелюб,
То з тим труною буде шлюб!

Королева. То королівська воля, доню:
Не плач! Я може й обороню,
Коли лихий буде жених, —
Візьму на себе отой гріх, —
Але за тебе покляни ся,
Що без мові волі ти
Ні з ким дружитись не згодиш ся, —
Хоч би жених був до мети!

Леся. Клянусь, клянусь! Тут на чужині
Не може быть мені дружини!

Королева. То жарти.. Ох, їм швидко край!
Ну, прибератись поспішай! (*Леся виходить*).

(*Видко, що їй ст. пані на верранді надіва корону, перли; панни прислугувують*).

В И Х І Д 8.

Королева сама.

Королева (*в слід*). Ні, вийдеш за муж безперечно,
І стане тут мені безпечно,
Коли хто кралю загребе:
Таки я здихаюсь тебе! (*навза*)
При їй краса моя — брудота,
При їй ховатись мені тра...
Й ніщо не сплямить того злота —
Ні біс, ні знахарка стара!?
Ще кращою стає що днини...
Ой, я ненавиджу її,

І збудусь подлої дитини!
 Так, шлюб... — примушу!... Манії
 Отець твоєї не завваже
 І до вінця тебе ще звяже! (*Пава.* — *Пройшлась*).
 Тільки мені пригода й тут:
 Ну що, як той, кого жадаю —
 Їй жереб? Я-ж рішу ся раю?
 (*люто*) О, смерть тоді! Всьому капут!
 До його серце прикипіло —
 І заняло ся моє тіло
 Вогнем жерущим... Віддала
 Я за корону свою руту,
 І ось несу лиху покуту:
 З старим все серденько звела!...
 З ним — зараз вянуть поривання...
 Жарка, палюща моя хіть
 Зрива у діда лиш зітхання...
 А ласки? Бррр! — одна напасть... —
 Я хочу жити і кохати!
 (*скажено*) До вас вдаюсь, пекельні сили,
 Щоб ніж до помсти насталили:
 Не дам його, не попушу, —
 Себе і їх зананащу!...
 (*Чути сурми*). Король вернувсь... Стрічати треба...
 (*Пішла і зупинилась*). О, жду тепер я пекла й неба!
 (*Хутко вийшла*).

Конець буде.

В. Масляк.

ВІДРОДЖЕНЬ.

(НОВОРІЧНА КАЗКА).

На землі стояла ніч.

Темні паполами її чорної одежі поблискували тисячами зірок.

Над її головою мов брилянтовий діядем сьвітив ся срібно-рогтий місяць і розпускав своє анемічне промінє по побілених інеєм дібровах, полях, левадах.

З поміж зірок та зьвізд, що ясніли на темному одязі царци пїтьми, великий Віз похияв ся дишлем до долу...

Наближала ся година духів і всїякої нічної власти, а в низу ген-ген, по всїй поверхні землі відпочивали твердим сном і супокєм села.

Сьвітло срібнорогого совгало ся по стріхах хат, що вкриті товстими верствами снігу немов присїли, щоб тим лекше закрити жите людий перед стужею морозу. Міста і городи не спали.

На вулицях побренькували до легких санчат запряжені конї. З вікон руських домів стелили ся на засніжені вулиці смуги веселого сьвітла.

По сьвітлицях свої, помішані з гістьми, в урочистім настрою, гуторили хто весело а хто поважно. Дехто розбирав минувшє ; де-хто толкував про будуще.

На застелених столах стояли непарушені фляшки вина і наливок ; сказівки годинників пересували ся незамїтно, якось іще повільнїйше як звичайно.

* * *

А поверх зір та зьвізд, поверх срібнорогого місяця, з висоти свого золотокованого престола, що розпер ся на плечах тійної ночі, гляділа на землю Вічність.

На ній світила ся дорогоцінним самоцвітом величава одіж. Уся розписана числами предовгих віків і незлічених літ. Лице Вічності поважне і суворе не відвертало ся ані на хвилю від безмежної пропасти, в якій мов перша ліпша світюча зірка висіла Земля з усіми тайнами життя, радощів і горя.

Нараз лице Вічності оживило ся. Немов щось побачила на молочній дорозі, що веде з землі до неба, і похиливши поважну, мільонами літ опорошену голову, глянула ще раз у долину і сказала: „Вже вертає“.

За тим словом, як за чародійним окликом, заметушило ся довкола її престола.

Мільони літ, розписані числами по величавій ризі Вічності, перекинули ся в казкові цвіти та дерева в людськими лицами.

Чим старший був котрий із них, тим більше подавав ся в зад ряду, що довгим, предовгим, безконечно великим вузом розвинув ся на велитенським хребті Ночи.

Над головою Вічності залопотіли ся крильця повновидих ангелів. Довкола престола виринули ангели хранителі всіх земних народів і високий ангел суда і правди виступив перед престіл.

У руках його була велика вага. Ще хвилька, а шляхом молочної дороги надбіг задиханий і тяжко втомлений старець.

Довжезна і мов молоко біла борода у нього. Розчіхране, нерозгладжене волосе звисало з його голови здоровими пасмами. В сірих, острих, хоч пригашених очах видно було сліди втоми чи смутку. Сухий, згорблений, придержував лівою рукою на плечах здоровезну торбу, а в правій руці тримав закривлений костур. З його голих ніг виступали краплі сукроватої крові і лишали ся темними, чорними знаками на слідах стіп утомленого діда. Штильгукаючи та тяжко відсапуючи доліз старий дідуган до престолу цариці Вічності і наче вкопаний острим її поглядом пристав, оперся на своїм костурі і дожидав важкого її слова...

— Нарешті ти явив ся, — промовила вона твердо. — Ну, і чим же віддаш нам чолобитню? Чим послужив ти, старий роче, всему земному мірови? Говори про свою роботу!

Почувши ті слова старий похилив ся і згорбив ся в двоє. Його старі, поморщені губи задрожали нервово. Лице його викривило ся, наче хотів промовити, тай слів із рота добути не міг. Глянув з якоюсь дивною розпукою в лице своєї володарки і спустив погасаючі очи, в яких замигтіли краплі сліз.

— Царице, пані моя! — сказав нарешті, — не довелось довго пробувати на сьвітї. Несповна рік, один рочок. Скільки то бажалось удіяти, та часу не стало. Люди так скоро не нарозумлюють ся!

Дідові слова перервала дивна подія. В торбі, яку держав він на плечах, засуятило ся щось і застогнало. Торба стала прожогом рости, почала великим тягаром своїм давити діда до землі. Від сього натиску дідуган скорчив ся в двоє, а придержуючи торбу міцно рукою, немов лякав ся, щоб не розв'язала ся, з другої руки випустив костур і почав затулювати собі вуха.

З торби понесли ся глухі і страшні крики. На голову старого діда стали спадати проклятя, яких він мов сьвідків своєї праці мусів навбирати дуже багато.

І чути було проймаючі голоси розпуки тих, що завели ся в своїх надіях на мицувший рік.

І чути було, як проклинали його наріканя хліборобів за тяжкий неврожай, за посуху, тучі, гради...

І чути було зойки нещасних погорільців і сердечний плач тих, яким сей старий рік порив стежку житя могилами, усипаними над тілами найдорожших.

І чути було стогін батьків, заводжене сиріт, розпучні оклики матерій — а не було між тими голосами ні одного благословення, ні однісїнького сердечного, ласкавого привіту.

— Ну, діду, — обізвала ся зворушена Вічність, — не в добрі, як бачу, відійшов ти з того сьвіта. А був же у тебе і хист і талану та сили молодецької було доволї. Я віддала тобі до твого розпорядку і сонце і місяць і силу легких, теплих вітрів, і теплий дощик і плодовиту силу землі. Я вшпилила в твоє серце велику силу любови, в кишені напхала я тобі безліч щастя і радощів. Я наділила тебе бистрим зором і духом мудрости. Чому-ж ти не визискав тих талантів, чому в слід за тобою не прийшла вдяка, лиш суворий засуд та проклятя? Ти, діду, підеш на суд! Коли твої гріхи доволї заважать на вазї правди, я також прокляну тебе, а з днів свого ествованя вичеркну тебе безпощадно!

Сумовито і дуже гірко застогнав старий рік. Тремтячими руками зняв із плечий сю кляту торбу і розв'язав її з відразою.

Мов буря посипали ся гучні проклятя на вагу, яку держав ангел правди...

Одїж на хребті Ночи почорніла. Срібнорогий місяць закрив лице своє темною хмарою... Нецратора мряка стала закривати очи вірок... Лиця ангелів, що стояли біля своєї властительки, поблідли, укривши ся тяжким горем, великим сумом.

Старий рік виліз із трудом на другу вагу, та хоч і як силкував ся, того зла, що заважило на другій вазі тисячами проклять не переміг і не переважив.

— Дарма, небоже, — сказала Вічність, — гріхи твої тяжкі, і бачиш, навіть між ангелами народів нема ні одного, який би став речником твоєї правди. Ти мабуть пропащий. І завів же ти мене тяжко, таї усі мої надії знівечив!

Як квітка під натиском лютої сили морозу похилиє свою голову і замерзлим краплями роси наче замороженими сльозами прощаєть ся з життям, так погинав ся, хилив ся старий рік під вагою сего тяжкого засуду.

Хлипаючи ловив він жадними устами повітре... чув, що кінець його неминучий, а холодна, безпощадна смерть прийшла по нього, як по свою назначену жертву. Він чув, що в очах його меркне вся сила зору, темніє сьвіт, місяць і зорі, блідне сила самоцьвітного престолу вічності. Хотів говорити, та з його грудий виходило лише глухе харкотанє, як у конаючої людини.

Та нараз підвів він іще раз вії. Раз іще глянув, а на його пожовклому лиці явила ся якась радісна усьмішка. Побачив щось таке, чого й не надїяв ся. Почув бальсам теплого слова, від якого ставало йому легше в грудях, прибувало сили в тілі. Перед престолом матери Вічності почув він оборону своїх заходів, своїх трудів, свого однорічного життя.

Поміж ангелами правди і престолом цариці станув ангел України. Молоденький як весна божа, русявенький як достигле жито, рум'янецький наче рожева квітка, чудовий невинністю, мов руське дівча недоліток, стояв сей ангелик у своїй мережаній талентою підперезаній сорочині, а зложивши руки на груди промовив :

— Царице, не суди, не кляни його! Вже-ж бо не всюди сей старий рік провинив ся! Дарма, що була в нього вся благодать на услуги, та щож, коли суперечила та не в одному покиришила йому цариця Пітьми, сила діявольської злоби. Та хоч і на землі його народу не одно ще лишило ся лихо, все-ж із отсим старим годом і не одно почало ся добро...

— Царице, панї преблага! Від нього як раз повіяло в душу його бідного народу духом відваги і вірою в свої сили. Накипала там довго лихом і пригнобленєм, поки не перевалила ся власть тьми, уступаючи перед натиском красшого сяєва.

— Царице! він у народі моїм ободрив духа, покріпив серця! Він показав йому стежку самооборони, зворушив у нїм силу енергії і завзятя, показав йому силу самопомочи, навчив його вірити в силу поступу.

— За час свого побуту на землі прихилив ся він до найбіднішого з бідних народів. Прихилив ся до України і вона тепер завзятїйша словом і піснею, думкою і працею... вона вірить, що її спасуть глухі на особисте горе сини, що огріють її осьвідомлені жінки, що радо подасть за її добро голови свої вся молодь!

— Вона радіє роботою старих, наукою молодих; радіє своїм многотрадальним, а сьвітла науки жадним людом.

— Вона рада старому годови і бажає його відродження... Царице Вічності, помилуй його!

* * *

І вислухала радо сих слів властителька вічності. Лице її подобріло. Ласкавійшим зором глянула на старого діда, а зрозумівши щирість слів його заступника, сказала:

— Нехай же оборона стане на вазі по твоїм боці!

А в сю хвилию старий рік переважив тягар другої ваги.

На його лиці стали вирівнювати ся зморщкы. Тіло його стало набирати краси і молодечої сили, а чим низше опускала ся вага, тим жвавїйшим ставав дідуган. Як же ж вага вже об поміст стукнула, тоді скрізь по землі вдарили дзвони звіщаючи північ. Годинники не відзвонили ще числа дванацять, коли старий, дряхлий дід перетворив ся в молоденького, чепуренького хлопчину.

Проклятя занїмили. Риза царинї вічності покрила ся вся, як перше, золотими числами давніх і предавніх літ.

На однім порожнім місці її фелона вписав ангел правди число 1904, а новий відроджений рік, поблагословлений і виряджений матірю часу, побіг по молочній дорозі простісько на землю.

Тут вийшли йому на зустріч люди, а він потріпуючи сніжними крильцями вливав у їх серця, огріті горячими бажаннями, по крапли віри в себе й живої надії. І благословив новорічним щедрівкам того народу, якого заступник спас його від забуття і не-намяти.

• Писано в Бучачі, 1904 р.

Надія Кибальчич.

К О Н Ц Е Р Т.

У залі кургаузу сей день був симфонічний концерт.

Галинська під руку в Аренським увійшла в залю. Орест Павленко йшов за ними. Її маленька, тонесенька і гнучка постать у дорогій блакитній сукні, її пишне, рудувате волосся, на якому тремтіли проворі, сріблясті крильця, в блискучим аграфом над чолом; її сухеньке, нервове, оригінальне личко, все це робило вражіння, мов це була дорога лялька-забавка. Їй здавалось, що всі завидують їй, що всім хотілось би бути на її місці, бо вона найвидатніша тут, у залі як і взагалі скрізь. Їй се було дуже приємно. Вона була щаслива, бо Аренський з нею, і хотіла щоб усі дивились на її щастє.

Коли вона тільки увійшла, одна недужа, яка недавно приїхала і нікого ще не знала, побачивши, що всі цікаво оглядають ся на паню у блакитному, спитала, хто се.

Їй зараз відповіли кілька голосів разом:

— Се одна малярка. Їй віщували велику будучину... Але тепер... вона подруга одного мільонера... Приїхала сюди спочивати після занадто веселого життя. Поводить ся як справжня пані, цілком *comme il faut*, але звичайно ніхто з нею не хоче знайомитись. Їй досадно. Тільки Аренський та Павленко бувають у неї як у знайої. Аренський теж маляр, а Павленко його вірний товариш. Аренський три роки закоханий у сестрі Павленка і завсїди де вона, там і він обовязково буде. Чому вони досі не одружили ся, то Бог відає. Кажуть, вона не хоче, а проте видно, що його

кохає. Тепер вона у подруги гостює, а він унадив ся до Галинської... Це буде сумно, коли зрадить...

Галинська слухала музику, але більше розглядала публіку; раз оглянулася також і на вхід. Саме входили ті, що запізнали ся. Між ними звернула її пильну увагу одна панна, котрої доси вона не зустрічала; поглянула пильніше і почула, що вона їй супротивниця по царюванню. Незнайома була повна напротилежність її: висока, з царською постаттю, з білим, матовим обличчєм і чорними оксамітними очима. Одягнена просто і від сього її краса робила ще більше вражіннє. Галинська більше не оглядала ся і не бачила, де сіла ця панна, але чула, що вона вже найвидатніша у залі.

Антракт.

Галинська встала і пішла до виходу, щоб осявіжити ся після душноі залі. Недалеко загляділа незнайому панну; та саме розглядала публіку, повернувши ся всім станом назад. Оксамітні очі недбалим, погордим поглядом пройшли і по Галинській не зупиняючись.

— Вибачайте, — од разу змінившись на лиці вимовив Аренський, і до Павленка: — Як ти мені не сказав?... Голубе, проведи Марину Андрієвну, я привітаюсь...

Павленко подав руку Галинській і вона здивована побачила, що Аренський уже біля панни з оксамітними очима.

— Це хто? — зміненим голосом спитала вона у Павленка, стискаючи йому руку і зупинившись на дверях.

— Це моя сестра. Коли ваша ласка, ходім, а то ми не даємо публіці виходити.

Вони пішли до моря. Воно сей день було особливо гарне, на що Павленко звертав увагу своєї дами, але вона і не дивилась. Вона думала, чого так стурбував ся Аренський, коли він уже раз бачив Павленкову і її кохає... І чого він кинув ся до неї...

З такими думками вона вернулася у залю і з порога зустріла панну з оксамітними очима. На сей раз у її була невеличка, недбала цікавість, але ніякого ворогування чи гніву.

Галинська сіла на своє місце і її руки тремтіли, коли вона довго і пильно читала програму. Вона чула: Павленкова не могла її навіть ревнувати, бо свого кохання не могла ділити з такою. Така могла одбити кохання у панни, та не те. Аренський сидів біля неї і бачив тільки її одну.

— Познайомте мене з своєю сестрою, — майже благаючи попрохала Галинська Павленка. Щось без краю вабило її до супротивниці.

Павленко завсіди був ввічливий і поводив ся з нею як із усякою знайомою панією, ніколи і нічим не показав їй, що вважає її непорядною, але тепер він сухо і холодно відказав, що сестра не любить нових знайомостей.

Концерт скінчив ся. Всі рушили до виходу. Павленкова з Аренським і Галинська з її братом зустрілись. Галинська владно, гадаючи що ця хвилина рішить усе, каже Аренському :

— Ходім до мене.

— Вибачайте. Я вже у вас не буду сьогодні.

А чорні очі глянули вже зовсім недбалим поглядом, без ніякої цікавості, як на річ, котру вже бачили.

Галинська виходить. Їй хотілось би, щоб було темно, бо вона знає, що на її обличчі видно все її горе і вона також знає, що всім приємне її пониження...

Андрій Чайківський.

З ЛАСКИ РОДИНИ.

П О В І С Т Ь.

IV.

О. Григорій помістив Марійку у одної старої вдови по уряднику, пані Скурскої, що мешкала на Зеленій вулиці в одній кімнаті з кухнею. Се була з роду Німкня; хоча відвикла від своєї народности і вважала себе Полькою, то не відвикла від характеристичних німецьких прикмет: працьовитости, точности і порядку посуненого до педантизму. Се найбільше склонило о. Григорія дати сюди дитину.

З Марійкою жила ще одна дівчина, попівна, роком від неї молодша. Скурська любила їх як свої діти, однак не попустила їм ні в чім на волос. Вони також любили її. Скурська була собі жінщина невеличка ростом, п'ятидесятилітня, з круглим лицем, та ще круглішим мов бараболька носом, на яким пишали ся дві показні бородавки. Говорячи показувала свої дрібні та густі зуби, троха пожовклі від старости. Коли до неї спровадили ся дівчата, вона мала вже для них виписаний порядок денний на стіні і заповіла їм, що від сього не можна на волосок відступити.

— Можете, мої панночки, бавити ся, бігати скільки ваша воля (ось який великий огород перед домом і подвірє), та все в своїм часі.

Дівчата не могли з початку вложити ся до того. Особливо жива Марійка вважала себе з початку нещасливою невільницею, та по тижні вже привикла.

Зараз першого дня привів о. Григорій з собою Копача і представив його пані Скурській і дочці.

— Се твій учитель, пан Копач. Надіюсь, що буде з тебе задоволений, бо я мусів би гнівати ся. Сей рік треба тобі добре присісти, коли хочеш справді за рік бути в семінарії.

Марійка не відповіла нічого. Вона дивила ся з під лоба на Копача, що їй не подобав ся. Перше вражінє було некорисне. Бо справді Копач належав до тих людей, які на перший погляд не можуть дівчатам подобати ся. Був се плечистий мущина, сильно зложений, більше низького, чим середнього росту. Лице звичайне, поважне, троха хмураве, чорне волосє низько стрижене наростогеть на чоло. Такі люди задалегідь кваліфікують ся на старих парубків, бо у панночок не здобудуть симпатії. До того ще Копач не вмів ані танцювати, ані співати. Від разу можна було пізнати, що Бог дав йому ноги лише на те, аби ними ходив. Копачеви треба було приглянути ся ближше, щоб пізнати і полюбити його. Його ясні, виразні очи вміли заглянути на сам спід душі; його поглядови годі було оперти ся. При тім той погляд був такий ширий, сердечний, немов говорив, що ті очи ніколи не зрадять. Правильно закрєені і троха стиснені уста показували енергію. Ціле лице було серйозне, як у людей, що вважають жите боротьбою, що не одно вибороли собі в сьвітї і не ходили по рожах.

Марійка поглянула на Копача і подумала собі: „Овва, який поважний, немов наш Олесь, що від своєї зелізної Павці набрав ся тої поваги. Може й він має яку таку поважну Павцю, як моя братова“.

— Мені здасть ся, отче, — каже весело Копач, — що панна Марійка сама знає, що з таким вступним іспитом не жарти. Особливо Русинка мусить стояти сильно на ногах.

Копач побув сього разу коротко. Сьогодні вечір мав розглянути ся в пляні науки, який привіз йому о. Григорій від Олєся. На другий день мала розпочати ся наука на добре. Копач попрощав ся і вийшов. За хвилю від'їхав і о. Григорій.

Зараз на першій лекції мусів Копач жалувати, що підняв ся тої науки. Марійка була цілий час непосидюча, вертіла ся на кріслі і була така розсїяна, що не могла розуміти, що вчитель говорив до неї. Вона вставала, то сїдала, то шукала за чимось по кутах по своїм куфрі. То знов сївши дивила ся в очи Копачеви, немов хотіла вчитати йому з лица, як йому на імя. Се найбільше

не давало їй супокою. Коли він зморщився на її поведене, їй здавалося (була того певна), що він називаєся Харлампій, і кілька разів трохи не сказала йому: „Не морщся так, Харлампію!“ Від того знов було їй сьмішно і вона сьміялася.

Копач ужив цілої своєї терпливости, щоб не показати свого незадоволення. Насамперед хотів по доброму. Йому чудно було, щоб така розсіяна дівчина могла добре поводити ся в школі і мати такі гарні класи, які він бачив у неї на сьвідощті. Він усьміхаючи ся перестав говорити, лише дивився уважно дівчині в лице.

— Прошу мені сказати, о котрій годиві ви спокійні, щоб я після того змінив годину лекції...

— Я все однакова.

— Мені здається, що не все, бо в школі ви мабуть трохи спокійніші, як се бачу з вашого сьвідощтва. Таким непосидючим не дають звірцевих обичаїв, а ви їх маєте.

Дівчина спаленіла і розсердилася такою увагою, хоча почувала себе вишуватою, і для того не могла нічого сказати. „Він певнісенько називається Фока“, — подумала собі і вже сиділа спокійно закривши лице долонями.

Копач продовжав свій виклад дальше. Коли скінчила ся година, він устав і почав збирати ся. Задягнув на себе пальто і побачив, що його капелюх був пришпилений ниткою до пальта.

— Я не знав, що тут так вохко, що аж одежа зростає ся.

Марійка не зрозуміла в разу, до чого він говорить і поглянула на Копача саме в тій хвилі, як він відпорював капелюх від пальта. Дальше не сказав нічого, лише подивився на неї так значучо, наче-б говорив: „Час би тобі, дівчино, вже розум мати, бо ти за надто велика на такі дурниці“.

Від того погляду Марійці зробило ся горячо, наче-б її прихоплено на яким лиходійстві. Вона дуже засоромилася, закрила очи долонями і заплакала з досади. Копач відійшов. По дорозі передумував над тим, як би позбути ся тої лекції, бо то шкода часу.

Марійка по відході учителя розплакала ся на голос. У хаті не було нікого. З початку не могла собі здати справи з того, чого вона плакала. З досади тай годі.

Він її так скомпромітував, засоромив, що рада-б була під землю скрити ся. Він недобрій, той Фока. Чого він так на неї подивився? Вона вгадала, що значить такий погляд. Знала, що

він хотів сказати, а не сказав. Чому не сказав? Та чого він тут хоче? Чого бере ся вчити її, коли сам нічого не вмів? Певно, що не вмів, бо він не вчив ся на професора, лише на судію. Най би йшов судити, а не завертав їй голову. А дальше вона сердила ся, чому не знає його імени? З того їй найбільше було сьмішно, і з того вийшла вся біда. Коли так, то він напевно називаєть ся Фока або Харлампій, і вона, щоб не знати як гарно називав ся, навіть Олесь, або Григорій (то були у неї найкрасші мужеські імена), вона буде називати його все або Фока або Харлампій. Як буде сьмішний, то Харлампій, а як буде такий насуплений, поважний, то буде Фока.

Одначе совість її говорила інакше. Чи він тому винен, що він такий? Він сюди сам не прийшов, його привели тато і певне упросили, а я була супротив нього... яка я була? Я сьміяла ся з нього, а то гріх із другого сьміяти ся. Я йому зробила пакість тою ниткою, а то також гріх... гріх... гріх... гріх!...

І стала плакати, тепер уже з жалю. На те надійшла Скурська в хату.

— А ти чого плачеш? Хиба він тобі що сказав?

Марійка не відповідала нічого, лише ще більше затулила лице долонями і хлипала.

— Скажи-ж бо, що він тобі зробив, чого плачеш?

— Він... мені... ні...нічого не зробив, ані не сказав, лише я... я... я... була супротив нього нечемна, я насьмівала ся з нього, я йому пришила капелюх до пальта, а се гріх. Я така недобра, ой Боже мій, Боже...

Скурська лише всьміхнула ся, потім каже з повагою:

— Не треба такого гріха більше робити і треба старати ся його направити... Отже завтра повинна ти бути чемною супротив нього, уважною і не робити таких дигивачих збитків. Погадай собі, чи то гарно, щоб така велика дівчина, і то з шестої класи пришивала панам капелюхи до пальтів... Він готов собі погадати, що ти в дому не маєш вихованя, а се була би кривда для твоєї мамі, бо вона тебе гарно виховала... Потім він може погнівати ся і не прийти сюди більше (бо на що йому клопоту), а тобі що тато скажуть? Вони ледви його упросили, щоб тебе вчив, бо він дуже часу не має...

Марійка того дуже налякала ся. Все те може справді бути, а тоді татуницьо страх гнівались би. То справді не мало наймень-

шого зміслу пришивати капелюх до пальта... Що мені до голови прийшло? Міг собі навіть пальто роздерти відриваючи капелюх. Що я наробила? Де мій розум?... А може він завтра вже не прийде? Говорив, щоб змінити годину науки, а не сказав, коли прийде. Певно не прийде. Бідна-ж моя головонька! Тато будуть гнівати ся, мама будуть гризти ся... Ну, і я на другий рік можу не піти до семінарії... Ах, як страшно! Коби я могла все те завернути, коби він ще хоч раз прийшов, уже буду така спокійна як ягнятко і... перепрошу його. Так, я його повинна перепросити, бо я йому зробила кривду, і лише тим спокутую свій гріх...

По тій твердій постанові відкрила лице, обтерла очі хустинкою і поглянула червоними від плачу очима на стару Скурську, що стояла над нею...

— Прошу пані, чи не знаєте, як він називає ся?

— Чому не знаю, Копач.

— Ей, але на імя, на імя, я хочу знати на імя, — каже Марійка і мимохіть тупнула ногою до помоста.

— А тобі на що того?

— Як то на що? Хочу знати! Прийдуть його іменини... хочу його поздоровити...

— Називає ся Остап.

— Остап на правду? — каже врадувана дівчина. — Ані мені до голови не прийшло, щоб він міг звати ся Остап...

— Що тобі, дівчино, стало ся? Хиба в тім щось чудного, що його так охрестили?

— Бо я гадала, що він називаєть ся Хар... ні, не скажу, мені так здавало ся...

Марійка вибігла до городу погуляти з своєю товаришкою. Хотіла вибігати ся і все забути, а завтра бути для нього иншою. Коби лише прийшов. Але і серед забави, сьміхів і біганя не могла того забути. Та біла бавовняна нитка, якою вона пришивала капелюх до пальта, не давала їй супокою, і заєдно стояла їй перед очима... Дівчина хотіла бодай кавальчик тої нитки заховати собі на спомини. Вона побігла до хати. Тут уже було темно. Вона за-світила сьвічку і стала шукати по помості.

— За чим ти? — питає Скурська.

— Я так лише, нічого.

На помості справді лежало кілька кавальчиків білої бавовни, яку порозривав Копач.

Вона позбирала їх прожогом і задула сьвічку, щоб ніхто того не бачив, немов се був який знайдений скарб.

— Що ти знайшла?

— Нічого, кусник нитки підоймила.

— А чого згасила сьвічку?

— Я зараз засьвічу.

Стара засьвітила лямпу і поставила на столі, коло котрого всі тепер посідали. Стара Скуреска зложила на ніс окуляри в роговій оправі і взяла ся за якусь роботу. (Вона дуже гарно гафтувала). Дівчата взяли книжки і стали вчити ся. Марійка спозирала крадькома, чи хто на неї не дивить ся. Тоді ввзяла папірчик, поскладала в нього кусники тої нитки, завинула і вложила до свого куфра в перескринок.

Приходило їй на гадку, що конечно отсю нитку пришиє на якімсь образку і сховає собі на памятку, щоб кілька разів погляне на нього, нагадала собі, що нікому не треба робити пакости. То знов мала плян вишити щось гарного свому вчителеві на іменини і вшити туди сю нитку. Але тоді нагадає йому свій поганий поступок і буде знов просити його прощення..

Коли по вечері лягали спати, Марійці знов ставала перед очима біла нитка. Вона розтягала ся довго, довго, обмотувала її голову, руки, ноги, як павутина, а потім знов звивала ся, корчила ся тай сховала ся до перескринка в її куфрі..

Другої днини вернула Марійка зі школи о пятій і дожидала нетерпливо учителя. Що хвиля дивила ся на годинник і сердила ся, що сказівки так поволи посувають ся. „А може не прийде? Може справді погнівав ся? Що мені татунцьо скажуть? Я умру з сорому. Але він не буде такий без серця, щоб мені робив таку пакість, се було би не по людськи. Та як не прийде, то я пішлю паню, щоб перепросила його, і таки не доущу до того, щоб тато або мама знали про се. А як пані не схоче піти? Що я нещаслива зроблю? От уже за десять мінут шеста, а його ще нема. Боже мій Боже, що я собі наробила через свою дурноту !..

Вона дивила ся в вікно на довге подвіре аж до брами, і від часу до часу позирала на годинник.

-- Боже мій, уже десять мінут по шестій!

Їй хотіло ся заплакати.. Ползнула ще раз крізь вікно і крикнула плещучи в руки.

— Йде!

— Хто такий? — питає Скурська.

— Учитель мій, пан Копач!

— Тям же, доню, не робити нині дурниць.

Але Марійка навіть не чула. Вона прятала ся на столі з книжками румяна мов рожа.

Копач увійшов до хати, роздяг ся і привитав ся до Скурської, а потім до Марійки.

— Тільки прошу вас, не сідайте на се крісло, що вчора, — каже усміхаючи ся.

— Чому?

— Бо там мабуть шпильки понатикані. Вчора вам було дуже але сидіти.

Марійка спаленіла ще дужше...

— Я перепрашаю за вчорашнє, я була дуже розсіяна, се вже не повторить ся.

Копач поглянув дівчині в очи, в яких блищали сльози.

— Прошу на мене не гнівати ся...

— Але-ж не гніваю ся, ні. Сідайте но, прошу, зачнемо дещо вчити ся.

Йому жаль стало дівчини, що так дуже засоромила ся.

— Отже прошу, перейдемо насамперед лекцію на завтра, а потім побалакаємо про щось иньше.

Стали переробляти. Марійка була спокійна і уважна. Вона зібрала всі свої мисли і відповідала ясно і звязло, о що її питав Копач. Чого-ж не знала, то відповідала просто: „Сього не знаю“. Копач переконав ся, що його учениця дуже талановита дівчина, і що їх наука буде з пожитком. Втїшив ся тим дуже і жаль йому стало, що вчора так остро осудив її за такий невинний, дитячий жарт.

Шкільні предмети переробили хутенько, а тоді взяли ся до иньшого. Копачеви поручили особливо вчити її німецької мови і рахунків. Він привіс книжку і велів їй читати на голос. Потім перейшовши всі можливі форми оповідали. Копач такий був радий зі своєї учениці та з її відповідий, що й на час забув. Аж Скурська нагадала, що вже осьма година. Копач устав і попрощав ся. Марійка була дуже рада з гої лекції. Вона ціла ясніла, коли подавала йому руку на прощанє.

— Вже не сердите ся на мене?

— Я на вас ніколи не сердився, а вже за таку лекцію як цю, то варто вам яблочко принести, як би ви були о 8 літ молодші...

— Яблочко, то я й тепер прийму, — каже Марійка.

— Отже завтра принесу яблочко, добраніч!

— Гарна дівчина, — гадав собі Копач ідучи. — Золоте серце. Таку з неї зроблю патріотку, що аж люблю. Гарний ґрунт і посів прийме ся. Вона мусить відрізняти ся від усіх своїх ровесниць. Вона мусить стати між ними місіонеркою, апостолом. Тому то наші дівчата такі якісь індіферентні, що ми, путнійші Русини, не займаємо ся ними. Отже се дасть ся зробити через такі розсадники сьвітла, як отся Марійка.

— Який він добрий, що прийшов. Який він розумний! І як я могла подумати, що він може називати ся Харлампій або Фока? — думала Марійка лягаючи спати.

По кількох днях мусів Копач признати, що його наука з Марійкою найприємніша, яку він лише коли мав у своїй довголітній практиці. Дівчина уважала на кожне його слово і запам'ятувала собі все. Була пильна і показувала незвичайний талант. Для свого вчителя була дуже ввічлива, силкуючи ся відгадати кожду його думку, кожне бажане. Копач аж руки зтирав із задоволення, як кожний учитель, що вірить, що жадне його слово не буде змарноване... Копач пересиджував у Марійки довше ніж був зобов'язаний. З початку хотів той надобовязковий час посвятити на осьвідомлене дівчини в тім, що на його гадку руська дівчина патріотка повинна знати, а чого не замічав у інших дівчат.

Не була се систематична наука, лише розмова на теми ріжних національних питань. Копач не міг угадати, чим судило ся бути тій молодій дівчині, то-ж говорив їй взагалі про обовязки руської жінчини супротив свого народа, порівнював нашу жінчину з Полькою, Німкою та Чешкою, виказував усі злі й добрі прикмети, показуючи, котрі з них у нас можна би примінити відповідно до наших національних потреб.

— У жіноцтва переважає чуте, — говорив було своїй учениці. — Те чуте треба повертати в той бік, де найбільший з нього може бути хосен, на патріотизм. Є патріотизм чутя і патріотизм розуму. Остатній переважно повинен бути у мушци. Патріотизм чутя полишити би жінцинам. Їх завдане виховувати дітий, а діти, звісно, кершують ся насамперед чутем. Візьмім примір із Польок.

Вони виховують дітей своїх страшно патріотично. Поминаю те, що той патріотизм назвати би радше шовінізмом, що вони послугують ся ложними фактами, що не розуміють свого патріотизму инакше, як у ненависти до Москалів, що знов суперечить із вихованем християнським, але все-ж воно патріотизм. Така дитина наслухавши ся від матери про той патріотизм, про польскість, хоча потім перестане вірити в твердження матери, ніби то Москаль має лиш одно око, не відцурає ся свого і всюди стане свою польскість винесити понад усе, не можучи навіть зрозуміти, щоб щось ліпшого могло бути на світі понад польскість.

— Але бувають і Поляки ренегати, — обзиває ся Марійка.

— Се вїмки, панно Марійко, а ми говоримо про правило. Візьміть, як буває у нас. Чи ви бачили коли Поляка, щоб говорив по руськи, не жартом лиш? А ми як? Щоб і як було численне руське товариство, коли лиш один Поляк або Полька трафить ся, зараз балакаємо по польськи. Се ми називаємо товариською чемністю, а се просто абсурд. Товариська чемність лежить у тім, щоб нікому не робити пакости. Чи-ж се може кому пакостити, що говорить ся своїм питомим язиком? Кого се може обиджати, кому шкодити? На такий спосіб то не повинні-б ми в товаристві й дихати, бо се також може декому шкодити, що ми своїми лехкими ауживаємо кисень, яким могли би пожити ся инші.

— Ми Русини живемо в середині Славянщини, і хіба для того ми такі чемні для всіх зі шкодою для себе. Нам признають особливі здібности присвоювати собі чужі мови. Се правда, але в тім найбільша для нас небезпека, ми легко винародовлюємо ся, ми вчимо ся чужих мов більше як свої, а тоді нам стає все одно, а навіть лехше висловляти свої гадки в чужій мові.

— То кого-ж би нам наслідувати? — питає Марійка.

— Наслідувати нікого, але випадало би нам присвоювати собі, що у вїнших добре, та прикладати се до наших питомих потреб. Значить ся: нам учити би ся від иньших того, чого у нас нема, а що для нас може бути з пожитком. Так робили і роблять Чехи і добре їм із тим.

— Кого-ж Чехи беруть собі за взір?

— Німців, але не ві всім. Чехи зуміли присвоїти собі те, що у Німців бачили найліпшого. Вони присвоїли собі від Німців пильність, витревалість, ощадність, яка лежить в удержуваню пропорції між доходами і видатками. Се найважвійші умовини економіч-

ного розвою кожного народу. А ми що присвоїли собі від Поляків? Недбальство, жите понад стаи, хоробливу чванливість і виношене себе над иньших, а се знов условини до загибелі народа, хоч і який би він був сильний. Ті хиби зруйнували Польщу, а ми знаємо се і любуємо ся ними. Говорю тут про інтелігенцію лише, бо простий народ, то иньша річ. За те ми не присвоїли собі від Поляків їх патріотизму, а сума з того всего дає дуже сумний результат. Ми повинні з тим усіми силами бороти ся, бо инакше пронадемо...

Такі розговори провадив Копач зі своєю ученицею, пересиджуючи у неї цілими годинами.

Марійка мала з дому добру підготову до того, щоб такі науки у неї прийняли ся. Батько був щирій патріот, а так само його син Олексій належав до щирих Русинів народовців, тоді ще малочисленних у нас. Марійка старала ся все те, що почула від Копача, прикладати в практиці. Вона не хотіла піде инакше говорити як лише по руськи, з виїмкою школи, де наука вела ся виключно по польськи.

Тоді завели були по жіночих школах як підручник до обовязкової науки історії Польщі знану в тих часах нісенітницю „Wieszogy pod lpa“. Була се історія самодурства з одинокою цілею будити між молодіжю шовінізм. Се було те саме, як коли-б ми хочачи викликати у дїтній сьміх скоботали їх по тілі. Марійка прочитавши деякі брехні виведені в тій книжці як факти історичні, не могла того стерпіти, бо знала з відки инде, що так не було. Вона показала се Копачеві.

— То всьо дурниці, шкода говорити. Такою дорогою не дійде ся до ціли...

— Ви-ж казали, що Поляки вміють розбуджувати у себе патріотизм. Така книжка, як отся, добра для Поляків, але не для нас.

— І для них вона погубна. Вони втративши свою самостійність подабають на чоловіка спаралізованого, котрого треба лічити. Ну, а до сього треба би конче збагнути, з чого йому так стало, треба знати сущу правду. А вони що? Чи в такої історії пізнає хто, в чім вони прогрішили ся? Ні, там самі гарні вчинки; хто прочитає се, а не знає нічого більше, мусить подумати, що Полякам стала ся страшенна кривда, і властиво се було якесь чудо, що їх царство упало. Вони-ж замісь заглибити ся в свою історію,

замість пізнати, що багато нагрішили і поправити ся, брудуть далі в тих самих гріхах і ще здасть ся їм, що вони страх які праведні.

Дівчина не хотіла ні разу вірити тій книжці. Кілько разів говорило ся про ложний факт, вона оповідала так, як знала з иньшого жерела.

— Але-ж ти зле говориш, — каже бувало учителька, — то зовсім навпаки.

— Я не можу говорити неправди, а се щира неправда, що в тій книжці написано, — відповідала Марійка, запаленіла вся, з блискучими очима.

Учителька, польська патріотка, сердила ся, грозила злою нотою, та се нічого не помагало. А найбільше сердило її те, що Марійка була найздібнійша в цілої кляси і не можна її було з'єсти в каші. І нераз Марійка мала нагоду показати свій патріотизм, як вона розуміла його, а московську упертість, як говорила вчителька. Літною порою казала дівчатам ходити перед школою на службу божу. Жіноча школа була близько парохіяльного костела. Отже щоб дівчат не розривати, аби не потребували далекою ходою мучити тя, устроїли польські вчительки так, що всі дівчата мали разом ходити до костела.

— Та-ж то один Бог, а Поляк і Русин то все одно, — по-тішали вчительки дівчат Русинок.

Одначе Марійка запротестувала против таких поглядів тим, що вібравши своїх товаришок Русинок відділила ся від гурту і пішла до церкви. Вчительки знов мали причину сердити ся; вони навіть радили покарати упертих за непослух. Але про се довідав ся о. Ясинецький, — його дочка була товаришкою Марійки — і таку підняв бучу, що ніхто не сьмів більше сказати слова.

Копач гордив ся своєю ученицею і вірив, що се його наука вродила такі гарні колоски. Так само Марійка гордила ся своїм учителем і вважала його наймудрійшим чоловіком на сьвіті, крім батька і брата Олеса. Він ніколи не лишав ся їй довжним ніякої відповіді, про що лише спитала його. Коли часом дечого не знав, обіцявав сказати завтра, а тимчасом мусів розвідати ся. Нераз Марійка і забула про вчорашнє питанє, та він сам нагадав їй.

— Ви вчора питали мене про се, отже річ така, — і почне пояснювати їй і говорити. Відносини між ними уложили ся дуже гарно. Одно одному вірило. Марійка вірила, що Копач ні в чім не поінформує її ложно, не так як треба; він знову вірив, що все те,

що скаже їй, вона добре затямить. Обоє привикли так до себе, що Марійка не знала, що з собою робити, коли Копач не прийшов на час; він же знову, як прийшла година лекції, не потрафив нічого вільшого робити і спішив до неї. Між ними завязала ся сердечна дружба, як се буває між учителем і учеником.

Марійка розвивала ся таки в його очах на дуже гарну дівчину. Відомо, що дівчата поки ще стоять у діточому віці, бувають довгий час однакові, а потім в одній хвилі змінюють ся до непізнання таки на очах. Копач бачив, що його учениця перетворює ся на гарну дівчину і се не могло остати для нього без вражіння... Доси він не мав із дівчатами ніякого діла і не міг пригланути ся їм з близька; все, що знав про жіноцтво, то лише з книжки. Тепер мав добру нагоду студіювати сей переходовий обяв. Марійка подобала ся йому первісно як второнна учениця; тепер подобала ся йому як гарна дівчина. Крім того не почувало його серце нічого більше. Він серед безупинної праці не мав часу гаразд над тим подумати, що йому прийде ся колись одружити ся. До тепер він не думав про се, бо навіть не мав ще тої підмоги від уряду, яка називає ся адютум. Тай се вистало би заледво на скупий прожиток для нього і старої матери. Ото-ж до його одруження було ще так далеко, що й думати про се не варто. І Копач був би справді не подумав про се, коли-б не стрінув ся на дорозі свого життя з таким єством, як Марійка. Дивлячи ся на Марійку Копач думав первісно так:

— Як би я коли женив ся, то моя суджена мусить бути така як Марійка.

Така гадка приплила йому до голови, коли одного вечера сиділи обоє при науці. Скурскої не було дома. Марійка перевернула нехотячи каламар і помазала стіл. Налякала ся, що Скурска посварить на неї. Треба було все до чиста вимити. Вона побігла до кухні, принесла в місці теплої води, тай стала мити. Вона так спішила ся, що аж засапалась і покрасніла на лиці. Копач перестав говорити і дивив ся залюбки на її поранє. Вона виявила тоді свою вроду. Звичайно бачив він її, як сиділа на кріслі нахилена над книжкою. Тепер бачив її при роботі і не міг налюбувати ся зручними рухами її рук. Йому прийшло на гадку, що вона не лише на те сотворена, аби сидіти на кріслі і читати, що її обовязок є також — домашня жіноча робота. Тепер побачив її при такій роботі і вона видала ся йому красшою, як коли будь доси.

— Я не знав, що ви з тим так скоро упораете ся, — каже Остап.

— О! Або то така штука вимити стіл, — каже Марійка і поглянула на нього з веселим зачудуванем.

— Я не припускав, що ви вмієте такі річи робити. Все бачив я вас лише при книжці...

— Що ви говорите? А я-ж що? княгиня? Я проста попадянка; мамунця вчили мене кожної домашньої роботи... У нас дома годі дармувати. Минувших вакацій я нераз сама варила обід, не то що...

— А я з тим усім так хутко не впорав би ся...

— Ну, то що инше, а з того не виходить, щоб се була штука. Звісно, мушчинське діло инше, а наше жіноче знов инше. Ваше діло поза домом, наше в хаті.

— Се ви гарно говорите, справді. Я навіть не можу уявити собі, як мущина, хоча він і кухар, може варити їсти...

— Ну, а я можу уявити собі, як би жінка виглядала за цілою копицею паперу, як то мущинам лучає ся.

— Гадаєте, не дала-б собі ради? Овва!

Щоденне перебуванє їх звичайно сам на сам мусіло зробити на молодого чоловіка сильне вражінє, яке збільшало ся в міру того, як пізнав ту дівчину. Що днини видавала ся йому ліпшою і красою. Доси не знав про те чутє, що називає ся любовю. Він лише вчив ся, працював, читав, дбав про те, аби його матери було добре, а рештою зовсім не турбував ся. Тепер бачучи що днини біля себе гарну, молоду дівчину в самім розцвіті, почув у собі те чутє, якого жаден молодий чоловік не встереже ся.

Копач став думати про те, чому у Марійки найдовше сидить на лекції. Хіба-ж тому, що вона така второпна, що й любо вчити її? Та-ж він мав уже ріжних учеників, а про те ні до кого так не привязував ся. На лекції ходив пильно, але не вважав потрібним сидіти довше понад свій обовязковий час.

Копач нагадав собі аж при Марійці, що коли йому дадуть ад'югум, тоді пора подумати й про женячку. Про се не раз згадувала йому і мама, що мовляла, не знати як то буде, як він одружить ся, яке буде її житє в невісткою. Тоді приходило йому на гадку, що найважнійша умова, яку поставить до своєї судженої, буде та, аби вона шанувала його стару матір, так як він її шанує. Але в житю між людьми він бачив не одно. Він знав, що буває

й так, що задля невістки мусить не одна мати розлучити ся з сином „задля сьвятого супокою“, а певно, що перед вінчанем ніхто того не міг предвидіти. Отже йому годила би ся така жінка, про котру на певно міг знати, що вона з його матірю погодить ся і задля того не буде в хаті ніяких суперечок.

— Марійка могла би бути такою, — думав собі Копач, — вона доброго серця людина, він її не від нині студіює. Впрочім вона ще молоденька, можна її повести куди хочеш.

І тоді повторив Копач першу свою гадку, але вже в другім ступні: „Як би я коли женив ся, то лише з отсею Марійкою“. Тяжлячи се він кілька разів зводив при науці бесіду на любов ближнього, на пошановане старших, а при тім балакав багато про свою матір. Оповідав дещо з своєї минулої молодости, як то його мати над ним розбивала ся, отже він її дуже любить і наложив би житєм, як би йому прийшло з нею розійти ся.

Марійка слухала його уважно. В її душі Копач ставав тим вартнішим чоловіком, що так любить маму, бо вона теж любить своїх родичів над усе в сьвіті. І їй на гадку не приходило, що би се таке могло стати ся, щоб він мусів розлучати ся з мамою. Таж він її одинока підпора, і се просто неможливе. Вона завидувала Копачеви того щастя, що може удержувати при собі маму. З нею се ніколи не буде. Не дай Боже, щоб із нею так було, бо-ж Копачева мати вдова, і коли-б її чоловік жив, вона була би при чоловіці, а не при си́ну.

Копач хотів зміркувати, як на се глядить Марійка.

— А ви-ж дуже любите свою маму?

— Хйба-ж можна не любити маму?

— А коли-б ви пішли замуж, чи любили-б ви маму свого мужа?

— Я замуж не піду, бо я буду вчителькою. Буду вчити дівчат, буду писати до шкільних руських газет і досить із мене.

Копач зміркував сам, що дуже незручно поставив питанє і йому стало соромно. Се й не лицувало з його учительським становищем говорити так до своєї учениці.

V.

Минуло так десять місяців. Марійка мала вертати на село і там мала вчити ся дальше відповідно до плану начеркненого Копачем. Чим близше було до того дня, тим більше ставало Копачеви ні-

яково. Він уже так привик до тої науки, що хотів би, аби так було вічно. В передодень того дня, як Марійка мала від'їздити, прийшов Копач вчаснійше як звичайно і просидів тут довго в ніч. Весь час пробалакали. Він говорив їй про всілячину повтараючи те, що вже не раз обговорювали. Треба було забрати книжки, які поприносив був їй до читання. Було їх кілька. Він завинув їх у папір, а вона перевязала синьою стяжкою. Обіцяв іще завтра прийти. Завтра припадав її дорічний екзамен і о. Григорій мав приїхати за дочкою.

Копач узяв книжки під паху і вийшов. Не хотіло ся йому вірити, що се вже була остатня лекція.

Прийшовши до хати він побачив, що стяжка, якою Марійка перевязала книжки, дець по дорозі згубила ся. Копач страшно збен-тежив ся. Він укладав собі, що сю стяжку заховає на памятку, і буде держати її все коло себе. А тут от що стало ся! Яким чином вона загубила ся і чому вона мала загубити ся? Дізнавав чутя, немов би згубив Бог зна які скарби. Йому стало досадно на самого себе. — Хіба-ж та стяжка така коштовна? — думав собі. — Ось попрошу, нехай мені дасть другу таку саму.

Та коли ляг спати, стяжка прийшла йому знов на гадку. Се-ж не все одно. Можна би післати до склепу і купити такої стяжки кілька метрів, але се не те. Се вона сама повязала своїми руками. Се й не те, коли-б я випросив у неї другу таку стяжку, бо то випрошене, а се було добровільне. Впрочім годі такій млодій дівчині говорити се, бо готова ще Бог зна' що подумати собі.

Чи тої стяжки було йому жаль, як стяжки виплетеної фабрикантом із ниток, чи тому, що се від неї? Що-ж мене вона обходить? Наука скінчила ся, мені заплатили, тай годі. Вона піде своєю дорогою, а я своєю. Хіба-ж я її люблю? Я? Йому зробило ся якось так коло серця любо, як іще ніколи, по цілім тілі пройшла якась люба дрож, якої до тепер ніколи не зазнавав. От понав ся! Та не жалую сього. Слава Богу, що закохав ся в ній, а не в кім иньшій. Тут жадних перепоп не буду мати. Коли-б лише ад'ютум, то дам собі раду. А з неї буде гарна жінка. Коби лише вона мене полюбила. Та що мені се на тямку не прийшло! Був би я непомітно запитав її, чи любить мене. Був би запитав? Ей? Отсе вже було-б негарно. Батько поручив її мені в науку в повнім довірю до мене. Значило би, що я замість учити її, баламучу, як багато иньших робить, а се було-б негарно, дуже негарно.

Таж то таке ще молоденьке, що вона ще розуміє? Добре, що так стало ся. По мойому, найгірший гріх надужити чужого довіря, тай те я добре зроблю, що буду старати ся про неї, се мені повинно повести ся. Вона дівчина не богата, а за такими не дуже розбивають ся, а мені зовсім про гроші не ходить.

Довго так думав і не міг заснути. Йому заєдно стояла перед очима Марійка і така як тоді, коли вимивала замазаний стіл, то знов як сиділа і вчила ся з ним разом. А стяжка не сходила йому теж із ума. Вона мала своє значіне. Синя її краска означає ста-дість, а те що вона перевязала нею книжки, толкував собі тим, що їх доля звязана на віки. Копач почувши у перше любов у своїм серці почав такі недоказані річи підносити до великого значіня. Коли-б йому хто таке був перше говорив, був би висьміяв його, назвав усе нісенітницею, про яку розумний чоловік не повинен думати ані одної хвилі. Що сильного має синя краска з постійністю? Адже краска взагалі основує ся на правилах оптики, а постійність се щось у нутрі в чоловіка, чого не можна видіти очима, отже що саме не підлягає правилам оптики. Дурниця. Се старі баби та істеричичні панни видумали.

А про те йому дуже подобало ся, що вона саме синьою, а не якою иньшою стяжкою перевязала книжки і він усьміхав ся сам до себе. Ба, та тої стяжки нема, вона згубила ся невідомо де. Може се злий знак? Він зробив ся в тій хвилі забобонним. Йому страшно стало. Значить, ми мали бути звязані з собою постійністю, а та звязь згубила ся, пропала. Його мимоволі огорнуло якесь немиле чутє. В ніякі ворожби він не вірив, усе обчислював холодним розумом, комбінував. А ось тепер йому стало лячно. Фатальна ка-балістика! На прощанє перевязала мені синьою стяжкою книжки, а я ту перевязку згубив, і зараз потім почув, що люблю її.

Скоро лише засіріло на дворі, він зібрав ся і пішов шукати згуби.

— Не може бути, щоб її вже хто підняв. Я-ж вертав у ночі, а тепер так рано, що ніхто ще туди не міг іти. Я її на певно знайду. Він ішов тою самою дорогою, що вчора, дивлячись уважно під ноги. Зайшов так аж на знану вулицю, потім перейшов аж на подвірє, де мешкала Марійка, але й тут нічого не знайшов. Утратив усю надію. Був певний, що мусів хтось ранче йти туди і підняти стяжку.

Вернув до дому лихий. За ту одну ніч став вірити в таке, що вчора в той час був би назвав божевілєм.

Мама ще не вставала. Остап умив ся, одягнув ся, так як ходив що дня і пішов іще раз тою самою дорогою. Порівнював себе з досади з собакою, що втратила слід; та собака певно відшукала-б, і жалувал, що не має у себе бодай якої собаки. Жалувал, що не прийняв тої собаки, яку йому хотів дарувати один із його учеників паничів. Вона була расова і дуже розумна. Та він уважав тоді нерозумним видатком удержувати собаку. Тепер вона стала би мені в пригоді.

За ту одну ніч Копач дуже змінив ся. Почував, що той супокій і розвага, якими він так пишав ся і яких не бачив у своїх ровесників, покинули його і він став якимось нервовим, не пізнавав сам себе.

І за другим разом не знайшов нічого. Навіть не зайшов так далеко, боячи ся, щоб його хто не побачив. Вернув знов до дому. Прийшло йому на гадку, що міг ту стяжку загубити в сінях, де тепер не був, а може ще в кімнаті. Коли так, то вона певно знайде ся, він сам буде за нею питати.

Пішов до бюро.

Сівши за свою щоденну роботу заспокоїв ся. Вже так привик до своєї бюрової праці, що запах старого паперу заспокоїв його. Забув про стяжку. Та коли вийшов із бюро, нагадав собі знов свою вчорашню пригоду і рішив ся йти до Марійки. Вона певно вже вернула з іспиту, певно вже й о. Григорій приїхав, отже треба було піти. Рішивши ся на се він став поспішати, аж засапав ся. Зчудував ся знов над самим собою, бо він ніколи нікуди не спішив ся, хоча не трафляло ся йому куди будь опізнати ся.

На подвір'ю застав уже візок о. Григорія. Вікно було відчинене (се було в початках липня) Марійка заглянула крізь вікно, побачила Копача і стала його весело витати. Війшовши в хату застав тут о. Григорія, який зі щирою усьмішкою підійшов витати його. Марійка стояла за батьком. Копач побачивши її став як вкопаний. Такою гарною вона ще ніколи йому не видала ся. Була одягнена в білій одежі, волосє сплела в одну косу, що звисала низше пояса. На гарній своїй головці — він називав її „розумна головка“ --- гладко причесаній пишав ся міртовий вінок. Дівчина хоч під вінець. Копач був розсіяний. Привитав ся мовчки з о. Григорієм і приступив до Марійки подаючи їй руку.

— Ну, якже? ґратуюю...

— За що? — каже о. Григорій. — Вона перша в класі. Се вже й ваша заслуга, і за се вам сердечне спасибі!

О. Григорій обняв Копача. Марійка була дуже рада. Вона запаленіла як рожа. Очи аж сьяли. Він завважив у тій хвилі, що в неї очи сині як фіялки.

— Коли-ж ідете?

— От зараз по обіді.

О. Григорій став щось числити ся зі Скурскою, тоді Марійка каже:

— Чи мені так привиділо ся, чи я вас ниці рано бачила тут на нашим подвірю? Се було дуже рано...

Копач запаленів і не знав що сказати.

— Так! се я був, — каже по хвилі. — Я вчора йдучи загубив ту стяжку, що ви мені книжки перевязали...

— А на що-ж вам сеї стяжки?

Він запаленів іще більше.

— А... я хотів сховати її собі на памятку, бо такої учениці я вже не буду мати...

Тепер Марійка похнюпила очи в землю. Вона не могла собі витолкувати, чому се зробила, та по тих словах не могла якось дивити ся йому в очи.

— Я подумала про иньшу памятку для вас...

Вона пішла до свого куфра і виняла звідтам гарно вироблену пацьборками калитку.

— Прошу се від мене на спомин. Та простіть мені, коли я була не така як треба.

Остап прийняв калитку і стиснув її руку.

— Сердечне спасибі, хоч я на те ні трохи не заслужив.

— Що то вона виладила? — питає о. Григорій і став оглядати дарунок. — О скільки я на тім розумію ся, се дуже гарне, та що-ж, коли порожня (він подивив ся в середину). Тут би тобі, доню, треба було ще кілька банкнотів вложити, — жартував о. Григорій.

— То най татунцьо дадуть, то я вложу, — каже Марійка.

— Де мені набрати банкнотів, — каже о. Григорій, — ти моя пестійко!

Він пригорнув дочку до себе і став її гладити рукою по голові.

— Але ви, пане судів, не забувайте за нас і приїдьте де-коли підчас вакацій. Буде мій син, то заграємо собі тарочка. До нас зовсім недалеко, побалакаємо...

— Ви мені навіть обіцяли раз, — каже Марійка, — і держу вас за слово.

-- Певно приїду.

— Не дайте-ж мені даремно ждати...

„Не дайте-ж мені на дармо чекати!“ Чого вона се сказала? Чи їй напреду на мені залежить, чи лише так сказала з чешности? А може то лише таке привязане учениці до учителя? — міркував Остап вертаючи до дому. Та ось він налапав у кишені подаровану Марійкою калитку, якій навіть не придивив ся гаразд. Він так задивив ся на дівчину, що ніколи було оглядати калитку. Впрочім воно й не випадало. Тому то так спішив ся тепер до дому.

-- Дивіть но, мамо, який я дарунок дістав від моєї учениці! — мовив він і подав калитку матери. Вона глянула на сина і побачила, який він радий тому дарункови. Вона зараз пізнала, що не сам дарунок так утішив його, що тут мабуть иньша якась причина.

— Дуже гарна робота, дуже стараина... А ти-ж їй що дав?

— Я? А правда, я повинен був їй щось від себе дати. Але що мені се на гадку не прийшло! Справді воно не гарно.

— Можеш ще тепер зробити се.

— Можна? Не вже-ж? Трохи пізно, але нічого. Скажу... скажу, що не було готове... ні, нічого не скажу, гріх брехати, привезу сам, тай годі.

На сьому й заспокоїв ся та став думати, щоб то було найвідповіднійше для такої дівчини? Мабуть книжка. Замовлю у Львові гарно оправленого Кобзаря і повезу.

Зараз тої днини написав до Львова до книгарні.

VI.

Від виїзду Марійки Остап не міг отямити ся. Вона не сходила йому з гадки, а того часу, коли звичайно приходив на лекції, не міг нічим заповнити. О тій самій годині виходив на Зелену вулицю і проходжував ся самітно цілу годину. Кілько разів переходив біля тої хати, де вона мешкала, не втерпів, щоб не поглянути на знайоме подвірє, по яким ходила його Марійка (він думав собі все: моя Марійка), на те вікно, при яким відбував лекції.

Були хвилі, коли йому здавало ся, що мусить побачити її і від тої гадки ставав веселійшим, поки не наблизив ся до воріт і, розумієть ся, нікого не побачив. Він ставав сумний, похнюпив голову і не оглядав ся нікуди, поки не прийшов до тої точки, з відки треба було завертати. Вулиця була звичайно пуста.

Скоро прийшла книжка зі Львова, він дождав ся першої сукотки, наняв собі фіру у передміщанина і поїхав до Страшевич. Вибрав ся по полудни, щоб заїхати вже по обіді.

Була гарна погода, яка разом із тою гадкою, що за часок побачить любу дівчину, настроїла його дуже весело. Серед розкішного поля хотіло ся співати, хоча в роду не був співаком. Але охота перемогла і він втягнув одну з тих пісенок, які чував, та так фальшиво, що аж передміщанин оглянув ся і став міцнійше держати бистрі коні. Вони почувши за собою такий баранячий крик гадали, що їх підганяють, і стали сильно вдирати по сухій як тік, гладкій дорозі.

Фірман став під вусом сьміяти ся, а далі не втерпів, оглянув ся ще раз до Остапа та сказав :

— Пан судія мають сильний голос.

— Що кажете? Сильний? Чому ні, у мене здорові груди. (Йому здавало ся, що аби бути співаком, досить мати сильні груди).

— Хто знає, може я ще буду коли співати? Шкода, що давнійше не подумав про се.

І він зотягнув другої ще страшнійше, як перше.

Приїхали до Страшевич. Остап дивив ся за церквою, бо вже-ж коло церкви мусить бути й попівство. Заїхав на пусте подвірє та став розглядати ся. За хвилю вийшла з кухні дівка і сказала, що єгомостя нема дома, вони в поли при женцах. На її псклиивий голос заметушили ся в хаті. Марійка заглянула до вікна і зараз пізнала Остапа. Вона побігла до другої кімнати, де сиділа братова, і сказала, що приїхав Копач.

Павця лежала на софі і читала якусь книжку. Була одягнена в той сам сарафан, у яким ми бачили її перед роком, а що днина була горяча, то ще й порозціпала ся.

— Який Копач? — питає гнівно не встаючи з своєї лежанки.

— Пан Копач, мій учитель...

— Ах Господи! чоловік ніколи хвильки спокою не має з тими гістьми! Не дадуть відпочати. І говорила-ж я Олесеві, щоб ми

сих вакацій поїхали де в гори, бо тут не можна дихати! — воркотіла Павця встаючи і запинаючи на собі сарафан.

Професор Олесь пішов кудись до ліса з синком семилітком, а їмость порала ся з дівками в огороді.

Тимчасом Копач вліз із воза і не знав, що з собою робити. Дівка не відповідала на дальші питання, лише пішла до своєї роботи. Копачеви приходило на гадку завернути ся і їхати назад до Самбора. Стояв так із десять мінут не знаючи, куди повернути ся. З хати ніхто не показував ся. Копач стояв на порозі оглядаючи ся по подвірю.

Та ось вийшла Марійка і запросила його до хати. Копач привитав ся з нею сердечно. Війшли у хату. Марійка просила його сідати і побігла покликати братову, аби прийняла гостя.

— Що мене обходить якийсь там Копач! Ах Господи, — сказала Павця не відвертаючи очий від книжки, яку знов узяла ся читати.

Ті слова, така байдужність для чоловіка, якого Марійка вважала найліпшим і найрозумнішим, дуже немило вразили її. Вона післала дівку за мамою, а сама пішла до гостя. Копач тим часом роздяг ся і став оглядати образи, які висіли по стінах кімнати.

— Я вам наробив клопоту своїм приїздом, — каже Остап оправдуючи ся. — Я забув, що тепер жнива і ніколи гостей приймати, але ми в місті забуваємо про сільські клопоти.

— А я вам дуже вдячна, що приїхали, — каже Марійка, — Я на вас таки ждала довго, мені треба вашої поради і помочи. От мені перепрашати би вас, що так вас приймаю, але поки що я сама дома.

Тимчасом Остап виймив гарно оправленого Кобзаря і подав Марійці.

— Ось вам, панно Марійко, від мене на спомин.

Дівчина запаленїла вся, взяла книжку і розвернула окладинку та прочитала отсі слова: „Моїй найпилнїшій учениці на спомин“. У дівчини заблисели очі радістю, вона зложила книжку, притиснула до грудий і подала Останови руку...

— Спасибі, спасибі!

В тій хвилі відчинили ся двері і вийшла їмость Поницька. Вона була одягнена в стару одежину.

— Се пан Копач, мамусенько, — і вона стала цілувати її по-худощавих, чорних від сонця, запрацьованих руках. — От що я від пана Копача дістала...

— Потім подивлюся, як руки вмию, бо забрукаю. Витайте, витайте, просимо сідати... Марійко, приладь підвечірок. Пан Копач з дороги, тай нам уже час.

Вона сіла на кріслі, загнувши руки на грудях.

— У нас тепер трохи жнив, та користаємо з погоди.

— І я користав з погоди, та не в пору вибрався, у панства робота...

— Та ви нам у роботі не перебиваєте, — каже їмость і всміхнулася так любо, лагідно, що Остап почув до неї відразу велику симпатію. „Достоту так як моя мама“, подумав собі.

— Тут моя Марійка заєдно вас згадує. Має в вас про щось розпитати. Вже навіть просила батька, щоб із нею поїхав до Самбора. Але тепер годі з хати: в будень жнива, а в неділю церков.

— У Марійки не аби яка голова...

— Я вам, пане, дуже вдячна за ваші труди. Дівчина не та стала. Споважніла.

— Се само собою прийшло з віком...

— Та який там вік? Їй що лише пішло на шіснацятий. Але вона сама каже, що то ваша заслуга, бо першої лекції була якась дуже розсіяна. Все мені оповідала...

Коли так розмовляли, а Марійка ладила в кухні каву, прийшов професор із синком із ліса. Він зайшов просто через сіни до кімнати, де була його жінка.

— Чия то фіра на подвір'ю?

— Або я знаю? — буркнула Павліна. Вона була лиха, що їй заєдно перебивають читане цікавого роману саме в тім місці, де герой забивши сторожа лізе вікном по шнурковій драбині, щоб викрасти свою богиню...

— Та як не можеш знати, хіба-ж у хаті нема нікого?

— Та якийсь пан Копач приїхав, чи хтось.

— То не якийсь Копач, тільки авскульптант Копач, той, що сього року вчив Марійку...

— Та най собі буде.

— Та не будь же дитиною. Тата ні мамі нема, то тобі треба було вийти гостя прийняти... хіба-ж ти не своя в домі?

— Та дайте мені спокій, най його приймають, кому його треба...

— Тфу! Де ти жінко виховала ся? Знавш добре, хто він, а впрочім бачиш, що приїхав чоловік інтелігентний і треба його прийняти, бо що собі про нас подумують..

— Дай мені спокій! Там вийшла до нього Марійка, а тепер мама...

— Тепер, але до тепер не було нікого. Ти лише вмієш з'їсти, виспати ся і лежати по цілих днях...

— Та чого, Олесунцю, на мене сердиш ся? Я там знала, хто? Ах Господи!

Та Олесь не слухав того оправданя і вийшов до гостя. Привитали ся оба і сиділи мовчки. Олесь побачив привезеного Кобзаря і прочитав дедикацію. Його лице роз'яснило ся, а Копач спаленів.

— Тут не можуть люди наговорити ся про ваші педагогічні здібности, кажуть, що ви розминули ся з своїм покликаним ідучи на права...

— Я дуже задоволений своїм судейським становищем і гадаю, що на наших полі можна те-ж дуже багато доброго зробити...

— Не перечу.

— Багато кривд нашого народа має свій епілог у суді і тут можна бідному, темному хлопови стати в пригоді.

— Ваша правда, тим більше, що тепер мало людей іде до суду. Там, кажуть, нема виглядів...

— Воно мусить змінити ся. Треба лише подождати. Я все собі говорю: терпи козаче, отаманом будеш. Хто хоче працювати і не-ретенити ті злидні, може потому буде задоволений. Ту незалежність, яку буду мати яко судія, не проміняв би я ні за що. Відповідую тоді лише перед Богом і своєю совістю, — говорив з запалом Остап. — Нема такого пана, котрий би мені міг наказати: розсуди сю справу так або так, бо мене обходить лише закон і справедливість...

— Дай Боже, щоб у нас усі судії були такі.

— Хоча не всі, але дуже багато таких буде власне з тих, що так як я жертвують свою стільколітню працю даремно для того лише, аби потім зискати незалежність.

— Як так, то ви правдиві служите ідеї...

— Так, ідеї справедливости, і я з того гордий, хоча нічого з сеї служби не маю поки що... Були часи, що й я рвав ся на

фільософію, але мені мій катехит відрадив. „Не йдїть, каже, на фільософію, хоч би лише для того, щоб не мати над собою ради шкільної і інспектора. То, каже, найтяжша мука, якою Бог хотїв покарати наше шкільництво. Ті інституції самі не знають чого хочуть, морочать собі і другим голову в імя польського патріотизму, а коли схочете хоч трохи бути самостійним, то вас запечатають“.

Надійшов о. Григорій. Він уже розвідав ся від фірмана, хто приїхав, та посварив на слугу, чому не показала де стайня, щоб чоловік завів собі конї.

О. Григорій вертав просто від жнива в старім простім халатї і подертїм капелюсї. Він дуже зрадїв побачивши Копача.

— Вітайте, милий гостю, давно вас дожидаємо і так довго даєте на себе ждати. Ну, як ся маєте, — каже цілуючи Остапа, — спасибі, що приїхали. Моя Марїйка конечно хотїла, аби з нею до вас їхати. Чогось тут не знає, та ні я ні Олесь не можемо їй того гаразд розтолкувати, бо то математика, а ми оба фільольоґи, тай не вмїємо рахувати... хе, хе, хе! Добре, що приїхали..

Тепер показала ся в порозї Марїйка і попросила до підвечїрку. Вони всі ждали лише на батька, щоб іти разом. О. Григорій взяв Остапа під руку і повїв.

Остап мав тепер нагоду приглянути ся помешканю о. Григорія. Нагадав собі дїм свого покійного батька. Хата складала ся з трьох кімнат із біленими стїнами і маленької кімнатки біля ганку, що вїв на цвїтний огородець. Усюди було чисто і гарно, і се заступало иньші недостатки, що зраджували неможність. Простї меблі старого фасону, комода і кілька вибиваних крісел з такою канапою, ось і все. За те мноґо цвїтів у саганиках і горнятках стояло по вікнах і підставках під вікнами.

О. Григорій повїв Копача до остатньої кімнати при кухнї і представив його своїй невістцї професоровїй. Вона ще сидїла на тїм самім місцї з тою самою книжкою в руцї і читала. Книжка дуже займала її, бо саме дочитала ся, як сторожа замкова почувла шелест драбини і зловила героя. І знову треба було в тїм пікавім місцї перервати читанє. Вона відвернула очи від книжки і кивнула головою Копачевї. Потім устала і пішла повагом до стола, та сїла на своє місце. Коло неї крутив ся семилїтній Несторцьо.

— Здоров, козаче, — каже до нього Копач і простягнув до нього руку.

Хлопець був очевидно тоді не в гуморі, бо відвернув ся гнівно від простягненої руки і проворкотів :

— Я не потлебую...

Ніхто не звернув на се уваги, крім самої професорової. Та вона нічого не сказала, лише погладила його по головці і питала, що буде пити, каву, чи чайок... Вона взагалі не звертала уваги на Копача. Їй усе ще було досадно, що задля нього стільки разів не давали їй спокою. Копач сів між о. Григорієм і Олесьом. Марійка не сідала зовсім до стола, лише послугувала гостям, не даючи матери ні до чого доторкнутися.

— Прошу мамунці сідати, я вже сама все зроблю..

Ніхто не хотів розпочинати розговору. Перший обізвав ся Несторцьо. Він тепер повеселійшав, бо дістав від мами аж чотири шматочки цукру і засолодив собі каву гаразд.

— А ти цого сюди пліхав? — питає Копача.

— Приїхав побачити тебе, — каже Копач.

— Я вас не потлебую, ви мамці не даєте спокою, йдїть собі геть...

Навлїна хотїла зацїткати його, але хлопець ще бїльше розгорячив ся, радий, ще може стати в оборонї покривдженої матери.

— Йди собі геть, — крикнув хлопчик, тупаючи ногою, — бодай ти тїс!

Копач почервонїв та не знав що казати. Тодї схопив ся Олесь, пїрвав хлопця під пахи і винїс до кухнї.

— Але-ж Олесунцю, та де-ж так можна, та то дитина ще. Ах Господи!

Але Олесь на се не зважав і зробив батьківську операцію, потїм вернув сам до хати. Йому було соромно і за жїнку і за сина і за самого себе. Треба було направити те прикре вражїнє, яке на всїх зробив сей епїзод. Олесь перемїг себе, став весело усмїхати ся і запитав Копача :

— Ви граєте, паве судїє, преферанса або тарока?

— Усього по трошки.

— От і добре, заграємо собі пульку зараз по пїдвечїрку. Тато вже не пїдуть у поле?

— Нї вже, невдовзі прийдуть женці до дому, не варто йти. Добре, заграємо собі.

— Лише я вас бою ся, — каже знов до Копача. — Ви математик, то певно і граєте добре.

— Будьте спокійні, пане професор, я лише граю тоді, як нема що иньшого, лишшого робити. Вже охитнійше граю в шахи.

— Добре, є тут і шахи і можемо собі заграти партію.

— О! перепрашаю, граємо тарочка, — обзиває ся о. Григорій. Він дуже любив грати тарока. Таким способом минув увесь злий настрій і всі знов повеселійшали, з виїмкою Павліни. Вона сиділа насуплена і заїдала з великим смаком хліб із маслом.

Тепер зійшла розмова на иньші теми. Професор став випитувати про своїх знайомих із Самбора, про відносини Копача. З його бесіди пізнали всі, як дуже він любить маму, а їмость Поницька каже :

— Ваша мама дуже щаслива, що має таку дитину. На сьвітї трафляє ся инакше між людьми...

— Та нема мене за що хвалити, панї добродійко !

— Я-ж вас не хвалю. Ви сповняєте свій обовязок супроти матери, а виповнюванє обовязку, то ще ніяка заслуга, — каже знов їмость усьміхаючи ся лагідно.

По скінченім підвечірку устали всі від стола і стали собі дякувати. Копач приступив також до професорової і поцілував її в пухкеньку руку. Вона стала щось говорити, ніби то перепрошуючи його за нечемність сінка, а потім сіла знов на своє місце і взяла ся за читанє.

— Пані професорова щось дуже цікавого читають...

— Дуже цікава книжка.

— Що се таке?

— От видите, що забула. — Вона відвернула заголовний лист і прочитала імя французького автора. Розумієть ся, книжка була в польськїм перекладї, і вона читала назву букву в букву, отже зі звичайним еау на кінці. Був се один із тих романів, писаних для людей, що залюбки приглядають ся борбі биків, а в яких і наші деякі люди так любують ся. Копач пізнав у мить, з ким має діло і який ступінь осьвітї у тої жінки.

— Вже пані добродійка далеко прочитали? Конєць певно буде цікавий.

Павліні очевидно подобало ся, що її лектурою так інтересують ся; вона повеселійшала таї усьміхнула ся, т. є розтулила свої губи в той спосіб, що нижню губу подала трохи в низ, а кутики губ пішли через те в гору.

— Я вже конєць знаю, бо насамперед читаю конєць. Де-ж би я витерпіла так довго ждати...

— То може й шкода тепер читати. Коли пані знають, як історія скінчила ся, — каже Копач усьміхаючись іронічно. Але Павлина не пізнала ся на тім і каже:

-- Коли, видите, я не сподівала ся такого кінця і для того цікава знати, як воно зайшло до такого несподіваного кінця.

— Ходіть же грати, пане судіє, — кликав професор із другої кімнати.

Копач уклонив ся і вийшов, а Павлина розвернула книжку і стала пильно читати. За той час картаний стіл уже був розвернений і муштини посідали до карт.

— Але ми, пане судіє, граємо лише по пів нового.

— Можемо і за горіхи, — каже Копач сьміючи ся весело, — я не люблю високо грати, бо се не гаразд.

— За горіхи, то вже собі грайте з своєю ученицею, а ми граємо за монету, — каже професор жартом. — Ну, що ти тут цікавого побачила? — каже звертаючи ся до сестри. Він обняв сестру, пригорнув до себе і поцілував.

— Я хочу дивити ся, як будете грати, — каже Марійка, обняла одною рукою брата за шию і стала йому пригладжувати волосє на голові.

— Не перешкадай же і не приноси мені пеху, бо мені моя мошонка мила.

Стали перекидати картами. Марійка за той час стояла біля брата і дивила ся залюбки на Остапа. З другої кімнати заглядав крізь відчинені двері Несторцьо. Він уже гаразд виплакає ся і рад був придивити ся ближше тому, хто мамі не давав спокою, а він за се взяв бите від батька.

Їмость Григорова поклікала Марійку до кухні помагати ладити вечерю. Марійка йшла через покій, де сиділа братова. Вона на хвильку відложила книжку, розвернула ся на софі і любила ся прочитаним. Дочитала ся саме до того, як герой якимось невитолкуваним способом убивши десятюх сторожів замкових утік проприсягаючи пімсту графови.

— І що-ж там твій Копач робить? — питає Марійки.

Марійка не дорозуміла ся тої іронії, з якою братова говорила, і каже:

— Грає в карти...

— Велике чудонько авскульптант, — проворкотіла Павлина і взяла ся знов за книжку.

Тимчасом гра скінчила ся і Остап поглянувши на годинник каже :

— Хотів би я спитати ся панни Марійки, що їй треба знати, бо мені вже пора й їхати.

— Але, сендзюню, і в гадці того не майте, — каже о. Григорій. — Ви мусите переночувати, бігме не пущу. Завтра й так неділя, то не мусите бути в бюрі.

Остап не відповів нічого і радо прийняв запрошенє. Йому так було любо подихати тим сільським повітрєм, у яким прожив свої молоді літа. О. Григорій був дуже рад гостеви. Він хотів скористати з його побуту і став його радити ся в одній громадській справі з двором, оповідаючи йому подрібно все. Говорячи так вийшов із гостем ганком перед хату до огорода та ходячи по стежці висипаній дністровою рінею. Вечір був теший і дуже гарний. В огороді аж пахло від усяких цвїтів, що тут цвили.

Тим часом Олесь відлучив ся від них і пішов до жінки. Побачивши її як лежала на софі з книжкою при ляшпі, яку поставила біля себе на кріслі, він знов насунив ся. Коло неї сидів Несторцьо і неував пильно якусь іграшку. Павлина догадувала ся, чого прийшов до неї чоловік і підняла ся зі своєї лежанки. Олесь мав охоту гукнути на неї, але нагадав собі, що в огороді чужий чоловік, гість. Він присїв біля неї і каже :

— Чи ти, жінко, будеш мати вже коли хоч трохи розуму? Бодай би перед чужими людьми ти не показувала своєї глупоти...

— Та що-ж я, Олесуньцю, такого зробила? Ах Господи!

— Ще й питаєш ся? Як ти дитину виховуєш? Що з нього виросте? Дикун на сьміх людям. Я сьогодні був би радше в землю провалив ся.

— Та-ж я йому не казала так говорити, я його уговарувала...

— Але-ж то не можна зробити нараз. Ти його розвезла як циганську пугу. Як би ти була не виробляла при хлопцю своїх дурних капризів, не говорила дурниць, що тобі спокою не дають, був би і той попугай того не повтаряв. Була-б ти инакше з гостем обійшла ся, був би хлопець не зважив ся говорити так до чужого чоловіка, як говорив...

— Та я того не говорила, Олесуньцю. Ах Господи! Що-ж мене то обходить, що він приїхав? То не до мене...

— То то й біда, що тебе нічого не обходить, лише ти сама себе обходиш. Як собі замакітриш голову тими дурними книжками, то світа божого не бачиш. Га! Та бо тут повинно би тебе дещо обходити. Бачиш, що мама по цілих днях при робітниках, а ти дивишся, щоб лише тобі миску-ложку, тай більше нічого.

— Та-ж у кухні пореє ся Марійка.

— Марійка, я се знаю, але вона має ще вчити ся, а ти повинна сама тут щось допомогти. Погадай собі, що нас годують.

— То най не годують, ах Господи! Я тобі готорила: їдьмо в гори!

— Дурна! — гримнув із досадою Олесь, — буцїм то є в за чоґо в гори їхати! Може ще забagne ся до морських купелїв.

— Та я нічого не говорю, Олесуньцю, ах Господи! Та коли вже бесїда на те зїйшла...

— Ти все своє, тьфу! А я тобі кажу: займи ся хоч дитиною, бо колїсь як впаду в пасїю, то його скалїчу.

Дальше нічого не мїг сказати, бо саме прийшла слуга накривати стїл. Несторка в хатї не було вже. Він почувши, що батько говорить про нього, нагадав собі нинїшню операцію і втік до кухнї, полишаючи недопсовану іґранку...

При вечерї старала ся Павлина робити як найсолодшу мїну до Копача, на яку лише її енерґїчний склад губ позволяв. Вона випитувала ся за Самбір, який мусить бути дуже гарним мїстом; вона дуже багато чула за нього від своєї приятельки совїтнїкової Радецької, що жила там перед десятима роками. За цїлу вечерю вона найбільше говорила з Копачом. Несторка при вечерї не було.

VII.

Другої днини була недїля і всі пішли до церкви. Всї йшли разом, із вїїтком Павлини, що не успїла на час зібрати ся. Вона звичайно вставала пізно що днини і тепер потребувала багато часу на свою туалету. По прийнятюу тут звичаю родина сьвященника стояла в презвітерії, коло великого престола. Там стояла окрема лавка для них. Копач хотїв стати між людьми, але не випадало йому відлучати ся від гурту. Тут була Марійка. Павлина прийшла з Несторком пізнійше, вже як співали Іже херувими. Копач стояв і уважно слухав служби божої, та аж тепер оглянув ся поза себе,

як прийшла професорова. Та в тій хвилі побачив щось таке, що мало не розсміяв ся в голос.

Саме в тій хвилі паламар роздував дувалом, якого уживають декуди до самоварів, кадильницю і співав своїм захриплим голосом з дяками. „Іже херувими — херувими тайно образує“. Виглядало се так, буцім він тим дмухалом акомпаніює собі до співу. Копач не втерпів і трутив ліктем професора показуючи на паламаря, що присідав одним коліном, на яке опер одну ручку дувала і кивав ся наче-б різав січку на ручній січкарії і співав дальше: „Всякую пині, пині житейскую — одложім печаль!“ Професор аж зуби закусував, щоб не засміяти ся.

По службі божій ішов Копач біля Марійки і розказував їй про паламаря з дувалом. Вони обоє сьміяли ся. Те саме оповідав професор о. Григорію йдучи в другій парі.

— Що ви того паламаря обмовляєте? Він побачив таке дувало в самбірській церкві і не дав мені супокою, поки я йому не купив його. Зараз і дихавицю вигідав, що буцім то не може ротом так огню роздувати... А вже-ж то поступ, — закінчив о. Григорій.

Копач був незвичайно оживлений і веселий. Він не втерпів, щоб прийшовши в хату не показати, як воно було, а при його нескладних рухах і ще нескладнішим голосі виглядала ся продукція вельми комічно, і всі сердечно сьміяли ся. Навіть Павліна покинула свою серйозну міну і сьміяла ся, т. є. отворила рот і замкнула очи не видаючи з себе ніякого голосу, достоту так як мала дитина, коли знайде ся від плачу.

— Чи ви справді не співаєте? — питає Марійка Копача.

— От бачите, що співаю не згірше тутешнього паламаря.

— Ет! Я не те говорю, але чи ви не співаєте?

— Ні, а ви співаєте?

— Часом, як така хвиля прийде...

— А коли-ж така хвиля прийде? Може би вона прийшла, ще заки я тут?...

— Ну, ну, прийде по обіді, коли хочете... — сказала Марійка і пішла ладити до обіду.

По обіді о. Григорій задрімав. Олесь ходив по огороді, а Остап лишив ся з Марійкою вияснюючи їй з математики, чого сама не могла зрозуміти. Коли вже скінчили науку, Марійка питає:

— Як же там у Самборі тепер? Не знаєте, чи пані Скурска дома, чи може де виїхала?

— Не знаю. Я взагалі мало знаю, що в Самборі робить ся, мене все те мало інтересує.

— Зайдіть до неї, та коли не поїхала, поклоніть ся їй.

— Добре, зайду.

Він рад був, що буде мати нагоду деколи поглянути на ті любі місця, де вчив ся з Марійкою.

— Ну, а коли тепер уже по обіді, то я цікавий на те, що ви мені обіцяли.

— Що таке?

— Ви-ж обіцяли заспівати.

— Або то варто слухати мого співу? От так співаю сама собі, для себе.

— Я спів дуже люблю, хоч сам зовсім не співаю.

— А танцюєте?

— Дуже зле, і для того не беру ся ніколи танцювати. То страшенно комічно, як хто бере ся танцювати, а не вміє. А я бою ся бути сьмішним... Ну, не заговорюйте, лиш заспівайте зараз.

— Що?

— Що найліпше любите.

— Добре.

Марійка підперла рукою голову на поруче софи, на котрій сиділа, і заспівала:

Чи я в лузі не калина була?

Чи я в лузі не зелена була?

Взяли мене, порубали

І в пучечки повязали

Така доля моя...

Вона немов задумала ся. Зачала тихо, та потім підіймала голос що раз сильнійше. Сам кінець вийшов *crescendo*, мов голос безнадійної розпуки. Спів був вельми вміло тіньований. Вона при тій одній пісеньці виказала ціле багатство свого голосу і те ніжне жіноче чуте, яке вміла так по майстерськи вляти в свій спів.

Копач не розумів ся на співі, не знав ані одного музичного терміну, не знав, як що назвати, але відчув душею, що те, що вона співала, гарне і то дуже гарне. Він бояв ся заговорити, аби своїм голосом не розігнати відгомону пісні, що ще лунав у його душі.

— Ви ту пісню найліпше любите? — питає по хвилі.

— Так, вона в мене найгарнійша, вона мені найбільше промовляє до душі.

— Кажуть, що Шевченко дуже любив сю пісеньку.

— Знаю. Коли її любив Шевченко як мущина, то тим більше може її любити жінщина, бо вже-ж ся пісенька про жінчину, про дівчину вложена.

— Чому?

— Не бачите, що тут змальована жіноча доля? Калина, то дівчина з нещасною долею...

Марійка знов задумала ся. Остап іще не бачив її такою. Вона видалась йому о кілька літ старшою.

— Не розумію вас сьогодні. Хиба-ж при вашій веселій вдачі можна піддавати ся таким сумним гадкам?

— Не видумала я сього з власної голови, але бачу, що в світі діє ся. От моя одна приятелька (вона старша від мене трьома роками) вийшла замуж, а тепер дуже нещаслива. Чоловік її недобра людина, не, грає в карти і поневіряє нею... Кілько разів подумаю про неї, то мені отся пісня пригадує ся. Відна вона!

— Ну, то-ж не всім так буває. Се виємки, а правило зовсім не таке.

— Але наперед ніхто не вгадає, чи він належить до правила, чи до виємка.

— От ліпше не думайте про се, та заспівайте щось веселішого.

— Ні, нині не годна. По тій пісні не можу співати иньшої. Замовкли обоє. Остап дивив ся на неї і вона видавала ся йому що раз гарнійшою, розумнійшою і ліпшою.

Вернув Олесь із огорода і о. Григорій уже проснав ся.

— Ну, панове, киньмо трохи тарочка, заки піду на вечірню.

Сіли до карт. Копач був дуже розсіяний і Олесь жартував собі заєдно з нього, що математик тай комбінувати не вмів.

— Ба, але мені таки час їхати, — каже Копач, — я не гадав, що тут так засиджу ся.

— А завтра рано не можете поїхати? Тепер днина довга, а до Самбора близько.

— А бійте ся Бога, та мій передміщанин голову мені обідре, що так його задержую.

— Го-го-го! Я його ще вчора виправив до дому, — каже о. Григорій сьміючись.

— Ну, а що-ж я буду робити?

— Буцім то у мене коний нема? Завтра ранісенько кажу вас відвезти, то ще на сніданю будете.

— То всьо добре, але мама будуть за мене неспокійні.

— То-ж бо й є, що я переказав через фірмана, що ви аж завтра рано приїдете. Я такий рад, що можу декого з міста у себе прихопити та поговорити, тарочка собі трохи заграти...

Остап був рад з того. Ще один вечір зможе дивити ся на Марійку.

— Панство такі для мене ласкаві, що мені аж соромно, що надуживаю вашої гостинности...

— Говоріть здорові, а я вас таки прошу, приїдьте до нас незадовго знов. От відсвіжете ся на селі поки тепло... Ви-ж на селі вирости..

Остап уклонив ся на доказ, що приймає запросини.

Марійка слухала з боку тих запросин і втішила ся ними.

Як о. Григорій вийшов на вечірню, Олесь здіймив із шафи шахи.

— Ну, тепер покажіть, що тут умієте.

Марійка сплеснула руками:

— Я так рада навчити ся грати в шахи! Навчите мене?

— Вас не штука навчити чого будь, — каже Остап.

— Тільки їй так дуже не лестить, бо перед іспитом се дуже нездорово, — каже Олесь.

— Я гадаю навпаки. Коли чоловік перед іспитом певний себе, тоді инакше відповідає. А так то треба бояти ся своєї тїни.

Посідали до шахів. На тім полі був Копач майстром, хоча грав дуже поволи. Марійка пильно слїдила за грою, сидячи побіч брата. Грали пів години і Олесь дістав мата.

— Ну, ну, мені би від вас ще вчити ся...

Остап вертаючи рано до Самбора кіньми о. Григорія був веселий. Переконав ся, що полюбивши Марійку, зробив дуже добрий вибір і що ліпшої дівчини не знайшов би під сонцем.

— То цікава річ, — говорив до себе, — кажуть люди, що лише те привабне і миле, що чоловік собі виборе, а тут я не веду такої боротьби, не поношу жадних жертв, а та дівчина така мила мені, так її горячо люблю і так без великих заходів. Видно, що мені так доля судила, щоб я в любови був щасливий.

Мати ждала його нетерпливо. Ще ніколи не бувало, щоб він виїздив куди крім урядової комісії, а тепер у приватнім домі так

довго забарив ся! Вона зараз зміркувала, що се задля дівчини, хоча синові не сказала того. Вона покмітила вже від довшого часу, що Остап змінив ся, а се нічим не можна було пояснити, хіба любовю.

— Що-ж ти, сину, там робив стілький час?

— Грала в тарока, балакали, їли, спали, як звичайно на селі

— Як же там тебе прийняли?

— Дуже радо.

— А які вони люди?

— Симпатичні. Обое старі навіть дуже гарні.

Остап користав із запросин о. Григорія. Часу так уже мало лишало ся до тої хвилі, коли Марійка поїде до Перемишля і тоді не буде її бачити що найменше пів року. Їздив отже що неділі до Страшевич, відправляв свого фірмана до дому, а вертав кіньми о. Григорія. Отець Григорій не подарував свого улюбленого тарочка по пів нового, Олесь не дарував своїх шахів і вельми радів, коли міг Копачеві дати мата. Марійка не втерпіла, щоб не попросити в нього якого пояснення, а Остап не дарував, щоб не попросити в неї пісеньки, та міг доволі на неї надивити ся. Пора була погідна і він відбував науку в Марійкою в огороді під галузистою грушею, де стояли два плетені крісла і столик. Він говорив, що красшого місця нема на сьвіті, що такої бесідки нема і в королівській палаті, та що він коли-б був великим паном, казав би на ту грушу набити золоті обручі.

— Хіба-ж ви хотіли-б бути великим паном? — питає Марійка.

— Хотів би, та як не буду, то обійде ся. І так добре як є, а бувають люди далеко біднійші від мене. Богатство добре лише для того, хто вміє в нього робити иньшим добре. Инакше то богатство великий клопіт і само не може зробити чоловіка щасливим.

— А чого-ж треба до щастя?

— Чистої совісти, здоровля, і сповнення бажань і цілий.

— А які ваші бажаня?

— Мої бажаня — не зробити нікому кривди і бути пожиточним народови.

— Даруйте мені, пане судіє, але поясніть мені се ближше. Я нерав чувала про те: бути пожиточним свому народови, та мені видаєть ся, що се лише звук, фраза...

— Певно, що так воно на фразу виглядає, та се таке широке, що годі передати всі подрібности. Я гадаю, що кождий чоловік, хоч яке-б займав становище в суспільности, може бути своему народови пожиточним. Передівсім ми, інтелігенція, пожиточні народи тим, що признаємо себе до руськости. Через те нарід руський може почванити ся більшим числом інтелігенції. Та сього дуже мало, хоча се дотикає всіх без огляду на становище. Далі йдуть подрібности по фаху. От ваш брат гімназіяльний професор. Він виховує молодіж на будучих діячів народних.

— А я коли стану учителькою, стану теж пожиточною? — сказала Марійка з повагою.

— Се певно так буде, я того певний і горджу ся тим, що ви моя учениця. Я впрочім сього гаразд здефінювати не можу, як кождий чоловік на своїм становищі повинен для народа робити. Лише що до себе, маю плян ясно витичений.

— Прошу мені сказати, який?

— Ось скажу. Я судія. Своє ділане обмежаю переважно на селян. На тім полі найбільше праці для сьвященників і судіїв. Буду старати ся навчити селянина дечого пугнього. Певно, не багато сього буде, бо не кождий буде мати діло зі мною, тай не кождий мене послухає. Але головна суть мого діланя не дати селянинови зробити кривди. На полі судівництва в тім напрямі багато роботи. Подивіть ся, кільки то пявок живе соками-кровю нашого мужика, а все має свій епільог у суді. Моя задача буде повідривати ті пявки з мужицького тіла. Треба би вам ближе придивити ся до тих брудів, до тої погані, яка має ся прати в суді. Я буду тою прачкою ціле моє жите.

Марійка дивила ся радісними очима на свого учителя. Він ще ніколи не говорив до неї так як тепер. Вона відчувала його силу і бачила в нім скінчений ідеал мушчини.

Остан був певен того, що Марійка любить його, та не мав відваги говорити з нею про се. Відкладав се з одних відвідин на другі, та й при остатніх не сказав нічого. Потішав себе тим, що вона ще дуже молоденька, заміж їй не трафляеть ся, а він сам ще не може женити ся, отже можна подождати.

[Далі буде].

Франк Норріс.

❧ В И Р. ❧

Повість із американського життя.

II.

Сестри Дірборнівни родили ся в Боррінгтоні, в Массачузеті, і прожили там до смерти свого батька, що вмер тоді, коли Педж вступила до висшої школи. Мати їх померла значно скорше. Льора здобула досить виємкову осьвіту. По виході з висшої школи мала вона на бажанє батька ще чотири роки окремого учителя. Вона була честолюбна, працювала з запалом, і задача її вчителя сходила більш до ролі керманича, як професора. Вона навчила ся швидко французької мови і знала Расена в оригіналі так само добре, як і Шекспіра. Література, то була її пристрасть. Вона студіювала й Теннісона та інших поетів доби Вікторії, познайомила ся також із літературою нової Англії. Сучасної літератури не знала майже зовсім, і свідомо не знайомила ся з нею. Лише рідко і то виємково позволяла собі читати Гоуельса.

Дірборн, що мав гарний дохід, поки сам управляв своїм млином, не міг вложити хоч троха більшої суми для дівчат. Коли Льора при помочи місцевого адвоката ліквідувала батьківські діла, продала млин і поплатила всякі довги, їй лишило ся як раз стілько грошей, аби купити для Педж білет до Чікаго і заплатити за її науку в семінарії.

По смерті Дірборна Креслєри радили сестрам переїхати на захід, обіцяли зайняти ся Педж підчас її науки. Льора післала сестру до Чікаго, але сама відложила свій переїзд.

На щастя, сестрам Дірборнівнам не прийшло ся жити з батьківської спадщини. Одна з сестер покійного Дірборна була замужем за дуже багатим купцем у Бостоні; вона здавна подбала про долю своїх братаниць і зложила на їх імя значну грошеву суму, яку вони й дістали по смерті батька. Довгі роки на сей капітал наростали проценти; і коли на порозі Боррінгтонського кладовища одинокі сироти-дівчата станули лице в лице з житєм, мали бодай те задоволене, що чули себе матеріяльно незалежними.

В тривко збудованім домі первісних кольоністів, з низькими стелями та великими грубами, де колись висіли казани ополченців, жила Льора два роки і думала над своїм положенєм. Батько й мати померли, навіть бостонська тітка попрощала ся з житєм; із цілої рідні жила лиш одна тітка Весс. Педж кінчила школу над озером Джиніва, дві години їзди від Чикаго. Креслери були найліпшими приятелями сиріт. Тітка Весс повдовівши жила також у Чикаго разом із Креслерами і кликала Льору перебрати ся сюди-ж. Усе немов пхало Льору на захід, усе немов показувало, що перший період її життя скінчив ся. При тім у неї були свої честолюбні пляни. Вони ще не зовсім скристалізували ся в її голові, але їй неясно хотіло ся колись у далекій будущині стати драматичною артисткою, грати шекспірівські ролі. Отся думка, скорше бажане, ніж ціль, не могла здійснити ся в Боррінгтоні. Вона ждала цілий рік. Їй було жалко покидати старий дім, жаль лишати могилу на кладовищі. За той час вона їздила два рази до Педж і велике сіре місто що раз більше манило її, а Боррінгтон тратив свою принадлу — він був мальовничий, але страшно тісний. Житє в ньому було безхосенне і нудне.

Правдива криза настала тоді, коли Льора сама поїхала до Бостона подивити ся на гру Моджеєвскої в Марії Стюарт і Макбеті. Вернувши вона, повна захвату, виявила своє неясне бажане — піти її слідом, пробудив ся полудневий дух і характер, котрий вона унаслідила по матери. У ній не вважаючи на сьвяте обурене та вговорюваня боррінгтонських праведників і праведниць вона по місяці покинула Боррінгтон і переїхали на сталий побут до Чикаго.

В північній часті Чикаго куплено дім і умовлено, що тітка Весс жити-ме з дівчатами. Поки дім порядкували, сестри жили в сусідстві в малому готелі. Запросини Креслерів приїхати до театру наспіли саме в часі переносин сестер до нового помешканя.

Сестри переночували там лиш одну ніч і мусіли убирати ся до виїзду до опери при сьвітлі одної лампи в цілком неумебльованих кімнатах. Лиш чарівна перспектива почути італійську оперу і бути в льожі наклонила сестер прийняти запросини в ту хвилю і серед таких обставин.

На другий день рано Льора пробудила ся в гнітучою сьвідомістю, що має тяжку роботу на весь день. Дощ падав; у кімнаті було холодно, а крізь дощечки деревляних жалюзій спущених тому, бо ще не було фіранок, пробивало ся сіре сьвітло цікавого ранку. Все довкола було таке сумне, що Льора жалувала, що не лишила ся в готелі, поки новий дім не впорядкуєть ся зовсім. Але місяць у готелі минув, і їй видало ся, що дешевше буде зараз випровадити ся і не платити за чотири зайві тижні. Їй усе в нових обставинах було незвичайне; їй здавало ся, що встигне все перевезти й упорядкувати, і за тиждень усе хозяйство піде гладко. Вона сиділа скуливши ся на постелі та дивила ся на свій вечірній убір, повішений на ріжок газової лампи, задля браку вішалки. З кухні долітали до неї різні стуки, знак, що сьвіжо нанята челядь розпалювала огонь. В кімнаті панував нечуваний нелад. Скрині та скринки покривали голу підлогу; крісла, обвинені соломою, стояли одно на другім; в однім куті стояв звій килимів, у другім купа матраців. Побачивши все се Льора зрозуміла свою необачність.

— Чому, чому ми не лишили ся в готелю? — воркотала вона, — поки все отсе не впорядкуєть ся!

Вона почула, що в сусідній кімнаті тітка Весс уже рушаєть ся. Вона повернула ся до Педж, що все ще спала біля неї об'язавши шию панчохою, щоб не простудити ся.

— Педж, Педж! Уставай, дитино. Вже пізно, а в нас повно роботи.

Педж пробудила ся на силу кліпаючи очима.

— О якже-ж тут холодно, Льоро! Знаєш, запалимо нафтову грубку і не будемо вставати, поки кімната не нагрієть ся. Чи тобі не хочеть ся спати?.. Як гарно було вчора! Хто перший устане, щоб запалити в грубці? Ану, числім.. Лягай, сестрице, голубко, а то весь холод втиснесть ся під покривало...

Льора лягла, і сестри обнялись, натягаючи покривало аж до очей, аби загірті ся.

Лічу, лічу по паліччу...

Але вони не встигли скінчити, коли до їх кімнати ввійшла тітка Весс зовсім убрана і обі панни разом почали просити її, аби затопила в грубці.

Запалюючи в грубі тітка Весс балакала :

— Мені видаєть ся, що дівчина, котру ми наняли, не вмє свого діла. Справді, Льоро, ти не даси собі ради з тими всіми ділами. Памятаєш, я все радила тобі винаймати помешканє.

— Все се дурниці, тітко Весс, — відповіла добродушно Льора. — Все це ми уладимо чудово. Я зараз устану і піду до кухні.

Сніданє було готове аж на десяту. Вони їли на кухоннім столі, кухонними ножами й вилками, і під час сніданя почали обдумувати плян роботи.

— Лендрі Корт сьогодні не має роботи — сказав мені навіть, чому, але я забула — і він прийде сюди помагати нам, — сказала Льора.

Тітка Весс усміхнула ся. Лендрі Корт був закоханий у Льору, і дома всі знали се. На думку тітки Весс усе те було сьміху варте, і коли приходила про се розмова, вона говорила про Лендрі не инакше, як „той хлопчина“.

Педж навпаки робила незвичайно серйозну міну, коли говорили про се. Все се дуже гарно, Лендрі роботящий хлопець, що мусить сам собі пробивати дорогу; йому годі тратити час, і коли Льора думає, що з сього не може вийти нічого серйозного, то не гарно з її боку водити його за ніс.

— Мені здаєть ся, — відповідала в такім разі Льора, значучо дивлячи ся на тітку Весс, — що наша молоденька панночка сама потроха задивилась на якогось роботящого хлопця.

Педж усе сердила ся.

— Слухай, Льоро, — говорила вона блискаючи очима й важко дихаючи, — се не гарно!... Ти знаєш, що я сього не люблю, а говориш, щоб розсердити мене. Я не хочу, аби мені говорили, що я бігаю за мущинами, або що дивлю ся, чи закоханий він, чи ні. Мені здаєть ся, що у мене єсть на стілько почутя гідности. А що до Лендрі Корта, то ми лиш добрі приятелі... я ціню його купецькі здібности і його вмє поведженє, а він також поважає мене

як свого приятеля, тай годі... Я „задивлююся на нього“! Се мені гарно!

Зараз по сніданю справді прибув Лендрі.

— От то, — почав він засапаний, обертаючи ся до Льори, — я вже безліч справ полагодив. Тому й запізнив ся. Я велів присилати вам сюди часопись; телефонував до готелю, аби вам прислали сюди листи, потім до газової спілки, аби вам...

— Се гарно, — сказала Льора.

— Так, я й про се подумав! Зараз прийдуть відчинити газометр; я наказав привозити вам що дня груду льоду і ще повідомив спілку телефонів, що вам потрібний телефон... Ах, так, молочарник... я заходив по дорозі в молочарню. Ну, від чого треба тепер починати?

Він скинув сурдут, засукав рукави від сорочки і пірнув у дивовижний хаос ящиків і скринь, що наповняли кімнати та коридори першого поверха. Сестри чули, як він працював, відчиняючи паки сильними ударами молотка. Від часу до часу кричав він з низу:

— Слухайте! де поставити отсю штуку... jardinière?... Льоро! до котрої кімнати піде отся лямпка?

Льора скінчивши розпаковувати зеркала, зійшла на долину і разом з Лендрі почали розвішувати фіранки в сальоні. Лендрі критично дивив ся над вікно зложивши руки навхрест.

— Розумію, розумію, — відповідав він на пояснення Льори. — Розумію. Тепер скажіть, де обценьки і драбинка. Так, а потім треба мені ще мідяних гвіздків і молоток.

Він післав кухарку за обценьками, закликав з долини слугу, покликав Педж, щоб запитати, де мідяні гвіздки, і велів Льорі уставити драбинку.

— Ну, Лендрі, — порядкувала Льора, — отсі жердки мають бути прикріплені о чотири цалі низше стелі.

— Добре, — сказав він вилізаючи на драбинку, — я вазначу місце, а ви подивіть ся, чи добре буде.

Вона відійшла від вікна і нагнула голову.

— Ні, Лендрі, висше. Тепер майже так.. або ні, — троха, троха низше. Добре. Тепер злавіть на долину і допоможіть мені прибити.

Вони устали разом цілу гору з матраців і сіли поруч себе на підлозі; Лендрі прибавав гвіздки в тих місцях, де Льора робила закладки. Їх руки мимовільно дотикали ся, голови зближали ся. Педж і м-с Весельс склали на горі білязну.

Кухарка і слуга зчинили в низу страшний галас покришками та кругами плити, з якою в кухні не могли собі дати ради.

— Будете мати гарний дім, — сказав Лендрі, і задивив ся на панночку. Так гарною він ще ніколи не бачив її.

Вона була одіта в рожевий кафтаник із широкими рукавами, а волосє її, недбало заплетене в грубі коси, вило ся в чарівнім неладі довкола чола, нависаючи на очі й на вуха.

— Я майже не бачив вас учора, — сказав він.

— Ви й не старали ся.

— О, вчора була черга того, другого, — говорив він далі. — Слухайте! — додав він, — як ви уладите ся, кілька разів на тиждень позволите мені приходити сюди? Два рази — три рази?

— Немов би то вам треба так часто бачити ся зі мною? Ви знаєте, Лендрі, що я дожила вже до віку старої панни. Не оплатити ся вам тратити час на відвідини у старих паннів.

Він почав велерічиво протестувати. Молоді панни вже наділи йому. З ними добре танцювати, але коли чоловік занадто старий уже для танцю, то бажає товариства людей з розумом, з якими можна поговорити. Так, йому треба до товариства когось із розумом. Йому дуже любо поговорити пять мінут з нею...

— Чи справді, Лендрі? — запитала вона, немов би він говорив про щось неправдоподібне.

Він присягав ся, що говорить правду. Його очі блистіли; він бив кулаком по долоні другої руки.

— З такою старою панною, як я? — повтаряла Льора.

— Зовсім не стара панна! — скрикнув він. — Ах! здаєть ся, ви не так розумієте мене. Коли я дивлю ся на вас, дивлю ся вам просто в очі...

Кухарка донесла, що вуглярі висипали остатній міх вугля і подала Льорі підписати квіт. Льора мусіла зійти до кухні й подивити ся, чи добре вичистили плиту, а коли була на долині, прийшов газонник, і Лендрі заняв ся ним. Аж за пів години вони знов посідали на подушках у гостинній.

— Ах, як багато роботи! — сказала вона.

— А ви, Лендрі, дуже багато помагаєте. Се так гарно з вашого боку, що ви прийшли.

— Для вас я готов зробити все на світі! — скрикнув він захочений її словами, — все на світі. І ви знаєте, що я готов се зробити. Не тому, що хочу, аби ви любили мене, — а вже-ж, власть ся, сього я бажаю шалено — але тому, що мені мило бути з вами, помагати вам і тим подібне.

— Лендрі, хіба-ж так можна говорити про мене?... Ось тут, тут прибийте ще гвіздок.

Вона піднесла до нього закладку, але він узяв її руку, підніс її до своїх уст і поцілував. Вона не виривала руки і не відтручувала його, лише скрикнула, немов була занята чим иньшим.

— Лендрі, будьте обережні, мій любий, ви вколете мене в палець. Ай... таки вколов!

Він раптом почув і жаль і докори сумління. Відвернув її руку долоною до гори шукаючи, де саме вколов її.

— Хм, — жалувала ся вона, — болить!

— Де? де я вколов вас?... Мені дуже соромно.

Вона вказала йому на кисть руки, і Лендрі поцілував її як раз у те місце.

— Як се негарно! — докоряла вона йому. — Що се вам прийшло до голови? Немов то я не на стільки стара, що?

— Стара, чи не стара, але все таки колись вийдете за мене замуж, — заявив він.

— Лендрі, се зовсім смішно, — відповіла вона. — Ви не думаєте пустити мою руку?

— Ні, не думаю! — скрикнув він, ще сильніше стискаючи її пальці. — Вона моя; я не пушу її, поки не скажу... або поки ви не скажете, що колись віддасте мені її на завсіді.

— Немов би ви се серіозно говорили! — сказала вона не бажаючи скорочувати се положенє. Їй було так любо, що сей свіжий, гарний парубік серіозно закоханий у ній, так любо почувати, що їй досить підняти палець або здвигнути брови, щоб цілковито змішати його.

— Чи хочу? Чи хочу? — скрикнув він. — Ви не знаєте, як горячо я сього бажаю. Але-ж Льюро! Льюро... я ні про що иньше думати не в силі.

— Ви? — з насміхом сказала вона. — Ви думаєте, що я вам вірю? Скільки паннам ви говорили сього року те саме?

Лендрі закусив губи.

— Місс Дірборн, ви мене ображаєте!

— О мій Боже, — скрикнула Льора увільняючи вкінці свою руку.

— Тепер ви смієтеся наді мною. Се негарно. Ні, се негарно, негарно.

— А я вам ще не відповіла на ваше запитанє, — закинула вона.

— На яке запитанє?

— На питанє, кілька разів на тиждень ви можете приходити до нас, коли ми уладимо ся. Я думала, що ви хочете знати се?

— А коли будемо снідати? — запитала входячи Педж. — Ви знаєте, швидко вже перша.

— Я веліла кухарці купити нам дещо, — сказала Льора. — Ми лише випемо каву, з'їмо холодного мяса. Думаю, що на сьогодні буде з нас. Нам прийдець ся їсти в кухні.

— Нумо зараз снідати, — заявив Лендрі, — а з гардинами скінчимо потім. Я голодний як вовк.

Сніданє, дуже скромне, скінчило ся пізно. Всі почули велику втому. Тітка Весс заявила, що ні хвилі довше не може устояти на ногах і пішла до свого покою. Невгомона Педж сказала, що тому ніколи не буде кінця, поки річи будуть так валяти ся, і взяла ся розкладати свої сукні.

Непогода була страшна. Дощ лив без перестанку, падав на купи снігу, розпускав його, топив і перемінював на грузке болото. Небо було оловяне; з голих, чорних, немов із веліза та дроту зроблених дерев раз-у-раз капала вода.

Всюди було тихо; на вулиці не чути було людських голосів. З далека, від ріки, від часу до часу доходив свист пароходів. На тротуарах ні душі; лиш один одинокий поліціант стояв на розі в кавчуковім плащі; з його каски стікала вода.

Лендрі і Льора були в бібліотеці, вузкій кімнаті в задній часті помешканя, де всі стіни були обставлені полицями. Вони складали книжки. Льора стояла на драбинці і уставляла книжки, які подавав їй Лендрі.

Хтось застукав до підхилених дверей. Се була кухарка.

— Що ладити на обід, місс Дірборн? — спитала вона. — Дома нема ані рісочки.

— Ах, мій Боже! — скрикнула Льора, — я зовсім забула про обід. Чи справді нема нічого?

— Нічого, крім яєць і кави, — відповіла кухарка.

— Прийдець ся піти і купити дечого, — сказала Льора. — Ходімо всі разом. Мені надоїло порати ся дома.

— Ні, я маю кращий плян, — заявив Лендрі. — Я вас прошу на обід. Я знаю одно місце, де приготують найліпшу печеню на цілу Америку. Подивіть ся, і дощ перейшов, — додав він показуючи на вікно.

— Але, Лендрі, ми такі зашплені і обшарпані.

— Нічого. Підемо зараз, щоб прийти як можна найвчаснійше, поки ще не буде нікого; я замовлю окрему кімнату. Будьте спокійні і вірте мені.

— Заждіть, треба спитати, що думають про се Педж і тітка Весс. Адже й тітка Весс також мусить іти з нами.

— Очевидно, — сказав він, — чи-ж би мені прийшло щось подібного до голови, запросити вас, наколи-б вона не могла йти!

Незабаром обі сестри, міс Весельє і Лендрі вийшли з дому. Дожидаючи трамваю Льора хотіла конечно перейти на другий бік вулиці, щоб подивити ся, яке вражінє роблять ґардини її сьвітлиці з вулиці.

— Здаєть ся, піднесені зовсім добре, — заявила вона. Лендрі дивив ся на самий дім.

— А на мою думку ваш дім найкращий на весь квартал, — завважив він.

І справді, їх дім не був позбавлений принади. Він стояв на розі двох вулиць. Просто проти нього була церков сьвятого Якова, а сей дім був колись ректорією. Наслідком сього в його архітектурі було дещо церковного. Він був міцно, масивно збудований, стіни були грубі, фундамент широкий. Він не займав усеї землі, що належала до нього. Первісний властитель видно хотів мати місце на сад, длятого квадратний задній дворик був із трьох боків оточений муравником. Дикий виноград покривав густо південну стіну, а по травнику були розкидані кльомби з цвітами, та росли два дерева.

— Мені дуже подобаєть ся се місце, — скрикнула Льора. — Мені здаєть ся, що се найкрасший дім, який я лише бачила коли в Чікаго.

— Так, він не блищить ся як новий, — пояснила Педж. — Видко, що ми не ново спечені богачі.

Лише тітка Весс була незадоволена.

— Ти, Льоро, може знаєш, — завважила вона, — як ти будеш опалювати весь сей дім одним кальборіфером, але я сього не знаю.

Трамвай над'їхав. Льора всю дорогу дивила ся в вікно, немов не могла відірвати очий від виду міського життя і від вигляду вулиць.

Чикаго, велике сіре місто, інтересувало її що хвиля і при кожній нагоді. І все таки вона не знала, чи подобаєть ся воно їй; вона не могла освоїти ся в болотяними вулицями, з невимовною бідністю його вбогих заулків, що мов страшні рани виділи ся в самім серці його найкращих дільниць. Чорна мряка, що уносила ся над усіма торговельними вулицями, пригнітала її, а саджа, що брудила її рукавички і сукиї, була для неї завсїди причиною огірчення.

Але всюди кипіло житє. Всюди, з усіх боків і в усіх напрямх гуркотіла і стукала від ранку до вечера і від вечера до ранку велитенська машина громадського богатства. І тепер, коли трамвай в'їхав у торговельну часть, вона чула, виділа і відчувала цілим своїм еством дрожанє і рух сеї машини. Мутна вода ріки, яку вона побачила переїжджаючи через міст, була покрита буксирами, парходами з озера, на борві збудованими сплавами з кльоців із Шебойґана й Мокінака, човнами із збіжем з Дюлута і байдаками з вуглем, що наповняли повітре дрібним пилом, пузатими поромами, наповненими всяким товаром, малими човниками, що снували коло носів і бортів більших парусних кораблів, а овид закривали з усіх боків червоні елеватори, покриті написами.

Коли моста побачила вона дворець залізницї. Глибоко в низу виднів ся простолінійний, квадратний парк. Звідси виходила незвичайно зложена система сірих шин і розгалужувала ся до безконечности. На кождім кроці стирчали вайхи, семафори, сигналові будки. Особові і т. гарові поїзди пухкали і пускали дим, дожидаючи приказу пустити ся в дорогу. Свобідні льокомотиви виїжджали з під шоп і піддаш, відшукували свої поїзди, або затягали тяжкі товарові ваґони на воротні колеса, котили ся з місця на місце, дзвонили, свистали а гук і гуркіт розносив ся мов крик тривоги. Люди в урядових шапках кричали захриплими голосами, вимахуючи ру-

ками або червоними флягами; коло дверей товарних вагонів стояли підводи, куди паковано, а коні їли побіч з мішків, прив'язаних до їх голів.

А ось на вулиці Савф-Вашер тиск; вози з товарами і торгові фуртони стовпили ся й лишали для иньших екіпажів між безко-нечною лінією коний лише вузкий, крутий проїзд, так, що можна було подумати, що се постій кінниці а не вулиця. Весь тротоар був завалений скринками, кошиками, плетінками з ріжною прові-зією, яриною, овочами. Весь канал завалений листками капусти, гнилими помаранчами, обривками з буряків. Розносив ся запах ово-чів. Харчі топтали ногами, харчі наповняли по край склени. На-віть коні переїли ся, хапаючи раз по разу жмутки зеленини з возів, із переповнених бочок, із тротоарів. Уся дільниця покрита плодами з соток тисяч грядок. Плодуча земля висипала свої плоди на ас-фальт і каміне бруку. Се був рот міста, і з велитенського про-сторю землі стягала ся сюди велика скількість сирих продуктів, мов якою помпою, щоб нагодувати могутнього велитня.

І тут Лбора зрозуміла значіне того всього. Велике, сіре мі-сто розтягнуло круг свого панованя, не зносячи супірництва, на простір землі, більший, як простір многих королівств Старого Сьвіта. На тисячі миль відчувано його вплив. Далеко, далеко в снігах Північних Вісконзійських лісів сокири та пили, порушу-вані енергією міста, валили столітні дерева. І так само далеко на полудне оскарди ведені його центральною силою добивали ся аж до покладів антраціту. Його сила порушала колеса в Йові та Кан-засі, віддалених о тисячі миль. Його сила обертала шруби та пі-дойми незлічених пароходів. Для нього і через нього існували центральні держави, і в цілім великім північнім заході кипіла тор-говля й промисл; трачки свистіли, фабрики гуділи і блискотіли, закриваючи небо димом; колеса обертали ся; веретена терли ся в циліндрах; зубець заскакував за зубець; ремені обіймали обводи великих коліс; ливарії та кузні викидали в повітре брудний запах розтопленої стали.

У Лбори потемніло в очах, дзвеніло в вухах, і вона все ще дивила ся безтямно.

— Се щось страшне, — говорила вона сама собі, — щось недовідоме... Се видаєть ся нелюдським... Се немов велика хвиля морського приливу. Добре, поки чоловік може держати ся на по-верхні! А нехай лиш упаде, як страшно швидко його роздавить,

звівечить... Як страшно швидко і байдужно! Ні, цивілізація в своєму розвою, се щось таке, на що не треба дивити ся, бо воно занадто елементарне, занадто жорстоке.

Се вражінє лишило ся у неї довго, і навіть веселість при їх скромному обіді не могла розсіяти його. Вона була перелякана; перелякана велитенським, жорстоким механізмом міського життя і людьми, що осьміляють ся жити ним і завойовувати його собі. Часами здавало ся їй, що вони страшнійші від самого міста — сі люди, яких сей шум і тривога не наповняють страхом. Сі люди, що вміють усе те підчинити своїм цілям, чи-ж вони не страшнійші своїм безмилосердем і нелюдськістю? Вона навіть злегка затремтіла. Що знають жєнщини про жите мущин? Навіть Лендрі, такий безжурний, молодий, отвертий, з виду наївний, і той, говорять, здібний торговець. І у нього напевно єсть свій круг ділання. І йому вулична боротьба справляє радість. Під сим молодечим виглядом криєть ся крута безпощадність, мужеська жорстокість, притупленість, що відбиває удари, і сама вміє нападати.

Що можуть знати жєнщини про сих містових людей, про їх жите, про се друге істнованє, яке вони провадять день у день від девятої години з рана до вечера, вирвавши ся з під впливу матери, доньки або сестри? То жите, де для жєнщини нема місця, і коли-б жєнщина ввійшла в нього, вона не пізнала-б ні сина, ні мужа, ні вітця, ні брата. Приличний, чистенький панок при свіданю або вечері, — се один чоловік. А той другий чоловік — який він? Там у задусі торговельної части кипить вулична боротьба, і там він переміняєть ся, покриваєть ся твердим панциром, стаєть ся еґоїстом, не просить ні в кого пощади й нікому не дає її. Захоплений, притиснений нападами, під напором низших товаришів і темних союзників, він іде до побіди змішавши ся з армією, що вічно кидаєть ся то взад то вперед; то на безпощадний приступ, де топче ворогів під ноги, то на рівно безпощадний відворот, у яким валить із ніг вчорашніх помічників у панічній погоні за наживою, — все жорстокий, самолюбний, немилосерний.

Мимо волі приходило їй до голови порівнанє таких людей в Корфелюм. Вона погадала собі, що для нього торговельна часть була невідомою країною, він держав себе в далека від боротьби, його руки були несплямлені. Він жив гарно, в спокійній тихій атмосфері штуки, в культурі незмінної, спокійної краси, рисував, читав, або частину за частиною творив величні малюнки на склі. Його

могли жінщини знати й розуміти, тай він міг цілковито ввійти в їх жите, помагати, заохочувати їх. Що з сих двох річий вона більше цїнить, жите промисловця, чи жите артиста?

Льора здивувала ся сама собі. Адже сама вона була дочкою піонера, і в її жилах текла кров тих, що бороли ся з Новим Сьвітом. Так, жите Корфеля гарне, — чарівно мальовані вікна, отїнена майстерня, повно гармонії в цвїтах і східних прикрасах. Се притягало її інколи проти її волї. Хоч і яка страшна боротьба на ринку, все-ж таки се боротьба. Лиш сильні можуть відважити ся на таку боротьбу.

Коли вони по обідї вийшли на вулицю, показало ся, що погода знов перемїнила ся. Падав сніг. Віяв різкий північний вітер від озера. Болото мерзло, а телеграфічні та ліхтарові стовпи були покриті від півночи ледом.

Вони стояли якийсь час на розї вулицї та не могли рішити ся. Коло них був великий маґазин ґалантерійних товарів і крїзь незлічені вікна видко було великі купи всяких матерій, що ясніли при яркім сьвітлі ламп мов у калейдоскопі. Зі всіх вулиць сходили ся до дверей сього маґазину покупці, по найбільшій часті жінщини в елегантних строях. Одна з тих дам, побачивши Льору, почала махати зарукавком і підійшла швидко до неї. Се була м-с Креслерова.

— Льоро, моя любя!... От не сподївала ся я вас... Я така рада, що стрїтила вас!

Вона поцілувала Льору, поздоровкала ся з иньшими, розпитала про хату, чи не потрібно їм чого? Потім узяла Льору під руку і сказала:

— Менї треба сказати вам дещо. Куди їдете тепер?

— До дому. Ждемо на трамвай.

— Се дурниця! Ви, Педж і м-с Весельс мусите їхати до мене на обід.

— Але-ж ми обїдали, — озвали ся вони всі разом.

М-с Креслерова не хотїла навіть чути нічого.

— Карета ось тут, — сказала вона. — За Чарлі я сьогондя не їду. У нього там якийсь чоловік із Цїнцінатї, вони будуть обїдати в клубї.

Скінчило ся на тїм, що панни Дїрборнївни і м-с Весельс сіли до карети з м-с Креслеровою, а Лендрї оправдав ся браком часу і попрощав ся з ними.

Дома м-с Креслєрова порадила випити чай у бібліотеці, бо їдучи померзли.

— Господь з вами, Кері, — сказала тітка Весс, — на що нам чаю. Я вся мов поломана і зараз хочу лягати.

Ледви Льора розібрала ся, коли м-с Креслєрова застукала до дверей її кімнати.

— Я принесла вам шляфрок, — сказала вона. Повісивши шляфрок на ліжку, сама сіла на нім і дивила ся на Льору, що чесала перед зеркалом своє волосє. — Яке у вас чудове волосє, — додала вона. — Чому ви не чешете ся по моді? не спускаєте волосє низше? Тепер усі носять таку фризурку.

В домі було тихо. В подвійні рами вікон бив твердий сніг. На коридорі продув заскрипів дверима і знов затихло все.

— Яка гарна кімната, — сказала Льора. — Я думаю нашу кімнату для гостей прибрати в той сам спосіб... Волосє? Коли причесати його низше, воно плямить ковніри.

Знов настала мовчанка. Льора перебрала сорочку, м-с Креслєрова подала їй шляфрок і пару своїх червоних пантофель. Огонь тріщав у комині; Льора підсунула до нього крісло й сіла підпираючи рукою голову. М-с Креслєрова положила ся на ліжку і заложила руки за голову.

— Ну, Льоро, — почала вона вкінці, — у мене для вас новини. Я думаю, ви побідили.

— Я? Кого?

— Дждвіна... знаєте того, що ви його стрітили в опері.

На сей раз Льора справді здивувала ся і широко розкрила очи.

— М-р Дждвін, — скрикнула вона. — Але-ж я й пяти хвилин не говорила з ним. Я-ж його не знаю, вчора перший раз бачила.

— Се нічого не значить, Льоро. Вірте мені, коли я говорю, що він закохав ся в вас, то се правда.

— Ви помиляєте ся, м-с Креслєрова.

— Ні троха! Я знаю Кертиса Дждвіна пятнацять літ... красше, як кого иньшого. Він найстарший наш приятель. Я в його очах читаю як у книжці. І говорю вам, він закохав ся в вас.

— Я надіюсь, що він не говорив вам сього, — сказала Льора, готова справді розсердити ся. Але м-с Креслєрова поспішила заспокоїти її.

— О, розуміть ся, ні! Але вчора всю дорогу вертаючи з нами він говорив про вас, і коли розмова переходила на иньшу тему, він не цікавив ся нею. Все хотів знати про вас... А вкінці сказав, що ви найрозумніша дівчина, яку він бачив у своїм житю.

— Ну, і що-ж... — сказала Льора, немов бажаючи сказати, що їй се байдуже.

— І що ви просто красуня. Він говорив, що ніколи не бачив кращої жінчини.

Льора відвернула ся і сперла ся на руку.

— Він... сей м-р Дждвін... не був ніколи жонатий?

— Ні, він нежонатий, а при тім дуже багатий. Він міг би і купити і продати вас. Чарлі говорить, що сьогодні рано він знов говорив про вас.

Льора заложила ногу на ногу й гойдаючи ногою мовчки дивилася в огонь. Маленький, мідяний годинник вибив милим голосом пів до десятої. М-с Креслєрова мовила:

— Сей Шельдон Корфель, о скільки мені здасть ся, дуже милий мущина.

— Так, — у задумі відповіла Льора, — дуже милий.

— І дуже талановитий, — говорила м-с Креслєрова далі. — Я не знаю чому, але мені все здавало ся, що в нім нема нічого путнього.

— О! — байдужно скрикнула Льора. -- Я не знаю.

— Чарлі не терпить його. Се смішно, правда? Чарлі говорить про нього все, мов про скляра висшого типу. Кортіс Дждвін поважає його. А ви, Льоро, що думаєте про нього... про м-ра Дждвіна?

— Я нічого не думаю, — сказала вона, дивлячи ся в огонь. — Мені видасть ся, що він чоловік сильного духа — і що він може бути добрим... і великодушним. Мені лиш видасть ся, що се один з тих людей, що не відразу подобають ся жінчинам...

— Тим ліпше! — сказала м-с Креслєрова. — Хто схочє вийти за женського каваліра? Я-б не вийшла. Шельдон Корфель — от се дамський кавалір. От що скажу вам, Льоро — і коли ви будете в моїм віці — ви признаєте се: лиш ті мущини, що подобають ся мущинам, не жінчинам, бувають добрими мужами.

Льора похилила голову.

— Так, — сказала вона, — я думаю, що се правда.

— Ви сказали, що Джедвін видав ся вам добрим і великодушним чоловіком. Се всьо правда. Він заложив у західній частині школу для бідних дітей, і справді, він далеко більше интересується сею школою, як своїми ділами. Йому хочеть ся, щоб се була найбільша школа в Чикаго. Я не хочу, щоб ви думали, Льоро, що він добрий на показ, — скрикнула вона раптово, — він дуже добрий чоловік. Я не хотіла вихвалати його перед вами, бо хочу, щоб ви самі оцінили його. Ніхто краще як ми — я і Чарлі — не знає Кертиса Джедвіна, і ми любимо його дуже. Він дуже милий, щирый... зрештою самі пізнаєте його ближше і переконаєте ся.

— Дже — так ми з Чарлі зовемо Джедвіна — Дже говорив нам недавно, що хоче для дітей своєї школи уладити шпиталик. У нього в школі більше як 800 хлопців і дівчат, і нема тижня, щоб хтось не занедужав. Він говорив, що хоче сею справою зацікавити й иньших людей і для того уряджує підписку. Він говорив, що скільки зберуть грошей, він подвоїть сю суму протягом шістьох місяців, приміром: зберуть два тисячі, він дасть ще два тисячі, розумієте? Так ось Чарлі, я і Греті устроюємо добродійне представлене і хочемо зібрати як можна найбільше грошей. Дже говорить, що се гарна гадка і питав ся, чи міс Дірборн не схотіла би взяти в тім участі? І всім нам доконче хочеть ся втягнути вас. Скажіть же тепер — так чи ні, а потім лягайте спати. Дже дуже хоче, щоб ви гралі.

— Мені також дуже б хотіло ся, — відповіла Льора, — але у мене стілько діла... уряджуване такого великого дому...

М-с Креслерова почала оповідати про Джедвіна. Йому було коло 35 літ. Він почав жите без сотика при душі. Він був родом з околиць Мічігана, його родичі були простими фермерами, що самі орали та сіяли. Висшої освіти він не дістав, бо за молоду вступив до спілки доставників. Невдовзі сам закупив спілку і сам став ховяїном. Хтось у Чикаго завинив йому і замісь заплати предложив йому взяти дві частки землі на Вабаш-Авені. Таким способом він дістав ся до Чикаго. В міру того як місто підносило ся, земля на Вабаш-Авені дорожшала, він продав її і купив иньші ґрунти, продав ті і знов купив у иньшій місці, так, що вкінці став властителем найкращих площ у торговельній частині міста. Чинші за ті місця давали йому Бог знає скілько тисяч доходу. Він став великим властителем землі в Чикаго і вже не купував ні продавав, сама управа домами забирала йому весь час. Його кантора стоїть коло

торгової біржі, і може се сусідство спричинило ся, що він зацікавив ся збіжевою торгівлею. Загалом говорячи він не любив спекуляцій, але не держав ся й тут таких принципів, як Чарлі. Чому не женив ся? Були до сього дві-три нагоди, але не було жінчини, що припала-б йому до вподоби. Він живе на Мічіган-Авені, в однім із тих страшних, предовгих жовтих домів, з ідальнями в сутеренах. Хозяйством його завідує тітка, а велике число племінниць та кривних живе в його домі. Вічно цілими партіями то приїжджають то від'їжджають. І як використовують його! Всіх їх він удержує; ніхто не знає скільки їх... і всі такі неотесані..

Було вже пізно. М-с Креслерова встала. Відходячи, вона ще в дверех сказала Льорі:

— Постарайте ся грати в тім представленю. Дже виміг на мині приреченє, що ви будете грати.

— Надію ся, що якось воно буде, — відповіла Льора. Коли м-с Креслерова відійшла, вона зараз погасила сьвітло і лягла спати. В її уяві проходили вражіння й досьвіди остатніх днів. Чикаго дало їй більше, як вона надіяла ся. Ніколи доси жите не видавалось їй так принадним. Вона почувала, що невидима поезія окружає її зі всіх боків. А любов, найдорожший для неї скарб із усіх скарбів сьвіта, приходила до неї непрошена.

Її первісна ненависть до великого сірого міста зникала, вона бачила його в иньшому сьвітлі.

— Не вже се правда? — шептала вона. — Не вже я тут знайду своє щастє?

III.

Одного понеділка, меньше більше місяць пізнійше, вийшов Кертіс Джедвін із своєї кантори і попростував до агентської і комісійної кантори Гретрі, Конверс і Ко.

Було близько девятої години рано; погода була прегарна, сонце гріло. На вулиці Ля-Саль кишло жите, при входах у безчисленні кантори агентів та комісійників тисли ся громадки людей.

Фірма Гретрі, Конверс і Ко. завсїди провадила Джедвінові спекуляції. Се був старий дім торговельної біржі, і мав славу консервативної фірми, що скорше причисляла ся до „медведів“ як

до „биків“.¹⁾ Вона не гонила за побільшенням сільської клієнтелі, малих спекулянтів, що перші падали при всякій кризі. Її союзниками були могутні медведі. Джедвін увійшов не просто головним входом кантори Гретрі, але через біржу корідорами пішов до залі клієнтів. Тут він оглянув ся. Він ніяк не міг зрозуміти, чого Гретрі так доконче кликав його прийти сьогодні рано в кантору; але заким розпочати розмову з маклером, йому захотіло ся подивитись, як продаєть ся пшениця. Кімната була простора, та як би не газ, що горів без циліндрів, у ній було-б зовсім темно. Ціла стіна проти входу була закрита великою чорною дошкою, покритою стовпцями цифр, писаних крейдою; її освічував з гори ряд газових ріжків із рефлекторами. Перед тою дошкою стояв ряд столів, зайнятих ріжномастними, бідно одітими, молодими та старими, хорими людьми з натомленими очима, що курили, плювали та провадили безконечні розмови. Перед чорною дошкою ходив по платформі молодий чоловік одітий в одну камізолю, взад і вперед. До самої дошки був прикріплений телеграфічний апарат, і як лише він починав стукати, молодий чоловік виписував крейдою кабалістичні, майже нечиткі цифри в рубриках, що носили різні заголовки: „Свині“, „Овес“, а на кінці великими буквами „Майова пшениця“. Повітря в кімнаті було душе, стухле, пересичене тютюновим димом. Ніхто з тих, що сиділи в кімнаті, немовто не звертав найменшої уваги на чорну дошку. Одна ціна заступала другу, телеграф і крейда стукали безпереривно. Людям, що сиділи в кімнаті, було до всього байдужно; декотрі навіть повідвертали ся до дошки спиною; один розложив на колінах хустку, витер окуляри і почав уважно читати стару газету. Не знати по що збирали ся сюди ті люди не даючі ся описати. Що дня сиділи вони на тих самих місцях, з тими самими папіросками в роті, з тими-ж старими пом'ятими газетами.

Один із них, дуже старий чоловік, із великими очима, марний, брудний, у високім, помнятім циліндрі, в старім сурдуті, що полиняв на плечах від непогод, видав ся Джедвінови знайомим. Йому припігнуло ся щось давнє, чого він не міг ясно означити. Добре бачити старця він не міг — освітлене було занадто слабе, і ста-

¹⁾ Медведями звать ся на збіжєвім ринку у Чикаго спекулянти, що спекулюють на пониженє цїни, а биками спекулянти на піднесенє цїн.

рець сидів відвернений від нього плечима і їв ковбасу, яку держав тремтячою рукою.

Джедвін упевнивши ся, що пшениця продається по 94 вайшов, з задоволенням увільняючи ся від гнітучої атмосфери кімнати.

Гретрі був у своїм кабінеті, куди проведено Джедвіна. Він сів коло столика меклера, і вони почали розмову. Гретрі був грубий, спокійний чоловік, з гладким лицем, тупоумний як віл. Він був завжди одітий в синій гарнітур, за вухом була застромлена зубочистка, а в дірці від гудвика виднів ся знак ордера Великої Армії. Вони були з Джедвіном великі приятелі; оба приїхали до Чикаго в один час і разом здобували становище богачів, були членами того самого клубу, що дня снідали разом і що суботи по полудни возили по черзі один другого на прогульку. Серед літа кожний з них відривав ся на два тижні від справ, і їздив ловити рибу в Вісконсін на озеро Джиніва.

— Я тільки що бачив у вашій кімнаті покупців, — сказав Джедвін — чоловіка, що припімнув мені Гаргуса. Ви памятаєте сю справу?... Остатню перед його смертю? Коли то було? Господи! п'ятнацять... ні двадцять літ тому.

Справа, про яку говорив Джедвін, була памятна в літописях торговельної біржі. Се був величезний „корнер“¹⁾ вересневої пшениці, який організував той сам Гаргус, мільонер, що здобув у тім ділі маєток, а другого року стратив його через несумлінність одного із своїх спільників. Він підніс ціну пшениці майже до двох долярів, був свого часу всемогучим паном ринку. Від того часу справа Гаргуса стала терміном. Спекулянти говорили: „Се так не певне, як справа Гаргуса“, або „се мов крах Гаргуса“, або „се діло закрене на такі великі розміри, як діло Гаргуса“. Гаргус переніс ся в сферу легенди, міта, став ся героїчною особою, уособленням мільонів.

— Так, коло двадцять літ, — говорив дальше Джедвін. — Як би Гаргус міг наново ожити, то то-б здивував ся тій ріжниці, яка зайшла в наших торговельних справах! Двацять літ... Старіємо ся, Сем!

— Я думаю, що ви бачили Гаргуса, — сказав маклер. — Він не вмєр. Той старий у циліндрі як комин, у вицоловілім сурдуті? Се Гаргус.

¹⁾ Скуповуванє пшениці в цілі штучного підвисшеня цін.

— Справді, — скрикнув Джедвін. — Се Гаргус?

— Ну, так. Він приходить що дня. Клерки дають йому ніколи по долярови.

— І він не вмер? І се Гаргус, той нещасливий, розбитий... тфу! Я не хочу думати про се, Сем!

І поражений Джедвін сидів якийсь час мовчки.

— Так, сер, — задумано пробурчав маклер. — Се Гаргус.

Настала досить довга павза. Раптово скрикнув живо Гретрі:

— Ну, ось чого я хотів бачити ся з вами. Ви знаєте — у мене єсть кореспондент у Парижі — вони є у всіх маклерів і ми не таймо їх імен. Але у мене в остатніх шістьох місяцях був окремиий чоловік, і се вже секрет. Я хочу виявити вам, хто се; се один із видних членів американського посольства. Від часу до часу посилає він мені те, що репортери називають „спеціальними новинами“. Того я держу його, а за гроші, які він бере, я міг би купити парову яхту. Ті новини, які він посилає, приходять завсіди день, два перед иньшими. До нинішнього дня він не прислав мені нічого надто важного. А нині ось що я дістав.

Він узяв із стола телеграму і прочитав:

„Утіка — головна квартира — змінені — органічні — відповідні — за місяць“. А се значить, — додав він, — ось що... Я лише що відцифрував її. — І він подав Джедвінови кусник паперу, на яким стояло написано: „Закон про підвишенє цда на импорт заграничної пшениці перейде в Палаті за місяць“.

— Ви зрозуміли? — запитав він Джедвіна, беручи від нього папір. — Не забудете? — Він скрутив папір і уважно спалив його.

— Ну, — сказав він, — приступите до діла? Ми будемо лим оба, Дже, і я думаю, що ми сильно підірвемо кліку Портеуса.

— Гм... — буркнув здивований Джедвін. — Се дійсно зміняє положенє річий. Лише по правді скажу тобі, Сем, по остатній афері я майже рішив ся не спекулювати. Раз чоловік зачне сю гру, то вже входить у неї що раз глибше та глибше, і отямить ся, коли вертати назад не буде можна і не схочеть ся. Подряпають йому трохи носа — він хоче віддати з докладом, аби відплатити ся за се, і бух у порожнє, стратить рівновагу і тут йому кінець. Гроший більше збивати не хочу. Досить з мене; мені тепер перед старістю хотілось би по просту жити з них по своїй уподобі.

— Але-ж Боже мій, Дже, — відповів Гретрі, — се зовсім не спекуляція. Самі бачите, яке се певне. Чи-ж мені першина провадити діла? Я говорю вам, Дже, се певні гроші. Випродати пше-ницю в короткім часі, маючи при тім сю сьвідомість, що се те саме, як від разу взяти готовий гріш. Ви мусите приступити до сього діла. Я слідив сю шайку биків ще довго перед банкруцтвом Гелміка і тепер попав на добрий слід. Слухайте, Дже, ви на вітер гроший не викидасте, але ви-б купили кождий кавалок землі, на-коли-б знали, що вам удасть ся відпродати його в барिशом? Те-пер ось лучаєть ся нагода зробити справді корисну медвежу спе-куляцію. Адже-ж як лиш ся новина попадеть ся на біржу, ціни стануть скоро спадати, спадати, спадати. Хоч най що хоче робить Портеус із своєю клікою, хоч най як підбиває ціни, йому вже не викрутити ся.

— Те все я сам знаю, Сем, — відповів Дждвін. — Діло не в тім, що я не хочу спекулювати, але в тім, що я занадто хочу. Ось чому я говорив, що цілковито хочу стояти осторонь. Тут діло не стілько в грошах, скілько в самім задоволеню грати. Коли мені троха пощастить, я відважу ся на велике діло, і се велике діло повалить мене... Знаєте, Сем, коли ви мені сказали, що ся неща-слива істота, що їла ковбасу, се Гаргус, у мене мороз перейшов поза плечима.

— А чи-ж я вам ведю ризикувати всім своїм капіталом? Навіть не пятою, а навіть не двацятю його частиною! Не будьтє дурнем, Дже! Чи-ж ми не досить обережна фірма? Чи-ж я гово-рив би так, як би не був певний? Слухайте, позвольте мені про-дати на ваш рахунок мільон кірців. Я знаю, що се далеко більше замовленє як ті, котрі я звичайно робив із вашого порученя. Але на сей раз хочеть ся мені йти навпростець і збити в ніг Портеуса. Нині рано дістали ми відомости про жнива і коли дійсно збір та-кий великий, як я думаю, то ціни будуть підіймати ся і розстро-ювати ринок. Я продам для вас по найвисших цінах, які зможу дістати, а ви покриєте ріжницю коли схочете, до кінця мая.

Дждвін завагав ся. Проти своєї волі бачив у всьому щастє, що само пхаєть ся йому в руки. Знов відізваło ся те дивне чутє, відоме лише природним спекулянтам. Йому здавало ся, що чує в повітрі присутність якоїсь нової сили. Се було щастє, велика сила, велика богиня, що раптово виступила в укритя і уносила ся над його головою вимахуючи крилами.

— З сею справою треба поводити ся, як з ледом, — замітив задумано маклер, прижмурюючи очі. — Така новина стаєть ся в протягу двацять чотирьох годин власністю всіх, значить ся, у нас часу не багато. Я не думаю збивати ціни, коли продам відразу більше як мільон кірців. Я буду давати прикази ступнево... Крім того прилучаєть ся ще одна корисна для вас обставина. Ми можемо продавати по високих цінах. На біржі рознесла ся недоладна поголоска про війну і всі купці понастрашували ся, мов інститутка щура. Так й без того торгова ціна пішла високо. Портеус надів мені. Він і його шайка довели ціни до незвичайної висоти. Майова пшениця по дев'яност чотири! Се просто сказати ся! Вона повинна держати ся по вісімдесят. Маленький удар звалить сю ціну... Ну, — сказав він раптово звертаючи ся до Джедвіна, — згода? Коли ваше невідступне щастє служить вам, Дже, то ось вам нагода скористати.

Джедвін засьміяв ся.

— Сем, — сказав він, — я здаю ся „орла і решітку“.

— Ну, що ви? — запротестував маклер; але нечаяно пробудив ся в нїм інстинкт грача, що розвив ся в атмосфері біржевого житя, і він скрикнув.

— Згода! Орел чи решітка. Лиш перше дайте слово, що не відступите. Коли вийде орел, ви приступаєте до діла, а як решітка не приступаєте. Даєте слово?

— Ні, сього я сам не знаю, — відповів Джедвін, якого вразило безглузде такого способу. Але коли гоїдав на великому пальці монету, був певний, що вийде орел. Він підкинув монету в повітре і поки вона спадала, говорив сам до себе: орел вийде. Нічого иньшого не може вийти; знаю, що вийде орел...

І коли монета впала, вийшов орел.

— Добре, — сказав він, — згода!

— Мільон кірців!

— Так, мільон. Кілько вам треба на задаток?

Гретрі зробив рахунок на коверті.

— П'ятьдесят тисяч доларів.

Джедвін написав чек на розі стола, потім подержав його в руках і говорив до нього.

— Прощай! прощай! Ніколи вже не буду бачити таких як ти.

А Гретрі сьміяв ся.

— Пфа! — буркнув він. — І місяць не мине, як будете їх мати повен капелюх.

* * *

Того самого ранку був Лендрі Корт о дев'ятій годині в партері торговельної біржі. Він лише що вийшов із контори Гретрі, Конверс і Ко., де він і інші агенти відбирали прикази на цілий день.

Вийшовши на кінець сходів він звернув на право і ввійшов широкими дверима на поверх торговельної біржі.

Се була широчезна зала, освічена зі всіх боків великими вікнами з кольоровими шибаними; стеля спирала ся на мальованих залізних стовпах. З ліва висіли чорні дошки з бюлетенями, а за ними в північно-західнім куті залі містив ся телеграф. На протилежній стороні залі, з права стояв ряд столів, де були рівномірно розставлені папірові мішочки, до половини наповнені зерном на показ.

Просто під галерією на полудневій стіні висів великий циферблат зі стрілкою, що показувала кождохасні ціни пшениці і порушала ся в міру того, як на ринку змінювали ся ціни. Вона задержала ся на 93 і $\frac{3}{8}$ — остатній і кінцевій ціні вчорашнього дня.

Всі бюро були ще пусті. Лендрі зняв в убірній кімнаті капелюх і сурдут і натягнув стару куртку із синьої флянелі. Потім без шапки, з руками заложеними в кишені перейшов тихо залю і сів на однім кріслі, що стояло перед решіткою телеграфу. Він поперечитував уважно телеграми і прикази, що їх держав у руках, подер їх на дрібні шматочки і сидів, безмісно дивлячи ся по залі і думаючи про роботу, котру мав робити сьогодні.

В Лендрі жили немов два люди. Поза Ля-Саль-стрітом він був легкодушний, непрактичний і досить пустий парубчак, якому не можна було поручити поважного діла. Але біржа будила в нім зовсім иншого чоловіка. В ньому при дзвоні гонга родила ся о пів до десятої нова нервова система, новий мозок починав працювати при появі першої ринкової цифри. І від тої хвилі до кінця біржевого засідання не було маклерського клерка спокійнішого і розсуднішого, як сей хлопчина. Лендрі Корт, якого знали сестри Дірборнівни, зовсім не був схожий на сього чоловіка, що сидів тепер на біржі і прижмуривши повіки думав, який настрій буде сьогодні на біржі.

Заля наповняла ся. У відгородженому місці, де містилися сотки телеграфічних апаратів, почали появляти ся телеграфісти громадками по два по три. Вони вішали шапки та сурдуги і в полотняних куртках або в самих камізолях розходили ся на свої місця, або посідавши на столах перекликали ся, балакали, жартували. Декотрі брали ся зразу за роботу.

З коридорів входили до залі більшими громадками біржевими. Шурканє кроків лунало під високими склепіннями; посильний хлопець перебіг через залю, викликаючи незрозуміле імя. Громадки купців поступенно напливали до бюр жита і пшениці.

Було вже майже пів до десятої. В телеграфічній відділі стук і дзвенькіт інструментів перемінив ся в непереривний хруськіт. Хлопці-післанці бігали що духу сюди й туди, гублячи ся поміж громадками купців і практикантів і ненастанно викрикували імена тих, яким несли телеграми. Течія біржовиків скупчила ся коло віконець, і глухий шум голосів ставав в кождою хвилиною сильнішим, немов рев морського припливу.

Лендрі стоячи при будці телефона побачив сухорляву поставу Креслера, що хоч не спекулював, але що день приходив на біржу. Його кишені були повні зерна, якого понабирав із торбинок із пробками. Він отворив вікно і сипав зерно на варцаб та з очевидним зацікавленєм слідив, як незлічені голуби махали крильми злітаючи ся з усіх боків і живо дзьобали зернята.

Лендрі подивив ся на годинник — було без пяти минут пів до десятої. Він стояв на своїм звичайнім місці на верху сходів. Понизше його стояли маклери і купці. Були там люди, що в тій хвилі обдумували пляни, які мали за тиждень зробити їх мільонерами; иньші скривали під маскою байдужности жаль за вчорашньою стратою. Всі стояли на поготові, всі були незвичайно напружені, прислухували ся до кожного звуку, приглядали ся до кожного руху противників.

Тепер крики посильних хлопців замінили ся на один глухий, непереривний вереск. Із будок телефонів доходив протяжний, мелодійний дзвенькіт. Телеграфічні інструменти гуркотіли та тріщали без перерви. Молоді люди без шапок забігали один до другого, порівнювали свої телеграми, радили ся і знов розбігали ся в ріжні боки. Декотрі кричали щось один другому з одного кінця залі на другий. Коло дощок бюллетенів записували уважно практи-

канти перші відібрані ладунки, скількість наладованої пшениці, експорт і імпорт.

Усі ці звуки — стук телеграфу, крик хлопців, пакликування і гомін агентів і купців, шурканє та тупіт соток ніг, гуркіт телефонних сигналів, стояли в повітрі, мішалися в горі разом і творили протяжний глибокий тон, що лунав від склепіння до склепіння і виходив з кожних дверей, з кожного отвертого вікна довгим, неперерваним ревом грому.

Нараз несподівано, немов розтинаючи змішаний рик у будинку, залунав один рішучий удар о великий гонг. В одній хвилі піднявся страшений шум. Руки випростувалися в розпучливим напруженю, піднялися в гору сотні рук із розчепіреними пальцями. Всякі слова зілялися в один загальний крик, коли всі купці кинулися в низ до центра біржі, тручаючи один другого, кидаючи один на другого, продираючи наперед силою. Стрілка на великім цифербляті задрожала і порушилася, немов гонена вітром; її рух одначе зараз звільнив і по короткім хитаню зупинився, і сотки телеграфічних молотків застукало сповіщаючи всім краям від Атлантийського до Тихого Океану, що на чикагськім ринку ціна на майову пшеницю піднеслася рано злегка з 93 і $\frac{3}{8}$ до 94 і $\frac{1}{2}$.

Але підвишенє не спричинило ще продажі. Страшний Лієкрафт і тріо Портеуса покивали головами, коли за їх велитенські закупи подано ціну 94. Ціна держалася твердо. В тій хвилі агенти фірми Гретрі дістали наказ продавати. Деякі інші більші фірми почали також продавати. Сей рух видався неясним. Хто сьміє так продавати, при могутій громадці „биків“, що панувала тепер всевладно і при всіх признаках, що ціни стоять стало на одній висоті?

Лендрі дістав також наказ продавати. Йому велено було продати триста тисяч кірців за всяку ціну вище 94. Він не спускав очий з Лієкрафта, певен, що він підвищить ціну. Але вийшло так, що не Лієкрафт, а тріо Портеуса підвищило ціну. Патерсон, що стояв у центрі, махнув нараз рукою і зробив згідливий рух рукою. — Даю одну осьму на май!

Лендрі в одній секунді знайшовся коло нього. Двацять голосів закричало: „Продано!“ і інші купці кинулися також до Патерсона з протягненими руками, але Лендрі випередив їх.

— Продано! Продано!

Патерсон кивнув, і поки Лендрі записував добитий торг, стрілка ціферблята порушила ся знов і знов зупинила ся.

Але рух на ринку слабшав. Продавано чим раз менше. Лендрі не хотів продавати Патерсонови більше як десять „контрактів“. Він міркував, що пізнійше ціна ще підвиснить ся. Він швидко облужав плян інтересу; продати ще п'ятьдесять тисяч кірців, на коли ціна піднесе ся до дев'яност чотири і пів, а потім „пожати ринок“, продаючи то тут то там маленькими партіями; аж коли ціни стануть досить високі, продати швидко сто тисяч, ще поки ціна впаде. Він майже ніколи не помиляв ся знаючи рух цін на ринку, як вони підносять ся та опадають.

Тріо Портеуса і Ліскрафт держали ціну твердо на дев'яност чотири, але не проявляли найменшої охоти підвиснити її. Протягом п'ятох мінут не довершено ні одної продажі.

В тій ранішній павзі безпідставна поголоска про англійський ультиматум Турції зникла безслідно. Вона щезла так як появилася. Тепер усі одногolosно сьміяли ся з неї. Англія виповідає війну Турції! Хто се видумав? Та про те на підвиснене цін не заносило ся. Всі розуміли, що Ліскрафт і громадка Портеуса не думають підносити ціни, і замість легенди про ультиматум, зачала пакльовувати ся певність, що прийде вістка про поменшене подачі і ціни підскочать

Та ось вибіг із телефонної будки якийсь маклер і задиханий полетів на східці „пшеничного бюра“, розштовхуючи при тім купців ліктями і викликаючи подачу.

— Він хорій! — закричав один агент. — Бідолаха! Подивіть ся, у нього пароксизм!

Він ухопив маклера за руку і потягнув його на середину залі. Інші підхопили крик і почали попихати прихожого з одного боку на другий. Його терли зі всіх боків, розв'язали на йому краватку, збили з нього циліндер, і всі кричали в один гolos:

— Він хорій! Він хорій!

Добродушна жертва тих недовіроків поправила пімнятий циліндер і знов повторила свою подачу.

— Йди спати, — говорив йому агент.

— Його вкусив кінь, — кричали інші. — Ану, він зараз скажить ся.

Тепер Лендрі прийшов до переконання, що сього ранку не можна надіяти ся висшої ціни, як $94\frac{1}{8}$ і почав виповняти накази

продажі. Мало по малу він продав майже всю пшеницю крім одної більшої партії.

І раптово без ніякої видимої причини, серед загального крику і гвалту, пшениця підскочила на $94\frac{3}{4}$, а за хвилину на одну осьму, впала на чверть, і знов підняла ся на п'ять осьмих. Се був очевидно наслідок звістки про сподіваний привіз, про який не було ще телеграми, але раптово підвишене віщує, що вістка близько і що вона корисна для биків. За кілька секунд вістка появилася під циферблятом і здивувала всіх без висемка. Ніхто не думав, що привіз буде такий великий, так відповідний попиту. Ринок відповів; ціна почала підіймати ся, потім нараз упала. Стрілка циферблята зупинилася на $93\frac{7}{8}$.

Лендрі сам себе не тямив. Такого пониження ціни він не сподівався, а у нього було ще 50.000 кірців у руках. Тепер рішучо не можна було предвидіти, о скільки ціна ще понизить ся. Треба було поступати скоро і рішучо. Він протовпив ся через юрбу, що окружала громадку Портеуса, і скрикнув через плечі низенького Гросмана, що стояв йому в дорозі, витягаючи руку, майже в саме вухо Патерсона:

— Продаю пятьдесят, в маю по сім осьмих.

Патерсон відмовив кивнувши головою.

— Продаю пятьдесят, на май по три чверти!

Нараз якийсь інстинкт підшепнув Лендрі, що наступить нове пониження ціни. Воно було в повітрі. Він майже фізично відчував новий навал пшениці, що понизить ціну. З острахом ухопив він Патерсона за плечі.

— Продаю пятьдесят, на май, по пять осьмих.

— Беру, — крикнув Патерсон.

Головні діла на сей ранок були покінчені. Купці стояли дожидаючи, дивлячись один другому в лице; вони самі не знали, чого ждуть, але бояли ся відійти: „ану-ж зараз вийде щось нове“, як лиш вони відвернуть спину. Шум затихав поволі. То тут то там викрикувано ціни, що виглядало мов легкий бренькіт оружя по битві.

Нагло загудів удар гонга. Купці стали поволі розходити ся. З'явив ся один із служби біржі, старець у незугарній одежі, і почав справляти до дверей громадки людей, що ще дальше залагоджували свої справи. В його голосі чути було строгість, коли він повторяв не перестаючи.

— Час минув, джентльмени. Ідїть снідати. Час сніданя. Ідїть, ані то я наложу на вас кару. Час минув...

Течія людей валила до дверей. На галерії для публики стояло декілька чоловіків, що убирали свої пальта. При правім вході, в сїнях товпили ся маклери і купці, хапаючи одержу і капелюхи через плечі сусїдів. Поміст рано чисто виметений, був тепер увесь покритий розсипаним зерном вівса, рижу, пшениці, ячменю, класками сїна, відпадками яблук, шкїрками помаранч в суміш з подертими газетами, кавалками рахунків, а передовсім безлічю жовтих телеграм, що валяли ся тисячами, заболочені і потоптані ногами. То були останки поля битви, покинені окопи і поломані оружя двох армій.

Нарешті завмер остатній стук телеграфічного молотка. Телеграфісти натягали сурдути і розходили ся, перекликаючись та перекидаючи ся жартами. Появили ся жєнщини з посудинами кипятку; робітники згортали великими мітлами сьміте на одну купу.

На житний і пшеничний ринок приходили тепер практиканти, що провадили рахунки. Вони повинні були записати всі продажі в „колісце“, се-б то записати всі переходи кожної партії пшениці, що переходила в один і той сам день через многі руки. „Пшениця продана Теллерови і Вестови“, „Майовий овес проданий Матюсонови і Ной Чу“, „Пшениця продана Гретрі, Конверс і Ко.“ лунали їх крики в зайже пустій залі.

Нарешті відійшли і рахмістри, і знов запанувала тиша. Кроки відбивали ся голосно від усіх кутів, мов у церкві. Денна битва скінчила ся. На великім циферблаті стояла нерухомо стрілка на дев'яност трьох, мов вояк на варті. Швидко відійшли й жінки і сторож. Тоді настала тиша. Проміне південного сонця продирило ся крізь вікна простими, паралельними стрілами. Не чутно було ні звука ні руху. Лиш у куті опустілого пшеничного бюра сїра кітка пильно вилизувала свою шерсть, піднявши високо над головою свою ланку.

(Далі буде).

ІЗ СЛАВ'ЯНСЬКИХ ПОЕТІВ.

З „Вечірніх пісень“ Вітослава Галєка.

I.

Діброви шум прогомонів — Кругом, понявши небо все,
І тільки листя дише, Сяють пишно зорі,
Та втихле птаство в морі снів А туга серце в мене ссе
Ваблива ніч колише. І давить груди хворі.

Роса перлиста і рясна
Цвіти пахучі моча —
Чого-ж вкрадаєть ся вона
Мені сльозами в очи ?

II.

Барвисте небо все зорить, В росі фіялка запашна
Воздушне сяє море — Свій повний келїх моча,
І цілий сьвіт у чарах мрій А соловейка спів гучний
Про любові говорє! Луна' під дахом ночі.

Барвисто пишні небеса
Зірками вкрито рясно,
А долі — плач і спів людий
Стає над все виразно.

III.

На довгий час я занімів, Так відживляють ся лани
Неначе скеля дика, Після дощу в засуху —
А ти коханням чарівним О скільки гойних чую я
Мені натхнула ліки. У серці співів — руху!

З чеського переклав М. Д. Вдовиченко.

Святе Різдво на хуторі.

Зима. Округи кучугури снігу, глибокі стежки потоптані то людьми, то скотиною: димарі почали вже куріти, півні стали свої голоси подавати, у собак полегшали дрімки: гавкне крізь сон і замовкне; морить сон, ніч була їм невесела... вартували і гвалтували... Тихо якось — тихо... да вже що далі все починає оживати... Сонечко на сході велике — красним кругом зярива впливає і у воздуху якась імла... починає прокидати ся всесвітнє твориво і наповняти житєм. Де-не-де телятко мукне, горобчик сполохнеть ся, ось уже й журавель заскрипів, невсипуща хазяйка вийшла по воду. А хто ще й одлежує бока, що дуже натрудивсь учора, бо сьогодні Різдво, велике свято, то треба було всюди обійти господарство і скотині послать і корита повирубувать, щоб і вона празник знала, і собакам вязку соломи, хоч і пізенько, а кинути. Коло воріт і на рундуках повичищати, пообмітати — усе хоче просьяти...

От сонечко вплило й осяяло дерево — в иней замріли, бенгальськими огоньками. Гарно, затишно... Дерево мов про свято одягло ся в пишне, пушисте біле убраннє... иноді вітерець легесенький повіне, осипле тебе инеем і осьвіжить тебе. Боже! як гарно-ж на світі... як розсвіне... як солодко на душі, яка ніжність утоми обіймає твою душу під сим покровом поетичним святим.. і під сим надихом!... І сам чоловік приближаєть ся до божого лица — розніженість, мягкість серця... Кругом іще й хати мов дрімають, із кожної огоньки мов зірки замиготіли і небо прозористе — глибоке, усипане зірками; вони ще перемигають ся, ще перемовляють ся по своєму... Так-так усе тихо і велично... а иноді

один мент гасить оті високі почування — і вся духова краса зникне і заволоче темною пеленою як дим...

Чому істота людська не почуває сього чуття повсеігда? У його на душі тепер так тихо як на небі — така благодать. Душа повна молитви, благовінія ік Богу і поетичних вражінь — нічим ще не сполохана, не знуджена істота його, і вона носить у собі краплю того високкого духа. Так би й замерти втонувши в ті почування, поки житейські потреби і вражіння не обуяли його душі...

Пригадуєть ся, що й торішній рік сей день стрітила я так гарно... і тепер воно мабуть так буде...

Засяло сонечко, захрупостів сніг: із хвіртки коло воріт щось виринає чорненьке, то сіреньке, одно за одним, і вбачаєть, що падають і встають у важких чоботях діти (бо поперечка у хвіртці прибита для обережности, щоб скотина в двору не втікала), і валить ся ціла валка дівти з „звіздою“. З одного боку Мати Божа з Ісусом Христом на руках намальована, а з другого нічого. Душ десять школярів, і інші діти біжать славити Христа.

Звіздоносці співають:

„Діва днесь присуственого рождаєть, земля вертеп приносить, ангели пастир славу вославляють, наш Бог родив ся, предвічний Бог“.

Як у малого хазяїна, то дають їм паляницю, або пятак на гурт, а у широкому панському дворіщі, то на підносі виносять пряники, горіхи, конфети і гроші — дають міхонші, потім вони ділять ся між товариством, і трохи на помершого і на мари одкидають; да ще їм і по книжечці винесуть, розпитають чії діти, чи ходять у школу. І таких пар шість на день приїде на хутор.

Двору не треба чистити, сніг одкидати, його й так добрі люди витупають за день. Потім діти вертають ся до дому і стрічають ся з иншими звіздоносцями, давай бороть ся, кидатись снігом; ті поборовшись утікають і йдуть далі славити Христа. Усяк стараєть ся, щоб у його звізда краще була розмальована, аж у город оддають розмальовувувати.

Над вечір чутно знов — хрусь, хрусь, гомін, сьміх, гудуть мов пчоли. Се вже дівчата йдуть колядувати. Одчиняють оконцию і питають хозяйку:

— Благословіть колядувати?

— Бог благословить — колядуйте.

Перша колядка.

Ой в полі-полі три доріженьки — сьвятий вечір!
 Ой Маріічка пшеницю жала,
 Шовком вязала, в три ряди клала,
 В три ряди клала, в купоньки брала.
 Пришло до її три Волошина
 Да хотіли її з чистого поля взяти.
 Не беріть мене з чистого полечка,
 Да візьміть мене з батькового дворичка.
 А в мого батенька три сторіженьки:
 Да первая сторіженька, батенько в конці стола, —
 А другая сторіженька — матінка в порога,
 А третя сторіженька, братічок у воротах.
 Батенько в конці стола кубочки сповняє,
 А матюнка в порога хусточки крає,
 А братічок в воротах випроводжає.
 Ой будь здорова, дівка Марієчка,
 Не сама собою, а з отцем матірю
 З Ісусом Христом, сьвятим Рождеством.

Друга колядка.

Що в вині, в вині, у винограді,
 Там дівка Марієчка наряджала ся.
 Платє скидала все шовковеє,
 А надівала все золотее.
 До церкви ішла, як зора зійшла,
 А з церкви шла красною панею,
 Увійшла в дворець — розлягаєть ся,
 Увійшла в сінці — сінечки сяють,
 Увійшла в сьвітлицю — пани вставають,
 Пани вставають, шапки скидають,
 Шапки скидають, її питають:
 Чи ти царівна, чи королівна?
 Я не царівна, не королівна,
 Я дівка Марієчка, Остапова дочка.
 Ой будь здорова, дівка Марієчка,
 Не сама з собою, з отцем з маткою,
 З Ісусом Христом, сьвятим Рождеством.

Третя колядка.

Що на горі чорная хмара —
 Ой грай морє, радуї ся Боже, вік до віку.¹⁾
 Ой то не хмара, а коний пара
 Славногo пана, пана Пантелїєчка.
 Ой поїхав Пантелїєчко по над горою,
 Як набрав військo, аж землі важкo,
 Як став він палити, камня дупати!...
 Оставайсь здоров, пане Пантелїйку,
 Не сам з собою, з отцем з маткoю,
 З Ісусом Христом, сьвятим Рождеством.

Четверта колядка.

Ой дивное народження божого сина,
 Його же днесь народила дїва Марія.
 Спородила Ісуса Христа в церкві стоячи, —
 Крикнули два янголи з небес летючи.
 Не острахайсь, дїво Маріє, се ангельський глас,
 Бери дитя народжене на руки при нас.
 Що на небі, що на землі божая врода,
 Син Божий народив ся, чоловіча згода.
 Ой ангели сизокрилі ріки розлили,
 Що Рождеству Христовому цьвіти розцьвіли.
 У городі Вифлиємі сади зацьвіли:
 Ой зацьвіло всяке древо, ще й білі цьвіти,
 Зрадувались старі люде, ще й малі дїти.
 І на небі і на землі добра божа згода,
 Де син Божий народив ся, чоловіча врода.

Пята колядка.

Бігла теличка та з березничка,
 Та в дядьків двір — дай, дядьку, пиріг.
 Як не даси пирога, візьму вола за рога,
 Та виведу на моріг, та зіблю правий ріг.

¹⁾ Повторяєть ся за кожним рядком.

У рік буду трубити, воликом робити,
 А хвостом поганяти.
 Здрастуйте, в празником будьте здорові!
 Давайте дохід, ковбасу і хліб.

Увійшовши у хату кажуть: Вечор добрий! а хто добавить:
 Пиріг довгий... Їм дають гроші, книжечки, а кому і стяжку...
 Рум'яні, хороші: здоровле так і паше, очи скрять ся од мороу;
 да все веселі і гомонкі. Да сьому не кінець...

Настав Новий рік. Дітва знов посунула. Тут бувають і дуже
 малесенькі дітки з торбочками і з пашнею. Великі хлопці славлять
 Василя, співають:

„Изліяся благодать во устнах твоїх отче.
 Ти бил еси пастир добрий, Василию сьвятче,
 Уча словесние овци віровати Богу в Тройци єдину.
 Когда демон за жену Евладію записал,
 Тогда сьвятий-же Василиї проч демона отганял.¹⁾“

А потім і великі і малі йдуть засівати могилу свого діто-
 любця і розганяють його друзів пташок: горобчиків, снігірів, со-
 року; хазяйка принаджує їх що дня пашнею, щоб щебетали і при-
 літали „калиноньку їсти і приносили в Україні вісти“. Потім
 хлопці йдуть до дідів, до баб своїх засівати на село ще, а ха-
 зяйка вирядивши любих гостей, іде до усипальні одпочити од
 клопіт і уклонити ся могилі, і два приручені голубки кружляють
 над її головою і часто на дереві сядуть і піджидають, поки вона
 підійде до їх; а там прямо летять на могилу і сядуть на хресті
 і піджидають її. І тільки ступила у той чарівний мир спящих, так
 серце й зомліло — і остовпіла... Краса божественної природи її
 так уразила. Дерева пишно убрані пушистими, блискучими кити-
 цями, скрящими ізумрудами і рубінами. Пташки пурхають, ще-
 бечуть весело, поживи сподівають ся. Одна особливо між їми ви-
 даєть ся: сорока, приручена ще покійним паном, вихиляєть ся —
 виступка у її поважна, мов предсідателька яка, поміж малесень-
 кими щебетухами: не красою і величиною своєю пишаєть ся, а тим,
 що вона своя — домовита, приручена, осьвічена: помагала колись
 пану обходить сад, як він було сухе одпилює-одкидає і що по її
 взмої розпустивши крила хапає в рот і тащить і одкидає на бік;

¹⁾ Повний текст сеї вірші і відповідну церковно славянську легенду див.
 Житє і Слово П.

дуже освічена, нерас і по книжках у пана ходила, однімала перо з рук, каблучку здирає з пальця... Голубки воркують щось жалібно, мов тужать... Чого так тяжко, так важко у цьому тихому, чарівному едемі, так велично обставленому? І сонечко вже високо підбило ся і промінь укрит дві могили, і вінки красіють на снігу, в рути, калини і барвінку... так гарно осяло — так гарно!... А дзвони сумно-сумно загули... і в городі і в селі гудуть... і багато думок порушили... Скільки тут життя лягло в отсіх могилах... і голосних думок поховано — пригнічено... Боже, Боже! Серце напружено гукає: Озвіть ся! огляньтесь!... я одна так давно жду Вашого вітання... О! тихо... тихо, і ся тиша ще більше хилить до землі... Одна смерть тільки мовчить на такі пекельні муки... на таке горяче прохання... А легкий вітерець ніжно заглядає в очи, подихає і улещає тягти ще тяжкі свої в темряві, останні дні... Голубки гудуть і одхилляють її од сумних дум і вона отямившись рушила положивши два низькі поклони, а за нею й два голубки, сорока те-ж чогось добивалась, скрекотала, кивала хвостом і смікала паню за спідницю.

Через скількись годин повечоріло; стали і щедрівники з'являть ся.

Перша щедрівка.

Що за гаєм, гаєм зелененьким,
Щедрий вечор вам, добрий вечор!
Там бігало стадо коний вороненьких,
А в тому стаді бігає коник вороненький,
Ніхто того коня не поймає.
Пан Серьожа поймає, іще й осідлає,
Іще поїде до батенька в гості.
Батенько каже: то місяць ісходить,
А мати каже: то мій син їде;
Мені молоду невісточку везе.
Поздоровляєм празником.

Друга щедрівка.

Що в пана Пантелія, да на його дворі — Щедрий вечор!
Древо стояло тонке, високе, листячко широке.
На тім дворі стоїть два яворі.
Під тим яворочком пан Пантелій ходить,

Пан Пантелій ходить, кониченька водить,
 Лучок направляє, орла побиває.
 Не бий ти мене, спогадай на себе,
 Як будеш ти женити ся, веселити ся,
 Буде на тебе сніг метелиця йти,
 Розпущу я сизі крильця, покрию коня вороного,
 Увесь поїзд, тебе молодого, сваночок ще й сьвітилочок.

Третя щедрівка.

Божа мати сина народила,
 Прилетіло з неба два янголі
 Стали думать, гадать, яке ім'я дати.
 Дали йому імя сьвятого Петра:
 Божа мати сього не злюбила,
 Сьвятих не 'бдарила.
 Прилетіло з неба два янголі,
 Стали думать гадать, яке ім'я дати.
 Дали йому ім'я сьвятого Ілія,
 Божа мати сього не злюбила,
 Сьвятих не 'бдарила.
 Прилетіло з неба два янголі,
 Стали думать і гадать, яке ім'я йому дати.
 Дали йому імя Ісуса Христа.
 Божа мати сєє ізлюбила,
 Сьвічі посьвітила, сьвятих обдарила.

Четверта щедрівка.

У Києві та на ордані, там лежали кладі кладовії —
 Щедрий вечор вам, добрий вечор.
 А на тих кладях Пречиста стояла,
 Ісусу ризи прала од волохристю.
 А виправши ризи повісила
 На терему да на дереві.
 Став Сус Христос службу служити,
 Та Бога молити.
 Прилетіли з неба да три янголі,
 Взяли янголі ризи да на крилля,
 Да понесли янголі ризи да в церковку,
 Положили янголі ризи да на престолі,

Положили ризи, стали службу служити,
Службу служити і Бога просити.

П'ята щедрівка.

А в пана-пана славная жона —
Бог йому дав, Бог йому дав славную жону,
У його дому сьвятий вечір.
Що за нею взяв аж три городи.
Що первий город все з панами,
А другий город все з козаками,
А третій город все з мужиками,
А з панами листи писати,
А з козаками в військо ходити,
А з мужиками хліба робити.

Шеста щедрівка.

Щедрівочка щедрувала
До віконця припадала:
Чи ти тьотю напекла?
Неси швидче до вікна!

Сьма щедрівка.

Сидить дід на стільці,
Убіраєть ся в постільці,
А баба на припечку
В червоному очіпочку,
На здорове, бабо, ізноси,
А мені дай ковбаси.

Віршування перед Новим роком.

Я маленький пахольчик,
Родив ся у вівторчик,
А в середу рано,
У школу дано.
Я не знаю ні аз, ні буки,
Дайте мені копійчку в руки.

Ганна Барвінок.

Сухий пень.

Як запяла в сухий пень,
То стояла цілий день.

Нар. приказка.

Один російський гуморист оповідає про ізвозчика, що наїхавши на розі вулиці на кам'яну тумбу, перевернув свою тарайку, а потім ставши над нею і зорієнтувавши ся, де він, плюнув з досади і крикнув: „Тридцать лѣтъ, и все на эфтомъ самошь мѣстѣ!“

Отсе слово могло би сказати собі російське правительство, як би воно захотіло зорієнтувати ся і поглянути на своє становище супроти українського питання. На шляху того питання стоїть сухий пень — указ 1876 р., не тільки завада в комунікації, але сорошна пляма на Росії, на всій історії відносин між двома „руськими“ народностями. Сим указом, виданим у передодень „освободительної“ війни Росії за Славян, російське правительство а ргіогі поклато на всіх своїх ніби то народо- і свободолюбних заходах печать фальші, нещирости, фарисейства. Хто хоче справді давати иншим можливість культурного житя, той не буде у себе дома відгороджувати 25 міліонів людей неперелазним муром від жерела культури, яким є рідна мова. Хто хоче побивати Турків, чи Китайців зверхніх, той повинен поперед усього розігнати Турків внутрішніх. Інакше йому грозить те, до чого звичайно веде суперечність між словами і ділами.

А до чого вона веде, се показав найліпше трагічний кінець Александра II, якого офіційна російська історіографія назвала Освободителем, та якого непідкупна і правосудна історія поклате рядом із Іваном Грізним, що з початку також був добродієм свогого

народа. Хто ще знає, що переважить на вазі історії: чи знесене кріпацтва та реформи доконані Олександром II, чи ті страшні рани, нечувані спустошення в рядах російської інтелігенції, в найкращому цвєті російських націй, якими зазначили себе остатні десятиліття його панованя. Історія тої новочасної оприччини, зорганізованої під оком сього царя освободителя ще не написана і не швидко буде написана; але в її страховища ми вже тепер можемо заглядати в жахом, як у Дантове пекло, і можемо зміркувати, що могло вирости в такім неклі, які моральні типи мусіли складати ся в таких обставинах, і які не затерті патольогічні риси мусіло на цілих генераціях полишати виростанє в тім пеклі і в його атмосфері.

А в числі мучеників, каторжників, кайданників, засуджених без суду, адміністраційним порядком, гонених без ціли, без глузду ми бачимо цілий один народ, один із найбільших у Славянщині, народ, що колись добровільно прилучив ся до Росії, що своїм приступленєм до неї розломав ту китайську стіну, якою вона перед тим була відгороджена від решти сьвіта, втягнув її в концерт європейських держав та в живе супірицтво європейської політики, народ, що працею своїх найчільвійших синів допоміг дуже багато, найбільше з усіх посторонніх до її європеїзації, народ, що ніякою спеціальною провинною, ніяким злочином не дав причини до такого тяжкого засуду, який упав на нього в р. 1876.

Минали роки, минали правлія. Були коронації, були амнестії, вертано з сибірських тундр, увільнювано в казамат ріжних злочинців, але того без вини і без потреби засудженого — українського слова — не згадав, не помилував ніхто протягом отсе вже близько 30 літ і добре так стало ся, бо ті 30 літ дали доказ, що українське слово не стояло царською ласкою і може стояти, жити й розвивати ся на перекір усяким царським указам.

Були „віяня“ і течії, ліберальні пориви та соціалістичні агітації серед російської суспільности, але не було й серед неї дружнього, голосного протесту проти сього соромного, указу з р. 1876. І добре так, бо українська суспільність мала нагоду переконати ся, що справа українського слова, українського розвою чужа для великоруської суспільности; що та суспільність також заслїплена своїм державним становищем у справах державних думає (з висмком немногих високих умом і серцем одиниць) так само як її бюрократія, чи иншими словами, що російська бюро-

кратія невідродна дочка російської суспільности, і видержавши остру боротьбу з отсею всесильною бюрократією українській суспільности прийдець ся видержувати хронічну, довгу, але не менше важку боротьбу з російською суспільністю та крок за кроком відвойовувати собі у неї право на самостійний розвій.

Отсе вже третій чи четвертий рік виходить за границею орган російських конституціоналістів „Освобождение“, а його редактор Д. Струве ані разу не промовив в обороні українського слова, не запротестував проти указу 1876 р. Не будемо класти йому сього за якусь вину, сконстатуємо лише, що його ані всю ту громаду, що групуєть ся довкола „Освобождения“, не болить українська справа, не пече злочин сповнюваний отсе вже 30 літ на українськїм слові. Злочин сповнюваний російським правительством на Чернишевськїм болів і пік нас, як злочин сповнюваний на кімось із рідних, близьких, дорогих нам усім.

Прийшла й остатня весна — брехлива, фарисейська, оперта на пустім слові і здмухнена одним словом — і знов не підняв ся з посеред російської суспільности ані один смілий і рішучий голос в обороні українського слова, ані один грімкий протест проти соромного указу. Правда, й самі Українці потішали себе тим, що допомагаючи здобути реформи в ліберальнім дусі вони тим самим розширять рамки також для розвою української нації. Чи не було й се самоошукою, як була нею для всеї російської суспільности памятна „весна“ з кінця 1904 року?

А слова ініціатора тої весни, князя Свѣтополка Мірського, повинні би дати Українцям ліпшу науку. Не тямлю вже, де й до кого, але в самім розгарі весни він сказав: „Фінляндцям будуть дані національні концесії; Полякам будуть дані національні концесії, — се потрібно для заспокоєня окраїн Росії. Українцям нема потреби давати нічого.“ Українці на думку кн. Свѣтополка Мірського, се une quantité négligeable, вони не роблять Росії ніякого клопоту, на їх заспокоєню Росії не залежить, вони можуть лишити ся ні при чім.

„Тридцать лѣтъ и все на эфтомъ самомъ мѣстѣ!“ Читайте надрукований далі меморіал колишнього київського губернатора князя Дондукова-Корсакова з р. 1879 чи 1880! Читайте в ньому уступи присвячені критиці указу 1876 р. На що вже камінь і стовп автократизму, а й той заговорив, і то з чисто державного,

утилітарного погляду проти надто варварських консеквенцій указу! Можливо, що його меморіал, призначений для найвисших петербурзьких сфер, і був жерелом тих незначних уступок, які зроблено було українському слову в „додаткових поясненнях“ 1880 р. Та все таки в основнім погляді на українство, на його національний характер і національні права між зацьвяхованим бюрократам 1880 р. і ліберальним міністром 1904 р. не бачимо ніякісїнької різниці. „Мнѣніе... составлено разъ на всегда безповоротно“, а се „мнѣніе“ йде до того, що української мови не слід допускати навіть у сільських школах до ранги викладової мови! Сьогодні варшавські Поляки вже пригтовлюють ся до вибору послів на свій національний соїм у Варшаві, укладають лісти професорів для свого національного польського університету в Варшаві, а Українці потішають себе тим, що з заведенєм ліберального режиму в Росії зпадуть окуви з українського слова і вільно буде друкувати книжки, брошури та газети українською мовою. Про дальші права, про сотворенє українського шкільництва, про права української мови в судах, урядах і церкві там навіть теоретично нема розмови, немов би се все розуміло ся *implicite* в самім знесеню указу 1876 р. Чи не буде се знов одна з тих фатальних ілюзій, якими така богата історія українського оплаканого відродженя?

Для всіх тих, хто любить колисати ся в колиці ілюзій, хто надієть ся, що великі національні концесії спадуть нам самі собою в подолок разом із грушками ліберальних реформ, для всіх тих, що не хочуть у масах російської інтелігенції, хорої на шабьоновість та неоправну абстрактність думаня, бачити дуже сильних централізаторських замашок, друкуємо згаданий уже меморіал колишнього кїївського губернатора про стан української справи при кінці 70-их років, пару літ по виданю указу 1876 р. Сей меморіал знайдений між наперами кн. Дондукова-Корсакова, передав нам у дословній копії д. О. Бородай, якому за се на сьому місці складаємо сердечну подяку. Хоч і який цікавий його зміст, — для нас особливо цікаві його кінцеві слова, гідні справді Щедринового Угрюм-Бурчєєва, що бачучи ріку, яка пливе туди, де по його пляну повинно бути поле, в тупій злости кричить до неї:

— Зачѣмъ?

Меморіал кн. Дондукова-Корсакова.

Въ числѣ вопросовъ, обсуждаемыхъ нынѣ печатью и, частію естественно возникшихъ изъ требованій жизни, частію искусственно возбужденныхъ пресою съ различными цѣлями, обращаетъ на себя особенное вниманіе вопросъ о признаніи правъ малорусскаго нарѣчія въ губерніяхъ, населенныхъ малорусскою народностію.

Почти десятилѣтнее управленіе мое юго-западнымъ краемъ, пребываніе въ Кіевѣ, составлявшемъ въ то время центръ развивавшагося съ начала 60-хъ годовъ малорусскаго литературно-національнаго движенія, наконецъ, возникновеніе того же вопроса, совпавшее со временемъ служенія моего въ Харьковѣ и при подчиненіи мнѣ Полтавской и Черниговской губерній, чутко прислушивающихся къ нему въ лицѣ части своей интеллигенціи (особенно Черниговской губ.), все это даетъ мнѣ право и даже налагаетъ на меня, какъ на cadaго Русскаго, обязанность высказать свое мнѣніе о дѣлѣ величайшей государственной важности, неправильная постановка котораго способна вызвать неисчислимыя осложненія въ будущемъ въ отношеніи какъ къ внутренней такъ и къ виѣшней политикѣ.

Слѣдя за мнѣніями высказанными по этому предмету нельзя не замѣтить какъ различія цѣлей и побужденій, лежащихъ въ основѣ выражаемыхъ желаній и требованій, такъ и неполнаго тождества стремленій въ той разумѣется неокончательной формѣ, въ которой они до сихъ поръ успѣли выразиться.

Если авторы однихъ статей, предыдущая дѣятельность которыхъ заставляетъ предполагать въ нихъ полную сознательность и знакомство съ предметомъ, очевидно не рѣшаются досказывать многого, что ясно обнаружилось бы при откровенномъ изложеніи и изобличило бы ихъ въ стремленія, несимпатичныхъ даже для большинства ихъ единомышленниковъ, то другіе, безсознательно вторящіе первымъ, являются отголоскомъ того особаго сантиментально доктринерскаго либерализма, который составляетъ характеристическую черту русской столичной прессы, такъ отличающую ее даже отъ самой либеральной печати другихъ странъ.

Если первые изъ этихъ авторовъ несомнѣнно знаютъ, чего хотятъ и куда идутъ, то вторые, боясь обвиненій въ измѣнѣ отвлеченной доктринѣ равноправности, готовы требовать примѣненія ея безотносительно къ условіямъ времени и мѣста и нерѣдко во-

преки традиціонной, исторической идеѣ своего государства. Они готовы даже навязать ее тамъ, гдѣ теченіе жизни предъявляетъ требованіе это въ иномъ, высшемъ значеніи, а не въ смыслѣ возвращенія къ прошедшему, низшему и не вызываемому ни живостью и силою завѣщанныхъ исторіей идей, ни нуждами прогрессирующей культуры.

Люди, сознательно стремящіеся къ созданію равноправности для малорусскаго языка, принадлежать къ числу тѣхъ дѣятелей начала 60-хъ годовъ или ихъ послѣдователей и преемниковъ, которые подъ именемъ „Украинофиловъ“ сдѣлались извѣстны всѣмъ слѣдившимъ за возникшимъ тогда національнымъ малорусскимъ движеніемъ, нашедшимъ свое выраженіе въ журналѣ „Основа“. Нѣкоторые изъ нихъ, какъ Бѣлозерскій и Кулишъ, почти сошли со сцены, другіе, какъ Костомаровъ, отвлечены были своимъ призваніемъ въ иную сторону. Но дѣятельность ихъ, какъ въ прекратившейся „Основѣ“, такъ и въ разработкѣ историческаго, лингвистическаго и грамматическаго матеріала не прошла безслѣдно, и дала начало новому движенію, избравшему своимъ центромъ Кіевъ и нашедшему въ силу особыхъ политическихъ условій сильный отголосокъ въ Галиціи и Буковинѣ, особенно съ тѣхъ поръ, какъ Высочайшее повелѣніе 18 Мая 1876 года крайне ограничило употребленіе малорусскаго языка въ литературѣ и отчасти и внѣ ея въ самой Россіи.

Предложенное Кулишомъ звуковое (фонетическое) правописаніе, вводившее совершенный переворотъ въ дотолѣ употреблявшемся малорусскими писателями грамматическомъ правописаніи, увеличило отличіе малорусскаго языка отъ русскаго, хотя было холодно принято грамотной массой. Но это не остановило послѣдователей Кулиша, вводившихъ постепенно еще большія измѣненія и трудившихся надъ созданіемъ новыхъ словъ для выработки особаго, самостоятельнаго, по ихъ мнѣнію, литературнаго языка. Произшедшая при этомъ борьба мнѣній и взглядовъ крайне невыгодно отразилась на письменномъ языкѣ, произвела хаосъ правилъ, положеній, неудопонимаемыхъ словъ, и затруднивъ чтеніе книгъ для массы, безучастной къ грамматическимъ спорамъ, и на практикѣ можетъ быть лишь мѣшала той цѣли, которой повидимому должна была служить реформа Кулиша.

Гг. Антоновичъ, Драгомановъ, Чубинскій, Старицкій, Лысенко и Ильяшенко¹⁾, первые трое въ сферѣ историческихъ, археологическихъ и статистическихъ изслѣдованій, Лысенко въ области народной музыки, а послѣдній какъ издатель и книгопродавецъ въ Кіевѣ, являются главными теоретическими и практическими дѣятелями въ этомъ направленіи. Къ числу послѣднихъ слѣдуетъ отнести высланнаго изъ Черниговской губерніи Петрункевича, Карпинскаго, Савича, Ландфорса, Русова и другихъ.

Направленіе дѣятельности этихъ лицъ нашло себѣ полное выраженіе въ открытомъ въ 1872 въ Кіевѣ отдѣлѣ Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. Быстро наполнивъ свои ряды [людьми] яркаго украинофильскаго оттѣнка, оно, какъ въ трудахъ своихъ, такъ и въ практической дѣятельности своихъ членовъ столь явно обнаружило свои цѣли, что вынудило Правительство закрыть его послѣ всего лишь 4-хъ лѣтъ существованія.

Изъ предыдущаго можно уже отчасти заключить о цѣли вызваннаго движенія, какъ она понимается его главнѣйшими дѣятелями: усиленіе въ народѣ сглаживающагося уже подъ вліяніемъ совмѣстной исторической жизни, обученія массы и чисто русскаго образованія высшихъ слоевъ — сознанія о своей племенной и исторической обособленности со всѣми дальнѣйшими, какъ культурными, такъ и политическими послѣдствіями.

Конечная цѣль эта едва ли можетъ подлежать сомнѣнію; изъ нея не дѣлаютъ тайны передъ людьми даже несочувственнаго образа мыслей, если только они принадлежатъ по происхожденію къ малорусской народности; цѣль эта нашла себѣ выраженіе въ стремленіи искусственно создать пропасть между литературными языками и въ тенденціозномъ характерѣ трудовъ Кіевскаго Географическаго общества; она проявлялась даже въ такихъ фактахъ, какъ прямой подкупъ во время переписи населенія въ Кіевѣ съ цѣлью увеличенія числа лицъ, заявлявшихъ о своемъ малорусскомъ происхожденіи и незнакомствѣ съ русскимъ языкомъ; наконецъ она наложила особый отпечатокъ на характеръ социалистической пропаганды въ крестьянской массѣ, которой напоминали, что когда-то вся земля принадлежала козакамъ и паны лишили ихъ земли со времени подчиненія Русскимъ Царямъ и слиянія съ Россіей.

¹⁾ Мабуть Ільницький, що мав у Києві книгарню.

По связи съ разсматриваемыми событіями я считаю нужнымъ обратить здѣсь вниманіе на то національное движеніе, которое лѣтъ около двадцати тому назадъ съ большою силою проявилось среди малорусскаго племени въ Галиціи, Буковинѣ и Угорской Руси.

Въ началѣ подъ вліяніемъ притѣсненій Поляковъ и Мадьяръ движеніе это было дружественно Россіи, въ литературномъ и даже политическомъ единеніи съ которой лучшіе патріоты видѣли спасеніе своего племени. Такіе люди, какъ Добрянскій въ Угорской Руси, Головацкій, Дзедницкій и Площанскій въ Восточной Галиціи (послѣдніе двое редакторы издающейся во Львовѣ сочувственной Россіи газеты „Слово“) пользовались полнымъ авторитетомъ и самая газета ихъ представляла попытку литературнаго сближенія малорусскаго и великорусскаго языковъ.

Но вскорѣ, частію подъ вліяніемъ лицъ, предпринявшихъ агитацію въ Кіевѣ и особенно Драгоманова и Антоновича, посѣщавшихъ Львовъ, частію при завѣдомомъ тайномъ поощреніи со стороны Австрійскаго Правительства пріобрѣла перевѣсъ партія, сходная по своимъ національно-автономическимъ стремленіямъ съ Кіевскими украинофилами.

Усиленіе этой партіи въ Галиціи стало особенно чувствительно въ послѣдніе годы подъ вліяніемъ положенія, созданнаго для Малорусскаго языка въ Россіи Высочайшимъ повелѣніемъ 18 Мая 1876 года. Съ того времени Львовъ, Черновице и даже Вѣна стали мѣстомъ изданія и складами малорусскихъ книгъ для Россіи. Австрійское Правительство, всегда предупредительное въ вопросахъ о соперничествѣ національностей у себя дома и у сосѣдей, начало выдавать субсидіи издателямъ, что оно дѣлало еще и ранѣе, переводя для этой же цѣли значительныя суммы въ Кіевъ. Почти во всѣхъ новѣйшихъ изданіяхъ, какъ Кіевскихъ такъ и Галицкихъ, стали употреблять усовершенствованное правописаніе Кулиша, которое впрочемъ, какъ уже сказано выше, не вылилось еще въ окончательную, общепринятую форму.

При всемъ томъ нельзя сказать, чтобы дѣятельность украинофильской партіи въ Россіи увѣнчалась до сихъ поръ значительнымъ успѣхомъ. Масса грамотнаго и тѣмъ болѣе неграмотнаго населенія не успѣла еще воспринять новыя стремленія этой партіи.

Кругъ прозелитовъ ея ограничивается среднимъ и мелкимъ дворянствомъ, людьми такъ называемыхъ свободныхъ профессій; изъ лицъ, стоящихъ ближе къ крестьянству, захватываетъ частію

поповичей и волостныхъ писарей. Агитація, имѣя своимъ центромъ Кіевъ, распространилась на лѣвомъ берегу Днѣпра въ Черниговской губерніи и главнымъ образомъ на уѣзды Черниговскій, Борзенскій, Нѣжинскій, Сосницкій і Городнянскій. Уѣзды Остерскій и Козелецкій, первый какъ почти не имѣющій дворянства, а второй по причинѣ преобладанія крупной собственности, а также и вся Полтавская Губернія менѣе затронуты движеніемъ.

Незначительный до нынѣ успѣхъ агитаціи объясняется какъ ея искусственностью, ненаходящею себѣ оправданія въ дѣйствительныхъ требованіяхъ и запросахъ массы, всѣ интересы которой побуждаютъ ее къ избранію языка государственнаго, дающаго пониманіе писаннаго закона, такъ и тѣмъ короткимъ промежуткомъ времени, въ теченіе котораго агитація дѣйствуетъ. Съ другой стороны самое орудіе агитаціи, новый придуманный языкъ и его новыя незнакомыя слова и правописаніе пока еще не встрѣтили надлежащаго пониманія въ массѣ.

Желанія партіи, выражаемыя открыто въ печати, въ петиціяхъ и заявленіяхъ земствъ восходятъ пока лишь до требованія ввести преподаваніе на малорусскомъ языкѣ въ начальной школѣ. Другія пожеланія, касающіяся дозволенія издавать въ Россіи труды и сочиненія всякаго рода на малорусскомъ языкѣ¹⁾ допущенія мѣстнаго нарѣчія въ церковномъ поученіи, а также снятія запрета съ сценическихъ представленій и исполненія музыкальныхъ пьесъ, являются второстепенными въ глазахъ самыхъ авторовъ заявленій.

Приступая къ разсмотрѣнію этихъ требованій съ точки зрѣнія интересовъ объединенной Россіи, нельзя однако не отдать справедливости той предусмотрительности и осторожности, съ которою выставляются эти требованія враждебною единству Россіи партією.

Дѣйствительно, подъ безобидными повидимому предлогами, прикрываясь чисто педагогическими и дидактическими требованіями, выдвигается важный вопросъ о полной замѣнѣ государственнаго языка мѣстнымъ нарѣчіемъ, пока лишь въ школѣ. Нѣтъ никакого сомнѣнія, что логика вещей какъ и педагогическая логика потребуетъ со временемъ такой же замѣны и въ высшихъ учебныхъ за-

¹⁾ Высочайшее повелѣніе 18 Мая 1876 г. допускаетъ лишь изданіе историческихъ памятниковъ съ соблюденіемъ правописанія подлинниковъ и сочиненій изыщной словесности съ русскимъ правописаніемъ.

веденіяхъ, при чемъ съ одной стороны нѣтъ никакой основательной причины, которая могла бы заставить партію остановиться на какомъ либо предѣлѣ, а съ другой было-бы трудно противопоставить ей вѣскіе доводы, если разъ сдѣлано будетъ шагъ къ уступкамъ въ этомъ отношеніи. Несовершенство языка, недостатокъ словъ для выраженія отвлеченныхъ понятій или научныхъ терминовъ уже и нынѣ не составляетъ въ глазахъ партіи препятствія къ изданію ученыхъ и историко-философскихъ трудовъ. Горячее стремленіе къ созданію новыхъ словъ для восполненія литературнаго языка особенно охватило писателей Галиціи, и хотя слова эти еще чужды грамотной массы, но со введеніемъ преподаванія на малороссійскомъ языкѣ и по малороссійскимъ учебникамъ въ начальной школѣ, они мало по малу войдутъ въ обиходъ читающаго люда, который постепенно привыкнетъ и къ новому правописанію. Такимъ образомъ совершится съ теченіемъ времени полное обогащеніе литературное, и тогда будетъ предъявлено, поддержанное уже всѣмъ грамотнымъ людемъ, требованіе о введеніи малорусскаго нарѣчія — языкомъ преподаванія въ гимназіяхъ и выше.

Едва-ли можна возражать противъ того, выраженнаго въ общемъ видѣ положенія, что успѣхи первоначальнаго обученія затрудняются преподаваніемъ на совершенно непонятномъ языкѣ для учащихся. Но въ данномъ случаѣ положеніе это далеко не является въ своей безусловной формѣ. Не говоря о томъ, что знакомство съ русскимъ языкомъ сдѣлало въ Малороссіи большіе успѣхи среди взрослога крестьянскаго населенія, особенно съ оживленіемъ сношеній и улучшеніемъ сообщеній съ Великороссіей, проведеніемъ желѣзныхъ дорогъ и главное съ введеніемъ сокращенныхъ сроковъ военной службы, — нѣкоторое пониманіе русскаго языка даже дѣтьми, за исключеніемъ самыхъ глухихъ мѣстностей, есть фактъ, который едва-ли рѣшится отрицать кто-либо изъ малороссовъ. Несомнѣнно, что при началѣ обученія можетъ встрѣтиться необходимость въ объясненіи учителемъ того или другого слова, употребляя для этихъ объясненій малорусскій языкъ, но также несомнѣненъ и тотъ подтвержденный множествомъ безпристрастныхъ свидѣтельствъ фактъ, что при началѣ уже второго года обученія въ такихъ объясненіяхъ не представляется вовсе надобности.

Такимъ образомъ поводъ выставляемый поборниками введенія малороссійскаго языка въ преподаваніе и замѣны имъ русскаго, является далеко не имѣющимъ того значенія и той уважительности,

какая могла бы принадлежать ему при болѣе рѣзкомъ различіи между языками, различіи, которое они стремятся достигнуть, и которое, при осуществленіи этого стремленія въ свою очередь можетъ сдѣлаться уже основаніемъ къ разсматриваемому требованію. Педагогическія неудобства были бы вполне устранены однимъ лишь разрѣшеніемъ учителямъ давать втеченіе перваго года обученія необходимыя объясненія непонятныхъ словъ на мѣстномъ языкѣ; такое разрѣшеніе способно вполне удовлетворить людей, не руководимыхъ предвзятою мыслию и при выполненіи этого условія не существовало бы уже никакихъ заслуживающихъ вниманія основаній для предъявленія дальнѣйшихъ требованій.

Обращаясь къ прочимъ пожеланіямъ, выражаемымъ партією украинофиловъ, приходится разсмотрѣть тѣ ограниченія въ употребленіи мѣстнаго нарѣчія, которыя заключаются въ упомянутомъ Высочайшемъ повелѣніи 18 Мая 1876, такъ какъ снятіемъ и отмѣной ихъ удовлетворяются эти желанія.

Нельзя не сказать, что заключающееся въ этомъ актѣ запрещеніе сценическихъ представленій и исполненій національныхъ пьесъ не только не достигло какой нибудь цѣли, но и вызвало рѣшительное неодобреніе и неудовольствіе даже всѣхъ искреннихъ приверженцевъ единенія съ Россіей. Оно прямо способствовало усиленію авторитета украинофильской партіи, давъ ей возможность указывать на [преслѣдованіе] даже такихъ невинныхъ проявленій народнаго духа и творчества.

Такое же дѣйствіе произвело и запрещеніе издавать въ Россіи сочиненія по всѣмъ отраслямъ знаній, кромѣ памятниковъ исторіи и произведеній изящной словесности. Какъ уже объяснено выше, оно повело лишь къ тому, что центрами издательской дѣятельности, при поддержкѣ Австрійскаго Правительства, сдѣлались Львовъ, Черновице и Вѣна. И такъ какъ издаваемые тамъ книги допускаются къ обращенію въ Россію, то самое запрещеніе явилось лишь безцѣльнымъ стѣсненіемъ. Вмѣстѣ съ тѣмъ оно также вызвало вредное для правительства роздраженіе, хотя и въ значительно меньшемъ кругѣ лицъ, интересующихся научными изслѣдованіями. Съ другой стороны обѣ эти мѣры значительно повліяли на ослабленіе дружественной Россіи партіи Русинновъ Австріи, что несомнѣнно можетъ быть [полезно] для Австрійскаго Правительства въ случаѣ какихъ либо политическихъ усложненій и столь же не-

благоприятно для общего традиціоннаго направленія внѣшней политики Россіи.

Предшествующіи соображенія приводятъ къ установленію надлежащей точки зрѣнія на настоящій вопросъ, отвѣчающій какъ существующему въ данное время положенію дѣлъ, такъ и политическимъ видамъ Россіи. Соображенія эти даютъ также руководную нить къ опредѣленію относительной важности или опасности заявляемыхъ нынѣ въ печати требованій.

Ограниченія и стѣсненія, не вызываемыя и не предписываемыя заботами о сохраненіи культурнаго и политическаго единства и способныя внести лишь неудовольствіе и раздраженіе даже въ умы людей искренняго преданныхъ идеѣ полнаго сліянія, должны быть или вовсе и формально отмѣнены, или же примѣняемы съ значительными, постоянно усиливающимися послабленіями. Сюда относится запрещеніе сценическихъ представленій, исполненія музыкальныхъ піесъ, печатаніе текстовъ къ нотамъ и пр.

Слѣдующимъ шагомъ должна быть отмѣна ограниченія въ изданіи книгъ и сочиненій, независимо отъ ихъ содержанія въ предѣлахъ Россіи, ибо запрещеніе это, какъ объяснено выше, оказалось недостигающимъ цѣли и по своимъ послѣдствіямъ вреднымъ какъ для внутреннихъ, такъ сказать домашнихъ отношеній, такъ и въ интересахъ внѣшней политики. Здѣсь могла бы быть сдѣлана оговорка въ пользу сохраненія правила о недопущеніи изданія книгъ, написанныхъ по правиламъ новаго правописанія, особенно если эти книги предназначаются для дѣтскаго возраста, но въ этомъ случаѣ нужно быть уже строго послѣдовательнымъ и не допускать привоза въ Россію всѣхъ такихъ книгъ изданныхъ за границей.

Сохраненіе такого ограниченія имѣетъ въ виду препятствовать усвоенію массою новыхъ, произвольно придуманныхъ, отличныхъ отъ русскихъ формъ языка, и тѣмъ осудить на долгое безплодіе начавшееся въ этомъ направленіи вредное для сближенія языковъ движеніе.

Остается разсмотрѣть требованіе о допущеніи малорусскаго языка въ церковномъ поученіи и проповѣди и связанный съ нимъ вопросъ объ успѣхахъ въ религіозномъ развитіи массъ. Не подлежитъ сомнѣнію, что самый стиль и схоластическое, чуждое жизни содержаніе проповѣдей составляетъ главное препятствіе къ ихъ пониманію и усвоенію преподаваемыхъ наставленій, и что условія эти почти одинаковы для Великоросса и Малоросса, независимо

отъ языка проповѣди. Измѣненіе этихъ условій къ сожалѣнію вѣроятно долго еще заставитъ себя ждать. До тѣхъ же поръ разрѣшеніе проповѣди на малорусскомъ языкѣ, какъ показалъ опытъ съ поученіями священника Гречулевича, не окажетъ чувствительнаго вліянія на успѣхи духовнаго просвѣщенія массы.

Предыдущими мѣрами должны ограничиться всѣ уступки, которыя безъ вреда для Россіи и для самого малорусскаго народа могутъ быть сдѣланы нынѣ и когда бы то ни было. За мѣна малороссійскимъ языкомъ — языка русскаго въ преподаваніи, хотя бы даже въ начальныхъ школахъ, затѣмъ русскихъ учебниковъ, написанныхъ на малороссійскомъ языкѣ, не только не вызывается ни запросомъ и нуждами самого народа, ни дѣйствительными требованіями педагогич¹⁾, но, логически приводя въ будущемъ къ введенію малороссійскаго языка все въ высшихъ и высшихъ учебныхъ заведеніяхъ и къ замѣнѣ имъ языка государственнаго въ законодательствѣ, судѣ²⁾ и администраціи, угрожаетъ неисчислимыми осложненіями и опасными измѣненіями въ государственномъ строѣ единой Россіи.

Въ этомъ отношеніи мнѣніе должно быть составлено разъ на всегда безповоротно и никакіе доводы и посторонніи соображенія не должны поколебать такого рѣшенія.

„Никакіе доводы и посторонніи соображенія не должны поколебать такого рѣшенія“, себто рѣшенія про недопущеніе української мови до жаднихъ горожанськихъ ані політичнихъ прав. Так, панове Угрюм-Бурчезеви. Віримо, що ніякі докази ані міркуваня не змінять вашої постанови. Се здобутокъ трицятилітнього положеня України між молотомъ і куваломъ, у ставі ех lex. Тільки-ж повірте й ви, що історія має в своїмъ розпорядку ще инші доказові способи, супроти якихъ ваші докази й міркуваня не твердші тої грушки, що вляжала ся на гнилицю.

¹⁾ Разрѣшеніе учителямъ начальныхъ школы давать объясненія на малорусскомъ языкѣ втеченіе перваго года обученія, какъ было объяснено выше, совершенно удовлетворитъ всѣмъ разумнымъ требованіямъ; несомнѣнно, что существующее въ этомъ отношеніи запрещеніе иногда обходится на практикѣ и теперь.

²⁾ Требованіе это уже было высказано въ одной корреспонденціи изъ Бѣлгорода, помѣщенной въ № 22 газеты «Южный Край» за настоящій годъ.

Гільоси про міжпартійні відносини галицьких Українців.

(Конець.)

І коли такий стан не має заїдати наших найліпших сил, то треба знайти конче якийсь вихід, треба зуміти повязати інтереси нашого народу з загально-людськими стремліннями до як найшвидшої еманципації з-під державного гнету і капіталістичного визиску. А що gros нашого народу, се безземельні, малоземельні або інтелігентні пролетарії, які в соціяльній революції „не можуть нічого стратити крім своїх кайданів“, то й вихід не повинен би бути трудний.

Одна з найліпших партій у „Гільоссах“, се справа відносин народности до обряду. Замість стати на широкій національній основі, що нації яко такій байдуже, до якої конфесії належать її члени, а важно лиш, аби пійка з тих конфесій не денаціоналізувала, — у нас прийняв ся погляд, який аж у найновіших часах зачинає підпадати ревізії, що греко-католицький обряд — український, а римо-католицький — польський. В дальшій консеквенції наш загал замість домагати ся, аби римо-католицький обряд між українським населенем прибирав український характер, так як між польським населенем має характер польський, між німецьким німецький, між французьким французький і т. д., значить, аби римо-католицька ерархія між українським населенем була українська, аби богослуження, о скільки не відправляють ся по латині, відправляти по українськи, аби проповіді голосити по українськи, вести урядованє по українськи і т. п., — признав обрядовий інтерес українського греко-католицького духовенства загально-національним інтересом, ведучи з пожертвованєм гідним ліпшої справи

боротьбу проти римо-католицького обряду, яка могла собі бути в інтересі греко-католицького духовенства, бо-ж се боротьба за парафії, за доходи, ну, тай за славу сьв. обряду, але ніяк не була в інтересі української нації. А результат такого поставлення справи той, що тепер маємо „мільон Поляків на Русі“, як кажуть Поляки, т. є. українських мужиків, які переходячи з ріжних, для нації яко такої байдужних причин на римо-католицький обряд, пропадали також для української національності, скріпляючи рівночасно політичні кадри польської шляхти, тої найсильнішої твердині політичного і соціального гнету в Галичині. Таким чином зміна обряду потягала за собою не лише шкоду для української народности, але й для справи поступу. Аж тепер, після кількадесятилітньої практики, починає український загаль у Галичині розуміти, яку та обрядовщина заподіяла йому шкоду, і вважати українських мужиків мимо їх римо-католицького обряду таки Українцями, але й тепер не кладе справи ясно, значить, не домагається націоналізації римо-католицького обряду, а тільки старається недопустити греко-католиків до переходу на сей обряд, а також привернути римо-католицьких Українців до „прадідного“ т. є. греко-католицького обряду.

Отсе становище автора прийме за своє всякий, хто розуміє національність по новочасному; се становище єдино відповідне особливо для Українців, між якими єтос — православні, кілька мільонів греко-католиків, а далі римо-католики і ще иньші конфесії. Коли українська нація не хоче розбити ся на кільканацять релігійних сект, із яких кожда буде супроти усіх иньших „воюючою церквою“, не може ніякій із конфесій признавати загальнонаціонального характеру.

Вже сам факт, що українська суспільність у Галичині признала інтерес греко-католицького обряду своїм національним інтересом, доказує, що — даймо слово авторови — „вєя українська суспільність у Галичині як находила ся так і находить ся під безнастанним, просто давлячим впливом „руського“ духовенства. Через те і всі ті трохи поступовійші і більш ліберальні помисли, з якими сьвітська інтелігенція все таки від часу до часу вступила, хоч і в як малих дозах, не могли також серед того загально прийняти ся і та сьвітська інтелігенція остаточно все мусіла від них відступити. Наслідком того є цілковите склерикалізованє вєсього національного життя української су-

спільности в Галичині у всіх його напрямках: і політичним і економічним і культурним. Як далеко той вплив духовенства на українську суспільність в Галичині розширився і як глибоко між нею вкорінився, видно з сего, що все, що лиш робить ся, робить ся все з увагою на те духовенство і в границях, зачеркнених тим духовенством. Все стало на услуги йому: і політичні партії і економічні та просвітні інституції і все береже його поваги, авторитету і його інтересів. Ні одна кляса галицько-української суспільности не була і не є так бороненою, як духовенство, і ні одна кляса не поглинула в свою оборону стільки жертв, що духовенство“ (стор. 61—2).

З огляду на такий стан річий серед нашої суспільности радить автор: „Дайте собі вже раз спокій з тим вашим духовенством. Не давайте себе так довше отуманювати. Беріть уже раз діла так, як вони в дійсности представляють ся. Не давайте оманювати ся гарним словам. Розважте, що та „праця духовенства над народом“, — се-ж тільки накликуване того народу до праці для духовенства. Та власне праця того народу була як-раз поживою, котрою так годувало ся духовенство. Адже всі мужицькі інституції, навіть такі читальні, ті видимі знаки праці духовенства над народом, котрими так пишаєть ся духовенство, се-ж, розважте, також в ґрунті річи не для мужиків, а для духовенства на мужиків. Там воно їх ловило і „загрівало“ до праці для духовенства, т. є для „Руси“. Киньте вже раз те „патріотичне духовенство“. Лишіть уже його раз самого. Перестаньте вже раз відгравати супроти нього ролю підніжка... І нехай вам не мякне зараз серце на вид білого крука. Не падайте зараз задля одиниць на коліна перед тим духовенством і не повертайте зараз назад до нього. Нехай ті одиниці з-поміж духовенства ідуть за вами, коли мають відвагу, — а ні, то нехай вертають там, звідки прийшли. І не страхайте ся, що коли покинете духовенство, то спіткає вас за те німста люта. Не бійте ся! Не злякали ся її соціялісти і радикали, коли стали проти духовенства і — вірте мені — добули собі далеко більше „респекту“ у нього, як ви. Станьте-ж уже раз собою! А духовенство — лишіть уже його йому самому. Може воно, покинете вами, візьметь ся тоді дійсно щирійше до праці „над народом“, бо конкуруючи з вами, мусить старати ся конче задержати його для себе, — та й ви, боячи ся його утратити, мусите більше заняти ся ним. А на тім лише зискає той „народ“... (стор. 82—3).

Отсі і дальші уваги автора у своїй суті зовсім вірні, тільки-ж вони ще не рішають справи клерикалізму, а лише вказують на шкоди, які заподіяв клерикалізм українській суспільности в Галичині, на дальшу небезпеку для суспільности з боку клерикалізму і на потребу бороти ся з тою небезпекою.

Все те аж надто правдиве (докази з нашого боку лишаємо для иньшої статі)... Клерикалізм дійсно панує над усім життям галицько-українського загалу, до чого в великій мірі причиняєть ся та обставина, що наша світська інтелігенція звязана тисячними нитками крові і родинних інтересів із духовенством. Семейне духовенство дало нам вправді світську інтелігенцію, але запрягло її в службу своїм інтересам, чого не хотять бачити ті політики і патріоти, що так побивають ся проти заведеня целібату. Ще доки наша суспільність обертала ся тільки в сфері „своїх питомих“ інтересів, боролася виключно за обряд і формальне українство, то в тій боротьбі духовенство, о скільки не було московське, представляло додатній елемент. Але з хвилею, коли наша суспільність мусіла зацікавити ся загально-людськими культурними справами, коли наша література мусіла почати присвоювати собі здобутки новочасної науки, тоді й „патріотичне духовенство“ почало що-раз більше показувати свою властиву барву, а не стрічаючи ся у gros суспільности з ніякою опозицією, що-раз відважнійше підіймало голову, аж дійшло до того, що вже зачинає бути в найвишнім ступні gemeingefährlich для культурного розвитку нашої нації. Доказів на се знайшло би ся багато, та на тепер я обмежу ся на один, — вкажу на те крайно нетерпиме і вороже становище, яке займає від початку свого істнованя „Нива, часопись посвячена справам церковним і суспільним“, видавана групою склерикалізованих на західно-європейський лад молодих священників. І так — поминувши давнійші напади — звертаю увагу на статю п. н. „Глуцота чи цинізм? (ч. 17 з 15 грудня 1904), в якій ві всіх полемічних нюансах — від святого обуреня моралізуючого проповідника аж до цинічно-штубацьких „дотепів“ на адресу двох хорих людей, дд. В. Гнатюка і М. Павлика — вдарено на „Видавничу Спілку“ за виданє отсих наукових публікацій: В. Брайтенбах, Біологія в XIX в., Т. Масарик, Ідеали гуманности, Фр. Енгельс, Початки родини, А. Кримський, Муслманство і його будучність. Отсеї напасти, подиктованої справді інквізиторськими інстинктами середньовічного тео-

льога, для якого вся новочасна наука — се плід некла, годі розбирати в рамках нинішньої статі. Тільки-ж, коли „патріотичне духовенство“ дійшло вже до тої стадії „патріотизму“, в якій руйнує все, чим пишаєть ся ліпша частина новочасної людськості, то справді пора українській суспільности поважно подумати про боротьбу з сею грізною небезпекою для нашого культурного розвитку. Але тут насуваєть ся питанє, як бороти ся?!

Автор „Гльосс“ каже: Киньте духовенство, не признавайте його інтересів загально-національними інтересами, а лишть його йому самому! Таке остатнє слово д. Бачинського в справі клерикалізму.

Тільки як се зробити? Адже духовенство має під своїм безпосереднім впливом мужицьку масу, на якій мусить у нас опирати ся вся суспільна діяльність (не входимо, яка діяльність на якій часті мужицтва), а крім того також gros інтелігенції. Кинути духовенство, значить піти проти нього, щоб відвоювати ті мужицькі й інтелігентні маси від нього для новочасної культури, а се робота не легка, тим більше, що тут в обороні духовенства стануть усі оборонці сучасних порядків.

Заки приступити до такої боротьби, треба найперше приглянути ся, чому духовенство є тим ворогом: чи се причина лежить в хибній організації церкви, в тім, що церков „викривила“ чистоту науки свого основателя, який голосив: „моє царство не з сього сьвіта“, і посягла власне на „царство з сього сьвіта“, — чи може причина лежить у тій основі, на якій опираєть ся церков, у сути обявленої релігії, подаваної людям як категоричний закон всемогучого Бога, якому мусять покорятися всі люди — твори його рук?! Бо коли причина лежить тільки в хибній організації церкви, то найліпша дорога зреформувати ту церковну організацію або, коли се не вдасть ся, заложити на тих самих основах нову церков. Коли-ж причина в самій основі церкви, то в першій мірі треба бороти ся з самою основою, а з сеї боротьби вже силою консеквенції вийде боротьба проти усіх і всього, що бере свій початок у тій основі.

Історія релігій вчить, що причина, чому духовенство всіх релігій у більшій або меньшій мірі мусить бути ворогом новочасної культури, лежить не в церковній організації, а в тій основі, на якій оперта та організація, і з того факту треба витягнути консеквенції. Або церков або новочасна культура, всякі-ж компроміси

між ними двома поняттями шкодять новочасній культурі, бо-ж церков, репрезентантка Бога на землі, не знає компромісів і всякий компроміс вважає насильством над собою, проти якого виступить при першій відповідній нагоді.¹⁾

Таким компромісом є жадане відділення церкви від держави і признане релігії приватною справою одиниці, — жадане новочасної демократичної буржуазії і соціальної демократії, які обертають ся з ним до держави. Те жадане супроти упривілейованого становища релігії в більшості новочасних держав означає безперечно поступ у культурнім розвитку людськості, але справи воно ще не рішає. Основа влади і могутости церкви лежить у її пануваню над людським умом, проте її боротьба проти неї мусить бути в першій мірі інтелектуальна, а інтелектуальної боротьби не ведеть ся про помочи державних властей. Відповідні державні закони можуть що-найбільше улекшити ту інтелектуальну боротьбу, зносячи привілеї церкви, але рішити її ніяк не можуть.

Тай загалом треба тямити, що „розділ церкви від держави“, се лише боротьба між двома пануючими силами: давнійше церков була панею держави, а тепер держава, переводячи той „розділ“, хоче зробити церков своєю слугою. Значить, держава бореть ся лише проти церкви-пані, але сама готова взяти в оборону церков-служу. Треба й те тямити, що церков того „розділу“ не признає і ніколи не признає і коли рівночасно не вести-меть ся проти неї інтелектуальна боротьба, то вона, маючи власть над умом горожан держави, не залишить ніякої нагоди, щоб із служу держави стати знов її панею.

Таке становище повинен би був зайняти автор „Гльосс“, кели-б хотів був дати консеквентну програму боротьби людей новочасної культури з клерикалізмом. Але він не хотів і не міг того зробити, просто тому, що на те не позволяє йому його партійне становище і його партійна програма. Соціальна демократія, де якої причисляє себе автор, домагаєть ся у своїй програмі, щоб держава признала релігії приватною справою одиниці і се домагане на адресу держави зовсім раціональне. Але нерационально і неконсеквентно з боку соціальної демократії, що вона сама

¹⁾ Vide Анатоль Франс, Розділ держави від церкви, ЛНГ, 1905, кн. I.

стає супроти релігії на становищі держави і в своїй практичній діяльності заявляє, що релігія — річ приватна, а від часу до часу пускаєть ся навіть на докази, що католик може бути соціалістом і *viceversa*¹⁾, та що властиво вона береже чистоти Христової науки, яку — мовляв — церков викривила для своїх цілей. А тимчасом соціалізм і християнство, яке треба брати яко цілість в його історичнім розвитку, а не в формі кількох цитатів зі св. письма нового завіту, про які в додатку зовсім не знаємо, чи вони походять від Христа, чи від апостолів, чи від кого иньшого, — се два світогляди, які себе просто виключають. І коли соціалізм має здійснити ся, то мусить бути не лише рухом політичним і економічним, але також культурно-етичним. Та в сїм напрямі діяльність соціальної демократії майже не розвиваєть ся. Щоб бути добрим членом партії, вистане належати до соціально-демократичної організації, платити точно партійний податок і голосувати на соціально-демократичного кандидата, а якими культурно-етичними ідеалами ти живеш, яким богам кланяєш ся, се нікого не обходить: можеш собі бути добрим католиком, добрим православним, добрим протестантом, добрим старозаконником... Певна річ, що при такій тактиці соціальної демократії легше здобувати виборчі голоси і партійний податок, але се ще не значить здобувати людей, які готові все посвятити для здійснення ідеалів соціалізму. Та й те треба тямити, що ті виборчі голоси і партійні податки „добрих католиків“ дуже легко можуть недописати, коли партія захоче зважити ся на якийсь рішучий антиклерикальний крок, як не подбаєть ся, аби релігія, церков і духовенство не мали на них ніякого впливу. І фактично наслідком такої тактики про якусь рішучу антиклер-

¹⁾ Брошуру з таким титулом і змістом видала між иньшим також польська соціальна демократія, а польські соціально-демократичні агітатори, навіть Жиди, заходячи між польських селян, розпочинали свої промови до них традиційним: „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!“ Останніми знов часами соціально-демократична преса занотувала із великим задоволенем і прийняла за своє становище голяндського католицького священника ван ден Брінка, який виступив із доказами (між иньшим у брошурі п. н. »Die groote Vraag« — »Велике питанє«¹⁾, що католик мусить бути соціальним демократом та що відома енцикліка Льва XIII *Regum* повагом звертаєть ся тільки проти анархістів, а не проти соціальної демократії. Справді присмно дізнати ся, що від тепер соціальна демократія може покликувати ся не лише на »Комуністичний маніфест«, але й на енцикліку *Regum novarum*...

кальну боротьбу соціальної демократії, і то не лише в Галичині¹⁾, годі думати, а що до Галичини, то тут навіть найвизначніші провідники партії ждуть, доки їх не відділить від церкви держава, а поки-що один за другим у разі потреби (шлюб, хрестини, похорон і т. п.) іде до Каносси.

Таке саме становище супроти релігії займає й радикальна партія.

Для повноти огляду згадаю, що в „Гльоссах“ присвячено окремий уступ також москвофілам, які на думку автора належать уже до минувшини і тому не треба на боротьбу з ними з'уживати занадто багато енергії, бо се тільки заставляє їх напружувати останки своїх старечих сил, аби, коли вже не можуть зовсім зупинити росту українства в Галичині, з дієти хоч у чім-будь і як-будь пошкодити йому, аби хоч іще на хвилю здержати його правильний розвиток.

Зупиняти ся довше над сею справою не маю інтересу, а тільки додаю, що між наймолодшим москвофільським поколінням слідно вистір нового типу, з новочасною культурою і великоруською національністю. Та такий тип серед української народньої маси не має будучности і мусить або з'українітити ся або вернути до старого москвофільства або, коли схоче вдержати ся в своїй чистоті, перенести ся на великоруський народній ґрунт.

Кінчачи огляд книжки д. Бачинського завважу ще, що можна-б від нього вимагати більшої чистоти мови і більшої консеквенції в правописи та в уживаню термінології: „руський“ „український“. Автор заявляє ся за термінологією „український“ з територіальним додатком „російсько-“, „австрійсько-“, „галицько-“ і т. п., і термінів: „Русини“, „руський“ уживає з початку тільки в знаках наведеня, але не придержуєть ся сего консеквентно і опісля мішає терміни „руський“ і „український“. Така хаотичність не причинить ся до проясненя справи у молодіжи, для якої книжки написана.

М. Лозинський.

¹⁾ „Непримиримий ворог клерикалізму“ у Франції, Жоржес, виховував чи виховує свою дочку в інституті конгрегацій, які в парламенті так завзято поборював (Vide Siegfried Nacht, Der Generalstreik und die soziale Revolution, London, 1902. Стр. 6).

Корифей російської критики і українське письменство.

„Незнаніє того, что такое Украина и ея интересы, чего и какъ хотятъ украинцы, и вмѣстѣ съ тѣмъ смѣлость и рѣшительность приговорить надъ »холодскими свиньями и ихъ безтолковіемъ«, — составляетъ характеристическую особенность всѣхъ почти великорусскихъ дѣятелей, даже самыхъ лучшихъ.“

М. Драгомановъ, Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю. Ст. XIV—XV.

Коли заглянемо в історію російського життя в протязу ХІХ ст., лобачимо цікавий факт: майже у всіх визначніших суспільно-культурних діячів Росії видно велику охоту зачіпати першорядні українські питання, сперечати ся про них і ставити категоричні розв'язки, і майже у всіх пробиває ся брак примітивного знання, що таке та Україна, що таке ціле українство. І ми видимо цілий ряд великих російських імен, як Хомякова, Герцена, Чернишевського, Бєлінського, Тургєнєва, не згадуючи вже про Аксакових, Каткових і ин., що викликають у нас сумні рефлексії на згадку про те, як вони, переважно щирі люди, дивили ся більш або менше неприхильно на наші справи, не ховаючи своїх антипатій до поодиноких проявів нашого життя. Шкода з того була подвійна: з одного боку ті непорозуміння набирають у російських кругах цілих авторитету і не дозволяють їм критично глянути на Україну, з другого викликають у нерозважних Українців дивну форму реакції — антипатію до російської культури в загалі.

Кождїй знає стремління київського „Кирило-Методієвого Брацтва“, спрецизовані в формулку — увільненє селян і проєльвіта широких народніх мас; тільки в дальшій консеквенції

ставило ся федерацію всіх Славян і то під протекторатом російського царя. Про сепаратизм української Гетьманщини ніхто й не думав.¹⁾ Так було в дійсности. Одначе се зовсім не перешкодило провідникови московських славянофілів Хомякову писати в тій справі таке до Самаріна: „Українців очевидно заразив політичний одур. Досадно і жаль видіти такий нерозум і назадняцтво. Коли суспільне питанє тільки що підняте і не лише не розв'язане, але навіть не близьке розв'язки, люди, очевидно розумні, беруть ся за політику! Не знаю, о скільки злочинною була помилка Українців, а знаю, що їх нерозум дуже видний. Час політики минув“²⁾ Під терміном „суспільне питанє“ розумів Хомяков, як видно з його дальшого листу³⁾, — селянське питанє, а під „політикою“ — український сепаратизм. Більшого контрасту між Хомяковим і дійсністю годі придумати.

Коли з початком 60-тих років почала ся в вільнодумних російських кружках живійша дискусія на українські теми, Герцен помістив у своїм „Колоколѣ“ (№ 61) звісну статю Костомарова п. з. Україна і назвав Шевченка мало що не одиноким народнім поетом у загалі. Одначе коли прийшла хвиля згадати про Україну при порішуваню важного життєвого питаня, Герцен забув усе, що писав, і без найменшого ваганя прилучив ся до маніфесту польських революціонерів із 1863 р., що проголосили бажанє повернути Польщу в границях першого розділу з 1772 р., то є разом з правобічною Україною.⁴⁾ „Коли-б Герцен знав і памятав хоч те, що писали Костомарів, Шевченко, Куліш, Антонович, „Основа“ і галицькі журнали, каже Драгоманів, він ніколи не зробив би такої величезної помилки, шкідливої для польської і великоруської свободи.“⁵⁾

Не менше важну помилку з тих самих причин зробив також Чернишевский. У своїй статі п. з. Национальная безтактность⁶⁾ він докоряв галицьким Русинам, що вони не йдуть

¹⁾ Колоколѣ, 1860, № 61 п. з. „Украина“ (укр. переклад п. з. Письмо Костомарова до видавця „Колокола“, Львів, 1903); Громада, № II, ст. 228—231, № IV, ст. 122—125.

²⁾ Русскій Архивъ, 1879, № XI. Ст. 327—328.

³⁾ Ibid. Ст. 331.

⁴⁾ Колоколѣ, 1862, з 2 і 15 жовтня.

⁵⁾ М. Драгомановъ, Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю Ст. XV

⁶⁾ Современникъ, 1861, № IX.

разом із польськими політиками проти спільного противника — австрійського уряду, коли тим часом ті політики самі злучили ся з урядом, щоб тільки бути безпечними панами над галицькими Русинами. Те саме нерозумінє українського життя, а з тим і антипатія до українського руху не була, як каже Пипін¹⁾, чужою і самому Тургенєву і відбила ся в розмові одного з героїв Тургенівського роману Рудін. Та сама пехіть і антипатія до України тягнеть ся у деяких російських діячів червоною ниткою через ціле XIX ст., аж до нашого часу. Досить згадати визначне нині імя російського суспільно-культурного діяча, редактора російського журналу „Русское Богатство“ — В. Короленка. Він, хоч Українець із роду, зовсім не свободний від українофобства, і осуджує, а принаймні недавно осуджував нинішній український рух у Росії.

Та найрізкіше і найголосніше відбила ся та антипатія на представнику великоруських „западників“ зі 40-вих років XIX ст., батьку російської критики — Вісаріоні Г. Белінскі²⁾, що між ин. з такою зайlostю ударив на Шевченка, з якою не виступив проти того поета ніхто з Росіян, ні перед ним, ні по нїм.

¹⁾ Вѣстникъ Европы, 1888, № III, ст. 248 і дальше.

²⁾ Вісаріон Г. Белінскій, першорядний російський критик, уродив ся в 1810 р. Підчас студій на московськїм університеті належав до студентських кружків разом з Герценом, Огарьовим, Станкевичем, Кетчером, Коршем, Боткіном і ин. і тут у значній мірі виробив собі свій світогляд. Під впливом тодішнього філософичного напрямку, а спеціально під впливом ідей німецьких філософів Шеллінга й Окена, та ще більше під впливом літературного романтизму молодий студент виступає з трагедією в стилю Шілерових „Розбійників“, де виголошує сильні тиради проти тодішнього кріпацького права. Одначе цензура, зложена з університетських професорів, трагедію не пропустила і від тоді посинали ся на молодого Белінського різкі „благодати“ російської поліції. В кінці в 1832 р. прогнали його з університету „по неспособности“. Незабаром познайомлює ся він із проф. Надєждіним і вступає до редакції журналу „Телескоп“. В 1834 р. виступає Белінскій з першою поважною критичною статєю в додатку до „Телескопа“ — „Молва“ п. з. „Литературныя мечтанія“, де подас блискучий огляд історичного розвитку російського письменства. „У насъ, каже він, нѣтъ литературы, я повтаряю это съ восторгомъ, съ наслажденіемъ, ибо въ себѣ истиннѣ вижу залогъ нашихъ будущихъ успѣховъ... Присмотритесь хорошенько къ ходу нашего общества, — и вы согласитесь, что я правъ. Посмотрите, какъ новое поколѣніе, разочаровавшись въ геніяльности и безсмертїи нашихъ литературныхъ произведеній, вмѣсто того, чтобы выдавать въ свѣтъ недозрѣлыя творенія, съ жадностью предається изученію наукъ и черпаетъ живую воду просвѣщенія въ самомъ источникѣ. Въскъ ребячества проходитъ видимо, — и дай Богъ, чтобы огъ прошел.“

I.

Перший раз заговорив Белінський про українське письменство в 1835 р. Рецензуючи в „Молвъ“ українські оповідання Основя-

скорѣ. Но еще болѣ дай Богъ, чтобы поскорѣ всѣ разувѣрились въ нашемъ литературномъ богатствѣ. Благородная нищета лучше мечтательнаго богатства! Придетъ время, — просвѣщеніе разольется въ Россіи широкимъ потокомъ, умственная фізіономія народа выяснится, — и тогда наши художники и писатели будутъ на всѣ свои произведенія налагать печать русскаго духа. Но теперь намъ нужно ученье! ученье! ученье!» В основу своїх критичних заміток ставить Белінський два головні вимоги: просте, безпосереднє відношенє до життя і ідеал т. зв. «абсолютнаго чоловіка», без огляду на окружаючу дійсність. В 1836 р. цензура заборонила видаванє «Телескопа» і Белінський лишив ся без хлѣба. Пробувши якийсь час на Кавказі, вступав в 1838 р. до редакції «Московского Наблюдателя», і друкує знов цілий ряд критичних статей. В тім часі підпадає Белінський під безпосередній вплив Станкевича і Бакуніна і розбирає подрібно філософічну систему Гегеля. З тої системи присвоїв собі одну важну теорію, а то, що «все дійсне — розумне» і зводив за неї завзяті кампанії в «Моск. Наблюдателю». Давнійша його проповідь самовдосконаленя замінила ся тепер на поклін суспільному status quo. Одначе хоч Белінський проповідував поклін дійсности, то сам дивив ся на неї очима ідеаліста і вірив, що його ідеали згідні з дійсністю. Така віра була нетривка і мусіла з часом захитати ся. До того причинили ся також спори з кружком Герцена і Огарєва, що вже покинули були теоретичне філософованє і запізнавали ся зі суспільними і політичними питаннями. Під їх впливом Белінський змінє в друге свої погляди і стає майже зовсім на реальний ґрунт. При кінці 1839 р. переїжджає з Москви до Петербурга і обіймає критичний відділ в «Отечественныхъ Запискахъ». В цілім ряді більших статей Белінський являєть ся тепер не абстракційним естетиком, а реальним критиком-публіцистом, що пізнавши російську дійсність, ударив безпощадно на свою суспільність за брак духових інтересів, за рутинні погляди, за вузкий міщанський егоїзм, за самодовільне філістерство, брак гуманности і ин. Його статі робили велике вражєне і стали тим ферментом, що викликав самокритику. В 1846 р. Белінський, знеможений працею, їде в друге на південь, а вернувши до Петербурга, стає співробітником «Современника». Одначе його дні були вже почислені. Недуга привела його виїхати знов за границю і 1848 р. він помер.

Значінє Белінського в російській літературі величезне і його вплив слідно до нині. Він не тільки перший уставив правильні понятя шуги і письменства і показав дорогу, по якій повинно йти кожде письменство, щоб могло стати суспільною силою, але став учителем і провідником молодого покоління письменників тої славної російської плеяди 40-вих років. Повного і критичнаго виданя творів Белінського до тепер не було: в виданях з 1860 і 1865 рр. попропускано багато річий, між ин. і таких, що характеризують погляди Белінського на українське письменство. Аж в останніх роках забрав ся до першого повнаго і критичнаго виданя д. Венгеров і видав доси вже 8 томів.

пенка і українські казки Бодянського¹⁾, він пише таке: „Ми дуже жалуємо, що давно не заняли ся розбором першого з тих творів (оповідань Основяненка), що відзначаєть ся високою літературною вартістю задля оригінальності предмету і оригінальності талану. Але *mieux tard, que jamais*. Ми зробимо се в „Телескопѣ“, а тепер обмежимо ся бібліографічною звісткою.²⁾ Другий з тих творів (казки Бодянського) визначаєть ся дуже чистою українською мовою, яка для нас Москалів зовсім неприступна і тому відбирає нам спромогу оцінити той твір по вартости. Ми чули, що той твір — виплід спочинку чоловіка, що посвятив себе занятю науками і написаний без ніяких авторських претенсій, на що вказує доданий до нього епіграф:

Як у нас, як у нас — піснї да казки:

Послухайте, добрі люди, з вашої ласки...

„В кінці є він по змозі щирим приносом своєму рідному краю, на що вказує проста, але поетична посвята: „Матері моїй рідненькій, нелиці старенькій, коханій, любій Україні“.

Так говорив Белінський в 1835 р., признаючи високу літературну вартість Основяненковим повістям із мужицького життя, оригінальність їх теми і оригінальність самого талану. Так само, як видно з тої коротенької, але щирої замітки, признавав українську мову, її окремішність від великоруської. Все те важне для нас тому, що кілька літ по тім, у 1840 р., він основно змінює до теперішні свої погляди на ту справу і з прихильника української мови і письменства стає його завзятим противником.

Що могло бути причиною такої наглої зміни поглядів Белінського, скажемо пізнійше. Тепер займемо ся зібранєм до купи його ровкинутих і відірваних висловів із 40-вих років, що торкають ся поодиноких питань українського культурного життя, як мови, письменства і ин.

¹⁾ Молва, 1835 р. № 27—30; Малороссійскія повѣсти, рассказы-ваемыя Грицкомъ Основьяненкомъ. Книжка первая. 1834. Ст. 380, 12^о; Насѣкы украинскы казки Запорозьця Йська Материнкы. 1835, ст. XX+47, 16^о.

²⁾ Своєї обіцянки — поговорити подрібнійше про Квітку-Основяненка в „Телескопѣ“ — Белінський не дотримав. Він заговорив про нього аж в 1840 р. в „Отечественныхъ Запискахъ“ (т. XIII, № 12), але вже не в тім тоні, що в 1835 р. Тут повно іронічного кепкування.

Сама етнографічна Україна Белінському все подобала ся; він навіть ставив українське суспільне життя вище від московського. „Україна — писав він в 1840 р.¹⁾ — край у високім ступні поетичний і оригінальний. Українці обдаровані незрівняним гумором; у житю їх простого народа є так багато людського і благородного. Тут є всі ті почування, якими висока людська природа.“ Коли в 1846 р. Белінський приїхав на Україну, вона зробила на нього дуже приємне вражінє: „За 30 верств до Харкова я побачив Україну, хоч іще перемішану з поганим Москальством. Хати українських мужиків похожі на домики фермерів — чисті і гарні, що годі описати... Інші особи инакше дивлять ся. Діти дуже милі, під час коли на великоруських не можна й дивити ся — гірші й поганійші від свиний“²⁾... Обговорюючи „Слово о Полку Ігоря“, а передовсім становище в ньому жінки, він пише: „Все се, повторяємо, відзиваєть ся південною Русью, де ще й тепер у родиннім житю так багато людського і благородного, де відносини полів засновані на любови, а жінки користують ся правом свого пола; все се противне північній Русі, де родинні відносини грубі, жінка — рід домашньої худоби, а любов — річ при вінчаню зовсім чужа: порівняйте життя українських мужиків із житєм великоруських мужиків, міщан, купців і по части инших етапів, і ви переконаєте ся в правдивости нашого вислову про південне походженє „Слова о Полку Ігоря“. (Соч. 1 вид. V, 89.)

І не тільки в родиннім житю признавав Белінський Україні висність над Московщиною; він признавав таку саму висність і українській історичній поезії. Розбираючи великоруську історичну поезію, він незадоволений з неї за те, що вона не відбила вірно великоруського історичного життя. „Не така, каже він, історична поезія України. Історія України не належить до історії всесвітної людської; її круг тісний, її політичне і державне значінє те саме, що в штуці гротеск; але не вважаючи на все те, Україна була органічно-політичним тілом, де кожда людина тямла себе, жила й віддихала в своїм суспільнім елементі і тому знала добре справи своєї рідні, такі близькі її серцю і душі. Народня поезія України була вірним зеркалом її історичного життя. І як багато поезії в тій поезії! Хай читачі

¹⁾ Сочиненія В. Г. Бѣлинскаго. (I вид.) Т. V, ст. 303.

²⁾ А. Пыпинъ, В. Гр. Бѣлинскій, Т. II. ст. 260.

пригадають собі думу про „Самка Мушкета“, яку ми навели вище, щоб показати аналогію між „Словом о Полку Ігоря“ і українською поезією: се дітірамб історичної поезії, се патос патріотичної свідомости! Що значить перед тим одним відривком мізерний збірник усіх великоруських історичних пісень!.. “ (Ibidem.)

Одначе ся симпатична для Белінського в 40-вих років Україна, се вже тільки провінція російської держави, се один зі складових елементів нероздільної загально-російської цілости. Хоч як гарна й симпатична Україна сама собою, то все таки їй зась до самостійного життя, її культурні артерії мусять бути получені з північю, і одна думка мусять панувати і в Києві і в Москві, і в Полтаві і в Архангельську. Так дивив ся Белінський на цілий культурний рух на Україні, таку мірку прикладав до поодиноких проявів самостійного українського життя. Все, що зривало би культурно-державну єдність України з Москвою, видавало ся йому нерозумним і шкідливим. Тому не диво, що коли по виступі Котляревського являеть ся на Україні цілий ряд молодих письменників, які клали основи під нинішнє українське письменство, Белінський виступив проти них незвичайно рішучо, а коли появил ся найбільший талан — Шевченко, атаки Белінського прибрали брутальну форму.

Але вертаймо до самої річи. Виступаючи проти українського письменства, Белінський найперше знехтував його зверхню форму, українську мову. Критикуючи в „Отечественных Записках“ (1841 р.) дві нові українські книжки, Гребінчину „Ластівку“ і Основьяненкове „Сватання“¹⁾, він ось що говорить про їх мову: „Не дивлячи ся на різність тих двох книжок, в яких одна — альманах, а друга — водевіль, несправедливо названий оперою, — ми лучимо їх в одну статью, знаходячи між ними те спільне, про що властиво нам хочеть ся поговорити: обі вони написані українським наріччєм.“²⁾ Перед нами стоїть важне питање: чи є на сьвіті українська мова, чи вона тільки місцеве наріччє?

¹⁾ Ластовка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Гг. Л. Боровиковскаго, Е. Гребенки, Грицька Основьяненка, В. Забѣлы, И. Котляревскаго, Кореницкаго, П. Кулеша, Мартавицкаго, П. Писарскаго, А. Чужбинскаго, Т. Шевченка, С. Шерепери и другихъ. Собралъ Е. Гребенка 1841. Ст. 328; Сватанье. Малороссійская опера въ трехъ дѣйствіяхъ. Сочиненіе Основьяненка. 1840, ст. 156.

²⁾ Белінський уживає всюди термінів: Малороссія, малороссійскій.

З рiшення того питання виходить друге: чи може iснувати українське письменство i чи повиннi наші письменники Українцi писати по українськи?

„Що до першого питання, каже Белiнський, то на нього можна вiдповiсти i так i нi. Українська мова справдi iснувала в часи самостiйности України i iснує тепер — у пам'ятниках народної поезiї тих славних часiв. Але се ще не значить, щоб в Українцiв було письменство; народня поезiя ще не творить письменства, хоч пам'ятки народної поезiї для нас дорогоцiннi i зберiгати їх рiч похвальна.“ Характеризуючи Україну i Українцiв, про що ми згадували вже висше, він так каже далше: „Тут (на Україні) є всi тi почуваня, якими висока людська природа. Любов творить основний елемент житя. Додайте до того азiйське лицарство, звiсне пiд назвою смiливого козацтва, згадайте трiвожне житє України, її боротьбу з католицькою Польщею i бiсурманським Кримом та Туреччиною — то й згодите ся на те, що годi знайти богатше жерело поезiї, як українське житє. Але не можна забувати, що Україна стала виходити зi свого незначного стану разом з Великоросiєю вiд часiв Петра Великого; що доти який будь вельможний гетьман рiзнув ся вiд простого козака не iдеями, не освiтою, а старiстю, досвiдом, а деколи тiльки богатою одiєю, великими палацами i достатним столом. Мова була спiльна, тому що iдеї останнього козака були на рiвнi з iдеями пишного гетьмана. Але вiд Петра Великого почав ся роздiл кляс. Дворянство наслiдком ходу iсторичної кочности прийняло росiйську мову i росiйсько-европейськi обичаї в способi житя. Мова самого народа стала псувати ся, — i тепер чиста українська мова попадаєть ся переважно тiльки в книжках. Значить, ми маємо повне право сказати, що тепер української мови вже нема, а є тiльки провiнцiяльне українське нарiччє, так само, як бiлоруське, сибiрське i иншi подiбнi провiнцiяльнi нарiччя.“¹⁾

Такий погляд Белiнського на українську мову. Він вправдi признає її iснованє в часах самостiйного полiтичного житя України, признає її в народнiй поезiї i тепер, але дивною льогiкою виходить у кiнцi те, що української мови таки сьгодні нема. Про саме українське письменство i не говорити, бо-ж „народня поезiя

¹⁾ Полное Собрание сочинений В. Гр. Бѣлинскаго (вид. Венгерова). Т. VI, ст. 199—202.

не створить іще письменства!“ — кличе з емфазою російський критик. Вона сама собою не в силі піднести ся до висоти артизму, а до того треба ще конче імпульсу з боку, треба елементів чогось загального. „Тому розуміємо, каже Белінський (VI, 358), чому найбільший і переважно національний російський поет Пушкін виховав свою музу не на матірнім лоні народньої поезії, а на європейським ґрунті; був підготований не „Словом о Полку Ігоря“, не казками-поемами Кірші Данілова, не простонародними піснями, але Ломоносовим, Державіним, Фонвізіним, Богдановичем, Криловим, Озеровим, Карамзіном, Дмитрієвим, Жуковским і Батюшковим — письменниками і поетами-наслідувачами, зовсім не національними, з винятком одного Крилова, якого байки хоч національні, все таки не були зовсім саморідною появою, бо їх вірці знайшов Крилов не в народній поезії, але у Француза Ляфонтена. Така природна поезія всіх славянських племен: хоч богата чутем, вона бідна змістом, чужа елементом того загального і тому не могла сама собою розвинути ся в артистичну поезію. Коли Великороси і може ще Чехи можуть похвалити ся кількома великими або замітними поетичними іменами, — вони мають завдячувати се найперше контактови своєї історії з історією Європи і присвоєним від неї елементам життя. Інші славянські племена — Болгари, Сербі, Далматинці, Ілїрійці і ин., лишили ся при одній народній поезії, яка не має сили піднести ся до артизму.“

Що тикаєть ся України, то справа стоїть іще гірше. „Українцям, — каже Белінський — сьмішно навіть і думати, щоб з їх, впрочім дуже гарної народньої поезії могло те пер щось розвинути ся: з неї не тільки не може нічого розвинути ся, але вона сама зупинила ся ще від часів Петра Великого; рушити її можна тільки тоді, коли ліпша, благороднійша частина українського населеня покине французський кадрил і знов стане танцювати трошак і гопака, фрак і сурдут перемінить на жупан і свитку, обголить голову, розпусить оселедець, — одним словом, ві стану цивілізації, осьвіти і людськості (а їх придбане завдячує Україна злуці з Росією) знов завернеть ся до первісного варварства і темноти.“

Що-ж мають робити ті бідні Українці, щоб не завертати ся „до первісного варварства і темноти?“ Заки наведемо відповідь Белінського на се запитанє, зробимо ще маленький екскурс. Знаємо вже, що по його думці української мови нині нема, а є тільки

провінціальне нарiче, от так як сибiрське i ин. Тому не може бути й мови про українську нацiю, а тiльки про звичайне племя. А племя, каже Белiнський, може мати тiльки народнi пiснi (як i бачимо в Українцiв), але не може мати поетiв, а тим менше великих поетiв; великi поети появляють ся тiльки у великих нацiй, а яка може бути нацiя без великого i самобутного полiтичного значiня? (VI, 359). На думку Белiнського тiльки той народ є нацiєю, що має свою полiтичну самостiйнiсть i ще до того велике полiтичне значiне; хто того не має, не може називати ся нацiєю, тiльки племенем. Що такий погляд нинi курiозний, не треба доказувати; звернемо увагу тiльки на Полякiв, що також не мають тих великих умовин, а таки в них появил ся гeнiй Мiцкевича, чи не бiльший навiть вiд великодержавного Пушкiна. Тим дивоглядним поглядом Белiнського пояснюють ся не менше курiознi його слова, адресованi до Болгарина Априлова: „Турки — народ, — каже вiн, — що витворив собi державу, а Болгари — тiльки племя, що не творить нiякої полiтичної суспiльнiсть i в тiм то й причина турецького панованя над вами, як iсторичного права, яким є сила“. (VI, I вид. 452).

Тепер уже ясно, куди мають повернути ся Українцi, щоб з помiж них виiшов уже не великий поет, а хоч би тiльки поет. Мають вiдкинути все, що як будь вказувало би на те, що вони тiльки племя. А що такою ознакою є передовсiм українська мова, чи нарiче, „тому тепер дуже легко порiшити, каже Белiнський (VI, 200), i друге питанє: чи треба i чи можна писати по українськи? Звичайно, говорить вiн далi, пишуть для публiки, а пiд „публiкою“ розумiють ся та верства суспiльнiсть, для якої читанє є родом постiйного занятя, певного рода конечнiстю. Тому в склад публiки може ввiйти i базарний крамар, навiть iз борiдкою, i коли хочете, сiльський мужик; але все таки се буде виiмок: властива публiка складаєть ся з висших, бiльш освiчених верств суспiльнiсть. Поезiя, се iдеалiзованє дiйсного житя. А чиє-ж житє будуть iдеалiзувати нашi українськi поети? Висшої суспiльнiсть України? Але-ж житє тої суспiльнiсть переросло українську мову, що лишила ся в устах тiльки простого народа, i та суспiльнiсть висловлює свої почутя i понятя не по українськи, а по російськи i по французьки. I яка в тiм випадку рiжниця мiж українським нарiчем i російською мовою!

Російський романіст може вивести в своїм романі людей усіх верств і казати говорити кожному своєю мовою: освіченому чоловікови мовою освічених людей, купцеви по купецьки, салдатови по салдацьки, мужикови по мужицьки. А українське наріччє одно й те саме для всіх верств — селянське. Тому наші українські письменники і поети пишуть повісти тільки завсіди з простого життя і знайомлять нас тільки з Марусями, Одарками, Прокопами, Кандаюбами, Стецьками і тим подібними особами. Де живе, там і поезія: отже чи і в простім побуті є поезія? Так; але для тої поезії треба занадто великих талантів. Мужицьке життя само собою за мало інтересне для освіченого чоловіка; отже треба багато талану, щоб виідеалізувати його до поезії. Се робота якогось Гоголя, що в українськїм житю зумів знайти загальне і людське, в простім житю зумів підглянути і зловити гру соняшнього проміння поезії; але се тому, що для творчого талану Гоголя існують не одні тільки парубки і дівчата, не одні Атаназії Івановичі з Пульхеріями Івановнами, але й Тарас Бульба зі своїми могутніми синами; не одні тільки Українці, але й Великороси, і не одні тільки Великороси, а чоловік і людство. Геній — повний властитель життя і бере від нього повну данину — коли і де лише сам захоче. Яка глибока думка в тім факті, що Гоголь, люблячи пристрасно Україну, все таки став писати по російськи, а не по українськи.¹⁾

„В його поезії, каже дальше Белінский, багато чисто-українських елементів, яких нема і не може бути в російській. Але хто-ж назве його українським поетом? Так само не примха і не випадок спонукали його писати по російськи, а не по українськи. В тім була глибоко-розумна внутрішня причина, чого найліпшим доказом може послужити те, що на українську мову не можна перекласти навіть „Тараса Бульбу“, а не то „Невський Проспект“.¹⁾ Правда, зміст „Тараса Бульби“ взятий зі сфери народнього життя, але в нім автор не був поглинутий своїм предметом; він стояв від нього вище, запанував над ним, видів його не в собі, а перед собою, і тому в багатьох місцях його оповідання бачимо його особистий, суб'єктивний погляд; саме

¹⁾ На такі апріорні категоричні вислови Белінського ось як відповідає д. Венгеров: »Своїм звичаєм, каже він у замітці до наведених слів, Белінский занадто легко роздає тут епітети неперекладности. По правді, на українську мову перекладено багато разів не тільки вєсього Гоголя, але й Шекспіра. (Полн. собр. соч. В. Гр. Белінскаго т. V, ст. 608, увага 322).

ті місця не можна передати по українськи, коли не хочемо їх звульгаризувати, омужичити. Не говоримо вже про те, що ціле оповіданє, з виїмком розмов дівчих осіб, написане літературною мовою, якою ніколи не може бути українська, що зробила ся тепер провінціяльним і простонародним нарічем.“

В кінці по всіх тих тирадах проти української мови, Белінський ось як формує свою пораду російським Українцям: „Літературною мовою Українців повинна бути мова їх просвіченої суспільности, мова російська. Коли на Україні може появити ся великий поет, то не иначе, як під умовою, щоб він був російським поетом, сином Росії, що горячо приймає до серця її інтереси, терпить її терпінем, тішить ся її радістю.“ (V, I вид. 64—65.)

В другій половині 1839 р. Белінський став співробітником петербурських „Отечественных Записок“ і в редакторського обов'язку звернув знов увагу на тодішній український видавничий рух. Першим українським твором, що попав тепер Белінському в руки, було знов оповіданє Квітки-Основ'яненка п. з. Пан Холявський. В тім часі Основ'яненко прислав першу частину згаданого оповідання до редакції „Отечественных Записок“, і коли судити з листу Белінського до головного редактора в д. 19 серпня, воно дістало ся перед надрукованєм до його рецензії. Прочитавши оповіданє він ось що написав: „Пан Холявський при першім читаню потішний і забавний, але при другім трохи нудить. Се не творчість, а штучна робота, збірка анекдотів... Впрочім для журналу „Холявський“ — скарб, він знайде собі більше читачів і хвальків, як творчі писаня Гоголя“.¹)

В 1840 р. вийшов „Пан Холявський“ осібною книжкою в двох томах²) і Белінський забрав ся в друге до його рецензії. „Отечественныя Записки“, каже він таки в тім журналі (т. XIII, № 12), зовсім були стратили надію на свою грудневу бібліографічну хроніку, не надіючи ся подати читачам ні одного белетристичного твору, ні одної замітної книжки, яка могла би звернути на себе їх увагу. Справді, самі словарі, букварі, граматики і реторики — саме тільки корисне і буденне, а нічого приємного.

¹) А. Н. Пыпинъ, Вѣлинскій его жизнь и переписка. Т. I, ст. 276.

²) Сочиненія Основ'яненка. Панъ Холявскій. СПетербургъ, 1841. Т. I, ст. 167; Т. II, 166.

Одним словом, грудневи суджено було бути останнім місяцем і російської літератури; мов би та бідна література сохла й сохла і тепер уже лише на ладан... Але честь і подяка д. Основяненкови! Йому грудень винен спасене від гіркої долі, бути судним, останнім місяцем сухітничої літератури: він її оживлює і відроджує. Д. Основяненко виходить зі своїм забавним „Паном Холявським“ — в повним, викінченим „Паном Холявським“, тому що читачі „Отечественных Записок“ знайомі тільки з першою частиною сьмішних пригод того українського дивака. Хоч на книжці д. Основяненка поставлено 1841 рік, і хоч задля того вона належить до нового року, до бібліографічної хроніки січневої книжки „Отечественных Записок“ — то ми одначе беремо „Холявського“ зі січневої книжки, щоб не покинути старого року з ворожим настроєм.

„Бистроумному Основяненкови прийшла до голови щаслива думка — порівняти минулий час із теперішнім, велячи чоловікови минулого століття оповідати про жите своїх дорогих родичів, про своє вихованє і про ціле своє жите. Той чоловік — рід українського Митрофанушки і він виконав задачу автора як не можна ліпше. Наче на долоні ви бачите поважану старину, багату незнанєм, лінощами, обжирством і пересудами; бачите, як дурний чоловік бє свою дурну жіпку і мотлошить дітїй; як дурна мати загодовує на смерть своїх милих діточок, а діточки бють ся одне з другим за кожний шматок, обдурюють батька і матір, а підрісши зачинають одне з другим процеси і одне другому роблять різні пакости. Краски Основяненка живі, образи кумедно сьмішні і не вважаючи на те, що місцями його оповіданє надто докладне, цікавість піде не ослаблюєть ся. Про оригінальність нічого й говорити: талан Основяненка відомий усім і кождому, а особливо читачам „Отечественных Записок“, що бачили попереднього року першу частину „Пана Холявського“, видрукувану також у виданій тепер книжці. Друга частина тої повісти появляєть ся тепер перший раз у друку. Вона містить в собі опис женихань, невдалих сходин, вступленє на службу Трушки, процес його з братом Петрусем, побут у Петербурзі, вінчанє, його поділ по смерти найдорожших родичів із братом Петрусем, образок його пошлюбного жита, — від першого дня до внуків включно. Хто сьміхун із природи, радимо не читати „Пана Холявського“, коли боїть ся, щоб не захорував зі сьміху: кумеднійшого не можна видумати нічого.

„Видане, — каже в кінці Белінский, — ченурне, тільки паперови не зашкодило-б бути ліпшим, щоб букви не пробивали на другий бік і щоб між стрічками одної сторони не чорніли стрічки другої. Дай Боже, щоб як найскорше появили ся і дальші томи творів любимця публіки, бистроумного і талановитого Основяненка! То-то буде потіха для численних прихильників його оригінального таланту, до яких ми перш усього причисляємо себе самих.“

Але уваги Белінського над „Паном Холявським“ на тій рецензії не скінчили ся. Той бідний „Пан“, видко зацікавив глибше російського критика і він незабаром вертає до нього третій раз. Рецензуючи в „Отечественных Записках“ збірку старинних російських віршів Кірші Данілова і виступаючи проти мужицьких сюжетів у поезії і повісти, він знов зачіпає Основяненкового „Холявського“. „Ми, каже Белінский (VI, 307), признаємо повну справедливість гумористичному таланови, з яким написаний „Пан Холявський“ д. Основяненка; ще більше цїнимо добру ціль, в якій написана та забавна сатира на добрі старі часи, але не можемо одушевляти ся богатьома творами д. Основяненка тільки тому, що в них мужики говорять чистою мужицькою мовою і не виходять поза обмежену сферу своїх понять. А навпаки, як приємно було би в таких творах зустрінути таких мужиків, що завдяки своїй природі або випадковим обставинам дечим стоять висше від обмеженої сфери мужицького життя“...

Коли ми заговорили вже про відносини Белінського до Квітки-Основяненка, то згадаємо ще про одну його замітку, в якій справді не згадуєть ся виразно імени Квітки, але фактично вона відносить ся до нього. Виступаючи в загалі проти мужицьких сюжетів у повісти, він робить одну невеличку концесію: дозволяє описувати селянське життя геніям і великим таланам. „Де живе, там і поезія — каже він (VI, 305); але живе тільки там, де ідея — і зловити гру життя значить зловити невидимий і пахучий етер ідеї. Для штуки нема благороднійшого і висшого предмету, як чоловік, — але щоб мати право бути предметом штуки, треба чоловікови бути чоловіком, а не урядником 14-тої класи або шляхтичем. І у мужика є душа, серце, бажання і пристрасти, любов і ненависть, одним словом — є життя. Але щоб представити життя мужиків, треба, як ми вже сказали, зловити ідею того життя, — і тоді в ньому не буде нічого грубого, підлого, плоского, нерозумного.

Ось чому „Вечери на хуторі“ Гоголя, що представляють просте життя на Україні, дихають таким повним артизмом, очаровують такою невідхильною красою, такою дивною поезією. Але, повтаряємо, на те треба генія і генія, талану і талану.“ Таким генієм і таланом був, по думці Белінського, тільки Гоголь і тільки він міг брати сюжети з мужицького життя. „Але Гоголь, каже він даліше (VI, 202), не для всіх може бути приміром. Тим більше жаль дивити ся, коли й маленький талант (Квітка-Основяненко) тратить даром свої сили, пишучи по українськи — для українських селян. Справді, зміст таких повістей завжди однаковий, завжди одно й те саме, а головний їх інтерес — мужицька наївність і наївна принадність мужицької розмови. Все те дещо навкучило ся. В кого, приміром, стане терню прочитати цілу книжку (Ластівку), зложену з прозаїчних статей, писаних такою мовою, такою манерою і таким тоном:

„Нема на світі нічого лучшого і Богу милішого, як серце матері до своїх діточок! Скільки-б їх у неї ні було, чи десятком Бог поблагословив, чи тільки одним — одно; для неї рівні; жадного любить, усіх рівно нестує, за усяким равно (?) вбивається. Девять здоровенькі край неї, потішають її, а одно морщитця, кисне, недуже; вже вона за ним вбивається, тужить; вже і боїтця, щоб ще дужче не занедужало, або щоб — нехай Бог боронить! — щоб ще і не вмерло! Вона їх обмива, обпатрює, обшива, зодяга — і ніколи-ж то не втомитця, ніколи ні поскуча з ними і усяка робота на діточек (?) їй не важка“ і т. д.

Або от ще:

„Уже я так думаю, що нема й на світі кращого місця, як Полтавська губернія. Господи Боже мій милостивий, що за губернія! І степи і ліси і сади і байраки і щуки і карасі і вишні і черешні і усякі напитки, і воли і добрі коні і добрі люди, усе є, усього — багачко!“ і ин.

„Гарна література, кличе Белінський, яка тільки й дихає простацтвом мужицької мови і дубоватістю мужицького ума“. ¹⁾

¹⁾ »Прочитавши »Ластівку« і »Сніп«, — каже він в одному листі з 3 серпня 1841 р. я зрозумів усю повагу борщу, сала і галушок« (Л. Н. Пыпинъ, Бѣлинскій его жизнь и переписка. Т. II. ст. 127.). По всій правдоподібності, каже Пипін, Белінський написав і рецензію на »Сніпъ« (Корсуна) в бібліографічній хроніці 8-ої книжки (ibidem), але Венгеров не подає її в своїм повнім виданні між рецензіями Белінського в »Отеч. Зап.« з 1841 р.

В кінці російський критик зробив одно відкриття: він „відкрив“, що Основяненко і Квітка — то одна й та сама особа, „відкрив“ також одно українське слово, що зветь ся „жінца“(?!). Закінчуючи свою рецензію на Гребінчину „Ластівку“ і Основяненкове „Сватаня“ він каже: „Але от що інтересне: в „Ластівці“ є оповідане, або щось таке в роді оповідання, під яким стоїть імя д. Основяненка, а над яким є така присвята: „Лю бій моїй жінці — Анні Григорієвнї Квітка“. З того видно, каже Белінский, що д. Основяненко і д. Квітка — одна й та сама особа, бо по українськи жінка або жінца значить (по російськи) жена. Тому всі ті оповідання і романи, що друкували ся з іменем Основяненка, належать до д. Квітки, який прийняв тільки як псевдонім імя Основяненка“.

„Що-ж тикаєть ся „Сватаня“ д. Основяненка або Квітки, каже Белінский, то се водевіль ві селянського житя, водевіль зрештою дуже розтягнений, але місцями не без інтересу.“

В кінці пятий раз заговорив Белінский про Основяненка в 1843 р., коли прийшло ся йому в „Отечественных Записках“ рецензувати український альманах І. Бецького п. з. Молодикъ.²⁾ „Д. Основяненко, каже він (VII, II вид. 280) переповідає нам у „Молодику“ старинний переказ про „Засноване Харкова“. Основяненко, як звісно, володіє незвичайним таланом оповідати ріжні старинні перекази мовою легкою і зрозумілою навіть для простолюдина. Обіцюємо без міри задоволення тому, хто прочитає до кінця „старинний переказ“ д. Основяненка. Не можна пожалувати, що в „Молодику“ є тільки та одна українська статя, а всі інші або московські, або німецькі.

Таке відношенє Белінского до Квітки й до української повісті. Українська повість не знайшла прихильного осуду у російського критика тому, що з одного боку вона сьміла мати українську форму (мову), з другого — її сюжети були взяті переважно з мужицького житя. А того житя Белінский не любив.

(Конець буде).

Ів. Кривецький.

²⁾ Молодикъ, украинскій литературный сборникъ, издаваемый И. Бецимъ. Харьковъ. 1843.

Львівський театр і народня честь.

Отсе вже більше як два роки іде у нас у Галичині театральний рух. Мало не що місяця появляють ся в часописях відозви з ріжними підписами і без підписів, друкують ся листи складок, накликаєть ся всіх і вся до добровільного оподаткованя себе на дохід театрального фонлу; театральна справа займала увагу сойму, обговорюєть ся на зборах, банкетах, — були навіть проби зробити її, так сказати, всеукраїнською, тоб то притягти до складок також закордонових Українців. І не можна сказати, щоб се був лише пустий крик; навпаки, театральний комітет закупив уже гарну площу на дуже вишнім, хоч не центральнім місці, заключив контракт із одною віденською фірмою на будову і заходить ся коло вступних робіт, щоб підготовити розпочате сеї будови в весною.

Дивлячи ся з боку на сі заходи можна-б порадувати ся і подумати, що дійсно справа будови руського театру у Львові дозріла, зробила ся пекучою, а властиво що наш загал дозрів до неї відчуває її як першорядну культурну потребу руської нації, а головно, що ся справа перед розпочинном усеї отсеї акції була так обдумана і обговорена прилюдно, що ані що до її потреби, ані що до способу її веденя нема ніяких сумнівів. В сьому погляді має утвердити нас також відозва чи то „Заява“ надрукована в ч. 7 „Діла“ і передрукована відси в иньших часописях і підписана рядом мужів поважаних та визначних серед нашої суспільности, можна сказати — елітою її. Навязуючи недвозначно до порушеної в попередній книжці ЛНВ проф. Грушевським справи закладаня приватних гімназій, на яку автор радив повернути навіть гроші зложені на будову театру, „Заява“ заявляє, що „безнастанне висуване

нових проєктів на перше місце з усуненням змагань уже розпочатих уважаємо за річ неодвітну а навіть шкідливу загальній справі народній, так як отсим способом можемо захитати віру нашої суспільности в обдуманість і важність справи народного руского театру та зменшити жертвеність народну на тоту діль.“ Далі підписані „задня усунення всяких непорозумін“ ще раз заявляють, що хоч і як пожиточні можуть бути справи піднесені в иньших проєктах, то про те „в теперішній хвили єсть супротив витвореної ситуації найшильнійшою будова руского театру у Львові; се не тільки дуже важна культурна потреба руского народу, але в сій справі заангажована наша народна честь“. Остатні слова підкреслюють самі автори „Заяви“, а слова про шкідливість иньших проєктів (у данім випадку порушеної проф. Грушевським справи приватних середніх шкіл) та обдуманість і важність справи руского театру у Львові підкреслив я сам і хочу до них навязати декілька своїх уваг. Ні з якими новими проєктами не виступаю, проєкту проф. Грушевського боронити не буду, надіючися, що ся справа буде ще детально обговорена і в ЛНВ і в иньших часописах, а займу ся самим театром.

Автори „Заяви“ — та гов! Хоч і як се не в моім звичаю забирати голос „до формального трактованя“, але форма отсеї „Заяви“ поневолі викликає деякі уваги. Уявляю собі, що доставши сю „Заяву“ до рук усякий чоловік на провінції, прочитавши поміщені під нею підписи: Юліян Романчук, голова „Просьвіти“, „Народної Ради“ і руского клубу парламентарного. — Др. Кость Левицький, заст. голови „Просьвіти“, „Народної Ради“, нач. директор „Краєвого Союзу Кредитового“. — О. Іван Чапельський, голова Руского Товариства педагогічного. — Др. Кирило Студинський, заст. голови Наукового Тов. ім. Шевченка. — Др. Ярослав Кулачковський, директор „Дністра“ і т. д. і т. д. — подумає собі, що не даром мабуть ті мужі підписали ся як репрезентанти названих товариств і інституцій, що „Заява“ була впливом порозуміння, якоїсь спільної акції всіх сих товариств, і що не лише голови та заступники голов, але весь загал, а бодай більшість членів тих товариств обговорювали сю справу, мали вплив на уложенє і стилізацію „Заяви“ і солідаризують ся з нею. Отже мушу сказати відразу, що така думка була би зовсім хибна. „Заява“ була впливом приватної наради підписаних під нею людей, які мо-

жуть приватно солідаризувати ся з нею, але не мали ніякого права ані уповажнення виступати на тій нараді як репрезентанти даних товариств, а тим менше видавати наслідком тої приватної наради офіційний документ, що може вважатися за вираз солідарної акції всіх отих товариств у справі будови театру. Один лише др. Студинський мав відвагу і мужність спростувати опісля в газетах той характер свого підпису, заявляючи, що підписував „Заяву“ не як заступник голови Наук. Тов. ім. Шевченка, а як член ширшого комітету для будови театру. Як могло потім зробити ся таке *changé-passé* з його підписом, як справді стало ся, се поки що лишається загадкою. Інші панове не почували ся доси до обов'язку вияснити, чи і на скільки мали від своїх товариств мандати видавати і підписувати таку „Заяву“; бодай що до „Просвіти“ і „Руского товариства педагогічного“ ми маємо поважні сумніви, щоб ті товариства могли солідаризувати ся з заявою, що проклямає шкідливість одинокого можливого у нас способу ширення середньої освіти на національній основі.

Отже автори „Заяви“ чи в загальні ті, хто відповідає за її текст, боять ся, щоб підношене щораз нових проєктів „не захитало віри нашої суспільности в обдуманість і важність справи нар. руского театру“. А й справді застановимо ся, чи є така віра серед руської суспільности і на чім вона опирається?

Не буду перечити, що віра в потребу і важність національного театру серед значної частини нашої суспільности, серед нашої інтелігенції єсть, хоча на питанні, на чім опирається та віра, певно не всякий інтелігент зумів би дати ясну та добре мотивовану відповідь. До сього питання ми ще вернемо ся, а тепер підемо крок далі і від теоретичного, загального питання перейдемо до конкретного: чи справді наша суспільність вірить у конечність та практичність будови тепер руського театру у Львові? Автори „Заяви“ очевидно мають те переконання, що вся суспільність живе й живе тою вірою, — та на чім оперте їх переконання? Хто, де, коли і як запитував суспільність про її погляд? Хто, де, коли і як обмірковував, дискутував, мотивував потребу і практичність будови руського театру у Львові? Одинокий документ, на який могли-б покликати ся автори „Заяви“, се листи складок, які плывуть із посеред руської публіки, загалом дуже жертволюбної і в своїм патріотизмі мало критичної, а загіпнотизованої, формально загіпнотизованої голосами преси та шумним бомбастом відозв, супроти

яких годі було комуєь посторонньому виривати ся з голосом критики. Се у нас звичайна річ, звичайна і гідна найбільшого жалю. що наша преса в своїх домашніх справах по prostu виховує, плекає серед публіки ту безкритичність, сліпу віру в розум проводирів, у глибоку обдуманість того, що вони роблять, і відси пливають раз по разу гіркі розчарованя, але поправи лиха все таки не бачимо.

Хто, коли, де, як обмірковував, дискутував, мотивував справу конечности і практичности будови руського театру у Львові під теперішню хвилю? Я не тверджу, що не думано й не дискутовано, але скільки знаю, сього не роблено прилюдно. Пригадаю те, що відомо мені особисто. Літ тому кільканацять — се було як раз перед новою ерою — виринула ся справа у перше серед львівської громади. Піднесли її люди, що стояли в близькім контактї з урядовими сферами (сов. Ільницький, член ради шкільної, сов. Торонський, пізнійший член ради шкільної, ще якийсь радник намісництва і т. ин.). Вони здобули від уряду дозвіл на збиране складок, завязали ся в комітет і почали збирати складки по краю. Справа пішла широкою луною по краю, збудила з разу звичайний у нас ентузіязм, але поважної діскусії, мотивованя не викликала; мабуть найповажнійше, а бодай найліпше мотивоване було те, що против тої справи були говорено в „Народі“. І тоді виставлювано справу будови театру як питанє нашої народньої чести, велику справу рідної культури і т. и. І що-ж? Полишена сама собі справа втонула в каламутних хвилях „нової ери“ і одиноким її спадком лишила ся сума кількадесять тисяч гульденів, зібраних тодішнім комітетом і депонованих у „Просьвіті“.

Справа віджила три роки тому назад на виділі тов. „Просьвіта“. Се товариство, маючи в своїм депозиті капітал зібраний пок. комітетом, задумало посунути справу будови театру крок далі і закупило реальність против Волоської церкви, де думало ся збудувати колись театр. Та швидко показало ся, що там збудувати театр не можна і треба було оглядати ся за иньшим місцем. Пертракції з магістратом львівським о відступленє або відпроданє якоїсь відповіднійшої площі не довели ні до чого; справа могла собі таким шляхом іти ще довгі роки, не ангажуючи народньої чести, поставлена, так сказати, на лінії органічного росту руської суспільности та її почутя потреби руського театру.

Енергічніше попхнув театральну справу наперед посол др. Євген Олесницький. А попхнув її таким досить простим способом, що в часі одної із своїх щорічних поїздок на купелі будши в Відні зайшов до бюро фірми Фельнера і Гельмера, яка збудувала вже звиш 40 театрів по різних містах і будову театрів зробила, можна сказати, своєю спеціальністю, порозумів ся з сею фірмою що до пляну, цін і способу виплати і про результати своєї конференції завідомив проф. Володимира Шухевича яко голову тов. Руської Бесіди, що завідує театром. Проф. Шухевич, покликаючи ся на „мандат“ д-ра Олесницького, завязав, не знаємо, чи з власного, чи з якого иньшого вибору, комітет для будови театру, а рівночасно війшов у порозумінє з виділами товариств „Просьвіта“, що розпоряджало давнім театральним фондом, „Дністер“, „Кредитовий союз“ як товариствами грошовими, і здаєть ся тов. ім. Котляревського, що також заходило ся коло збираня фонду на будову театру. З делегатів тих чотирьох (а може лише трьох, бо про тов. ім. Котляревського не знаю напевно) товариств повстав так званий тіснійший комітет. Иньших членів, тих, що з разу покликав проф. Шухевич і тих, що покликувано, буцім то кооптовано пізнійше, признано ширшим комітетом, якому ipso facto припала роля якогось дорадника тіснійшого комітету. І я був покликаний до того ширшого комітету, вислухував справоздань д. Шухевича про пертракції д-ра Олесницького з віденською фірмою, оглядав ріжні пляни театрів, вислухував пляну проф. Левінського що до закупна ґрунту Мйончинскої, але коли нарешті котрийсь член того ширшого комітету почав говорити щось про можливість такої чи иньшої ухвали сього комітету, то один із членів тіснійшого комітету зарав уговкав його :

— Панове можете собі ухвалювати що хочете, але всі ваші ухвали не будуть мати ніякого значіня, бо про все рішає тільки тіснійший комітет, який дає гроші.

Розумієть ся, що почувши таку резолюцію я поміркував собі, що вся діяльність тзв. ширшого комітету мусить зійти лише на пусту балаканку, на яку я не маю часу, і більше на його засіданя не ходив. Одно лише можу сказати на певно: що ані в промовах членів того комітету тоді при мині, ані в просторих промовах проф. Шухевича не було ані згадки про питанє: чи справді треба, порадно і можна будувати тепер театр у Львові? Виглядало так, що вся справа вже пересуджена і запечатана — не якоюсь гро-

надською дискусією, а самим фактом навязаня переговорів між д-ром Олесницьким і віденською фірмою. Можливо отже, що д-р Олесницький — але тільки він один — обдумав і передискутував єю справу, але в таких разі було б дуже добре, як би він своїми мотивами і своїми обрахунками — бо-ж не думаю, щоб він таку важну справу починав на пуф — поділився з ширшою публікою. Так як доси стоїть діло, то мусимо сконстатувати з жалем, що натякаючи на глибоку обдуманість театральної справи з боку її ініціаторів „Заява“ що до всіх підписаних на ній, може з висемком д-ра Олесницького, минаєть ся з правдою. І що до д-ра Олесницького додаю „може“, а то з тої причини, що д-р Олесницький уже раз, у початках неfortunного директорованя д. Гриневецького, виступав перед львівською громадою з зовсім необдуманим і непрактичним проєктом сотвореня руської опери.

Але ні! Була одна річ, що надавала плянам д-ра Олесницького сим разом вигляд реальности, а се була надія на краєву субвенцію. Я тямлю, що вже тоді, коли я був присутний на засіданю тзв. ширшого комітету (се було друге його засіданє від хвилі завязаня), отже далеко перед тим, поки ще в соймі був поставлений внесок о уділенє субвенції на будову руського театру у Львові, вже тоді говорено про ту субвенцію як про річ певну, називано її суму 300.000 корон і кладено її в основу всіх плянів із віденською фірмою. Д-р Олесницький — говорило ся загалом — має обіцяних від сойму 300.000, може з друге стілько дасть рада міста Львова, Фельнер і Гельмер збудують театр і візьмуть на разі сю субвенцію, решту будемо сплачувати помалу ратами. Значить, субвенція була д-ру Олесницькому обіцяна (ким?) ще поки сей розпочав акцію в соймі для її узисканя, і тільки маючи сю обіцянку в руках д-р Олесницький розпочав пертракції з віденською фірмою. Таке бодай вражінє виніс я тоді з розмов у ширшім комітеті, і така була загальна опінія у Львові.

В сьвітлі пізнійших подій усе те набирає троха дивного вигляду. Зазначу тут від разу, що не маю наміру кинути хоч би малесеньку тїнь на особу і характер д-ра Олесницького. І не таким політикам як він поховзнула ся нога, коли мали діло з хитрим дипломатами польської нації. А сим разом виходить так, немов би якась хитра рука, бажаючи відвернути очи Русинів від чогось иньшого, важнійшого, показала їм авторітетними устами д-ра Олесницького блискучу забавку, обіцяла щедрий даток, щоб роз-

будити серед них коли вже не загальний ентузіазм, то бодай мстущину. Ся дипломатія по троха осягнула свою ціль, але зараз же болоче закинула собі з Русинів, подаючи їм обіцяну забавочку в такій обкусаній та облпюваній формі, що вони мусіли або по-давити ся нею, або виплюнути її. І виплюнули. А польські політики ще й приперчили їм гірку пілюлю, жартуючи собі:

— Ви-ж без нашого датку не поставите театру!

Др. Олесницький, подразнений тими кпинами, заявив прилюдно, хоч і не мав на се мандату ані від своїх виборців, ані від загалу Русинів:

— Отже побачите, що поставимо театр і без вас!

І сими словами має бути заангажована наша народня честь! Бідна та народня честь, коли її так легко заангажувати! Тепер вона заангажована на 300 чи 500 тисяч корон, але ануж при найближшій нагоді її так само легкоможно заангажують на щось инше, далеко поважнійше і фатальнійше! Мені здасть ся, що поки говорити про заангажовану честь, автори „Заяви“, а бодай д-р Олесницький повинні би ясно і докладно розповісти народови історію обіцяної і назад схованої субвенції на театр, і тоді вже сам народ нехай би сказав, чи його честь заангажована в тій грі, чи може зовсім не заангажована.

Стілько що до слів „Заяви“ про обдумане театральної акції і про заангажоване в ній народньої чести. А тепер іще кілька загальних уваг про будову руського театру у Львові. Як сказано, докладно ся справа ніколи не була дискутована, бодай ніхто не завдав собі праці подати аргументи, які промовляли би за сею будовою. Против неї висунено натомість дуже поважні докази. Згадаю той сумаричний і в своїй сумаричности не зовсім справедливий: у нас для здвигнення великого національного театру нема ані репертуару, ані трупи, ані публіки. На се можна би сказати, що репертуар витворює розбуджене зацікавлене театром і запотребоване; так само утворенє порядної театральної трупи (vide приклад України) діло кількох літ. Важійша річ публіка, бо сеї не витвориш отак на раз-два. Та не надто причіпляючи ся до таких загальних аргументів, треба мати на увазі спеціальні обставини, які має на оці справа висунена авторами „Заяви“ як пункт народньої чести.

Адже ходить тут не о здвигненє якоїсь загально-національної інституції, а о будову руського театру у Львові. Візьмімо так,

що сей театр буде дуже добрий, то як далеко може сягати його вплив? Сумніваю ся, чи дуже далеко по за рогачки Львова, — бодай по польським театрі не бачимо сього. Вже для міст у периферії Стрий-Станіславів-Бережани-Золочів-Жовква-Перемішль-Самбір, що мають безпосереднє залізничне сполученє зі Львовом, може вплив такого театру бути дуже невеликий, а більші маси руської публіки з поза Львова можуть рефлектувати хіба на пополудневі вистави в неділі і свята. Що до самого Львова, то не забуваймо, що Львів не руське місто, що Русинів у Львові ледво 20 процент, а з тих Русинів що найменше 80 процент учеників, слуг, сторожів та робітників, тоб то публіка, яка в переважній частині вважає театр неосяжним люксом, а в найліпшій разі творити-ме публіку для галерій. Як уявляють собі творці проєкту публіку лож і партеру в тім храмі руської Мельпомени? Кілько начислили у Львові постійних абонентів на ложі — рубрика дуже важна в бюджеті інших театрів? Де наші великі купці, промисловці, рентієри, для яких театр являєть ся неминучою рубрикою в деннім порядку? Мені здасть ся, що досить тільки поставити такі питання і згадати ту вбогу інтелігенцію львівську, що живе скупо від першого до першого, беть ся за кожний крейцар і бідкаеть ся, щоб звести кінці з кінцями, — аби відповісти на них гірким реготом. Не забуваймо, що Львів — місто урядницьке, не жаден центр промислу, комунікації, ані фабрик, що тут ані німецький театр давнійше, ані польський тепер не обходить ся без страт і без постійних субвенцій, — то нам досить живо уявить ся будучина руського театру, тай ще будованого для сатисфакції „народньої чести“, чи властиво пустої амбіції деяких людей, а що до субвенції зданого на ласку тих самих панів, що тепер так гірко заклили собі з д-ра Олесницького.

Та скаже може дехто, що справа руського постійного театру з усім тим таке важне культурне надбанє, що задля нього варто понести хоч і які великі жертви, потягти ся, як то кажуть, із остатнього. Не перечу, здвигненє постійного руського театру (говорю не про сам будинок, а про інституцію) було би чимось новим на українській землі і могло би мати певну донеслість, але поки брати ся до такої справи, треба би знов таки обміркувати та обчислити дещо.

Поперед усього кошт. Я не маю ніякого понятя про рахунки того театрального комітету, який урядує тепер і займаєть ся, як

знаємо з „Заяви“, приготованими роботами для того, щоб з весною розпочати будову. Я пильно читав відозви того комітету і всі вони вдаряють дуже гучно в патріотичний барабан, але ніде я не стрічав ані тіни якоїсь проби реального, фахового обрахунку: скільки буде коштувати сама будова, інсталяція, удержань, адмініструвань і т. н. майбутнього театру, як уявляє собі комітет цифру річних доходів із театральних вистав, а як із інших убікацій плянованого будинку. Мені здасться, що деінде розумні люди, приступаючи до такої коштовної будови як будова театру, розпочали би від таких хоч би приблизних рахунків і не лише мали б їх у себе в руках, але поділились би ними з публікою, віддали б їх під прилюдну дискусію, і тільки тоді апелювали би до прилюдної жертволюбності. Але у нас досить підпустити патріотичного вітру, — тому не диво, що й наші національні підприємства так часто являють ся фондовані на вітрі.

А нарешті й принципіальне питання: що таке театр у наших часах і яке його значінє в розвою національного життя? У нас усі привикли повторяти утерті фрази про велике значінє театру для розвою національного життя, але як би запитати кого будь із тих панів, на чім, на яких конкретних фактах чи міркуваннях він опирає те своє переконанє, то ручу, що крім старих фраз ми не почували би нічого. Адже прих. у історії нашого національного відродження театр аж до 1880 р. не грав майже ніякої ролі, а в Галіччині він і доси не зробив ся ніякою культурною силою, а все був і доси є тільки мізерною пародією чужих театрів. Але гляньмо-скрізь по Європі, чим є тепер театр, кому й як він служить. Найбільше типовий приклад — Франція, і там театр справді найповнійше відповідає тому огидливому при всім своїм блиску малюнку, який дав Золя в своїй „Наві“. Театр і що до репертуару і що до персоналу зробив ся там (не говорю про нечисленні виємки, які навіть у Парижі можна почислити на пальцях) слугою порнографії та школою утонченої, а то й зовсім бруталної розпусти. Той французький театр дав Європі XIX в. свою оперетку і свою сальонову драму, і в обох тих родах привчив Європу бачити в сьвітї і в людському житю один центр — полові зносини. Скільки собі талановиті письменники підпускали іронії та сатири, все таки центр їх сьвітогляду був той сам. І коли XIX вік бачив на різних кінцях Європи реакцію против тої париської порнографії, бачив репертуар Ібзена та Бєрнзона, Гауптмана та ще де-

кого, то все се були спорадичні змагання геніяльних одиниць, які доси не могли зломати переваги театральної порнографії, що висилаючи свої загони з Парижа знайшла собі adeptів і в Німеччині (Зудерман, Шніцлер), і в Польщі (Залеский та майже всі дії *minorum gentium* з виємком Виспяньского), і в Росії. Отсе той „національно“-інтернаціональний театр наших часів, яким сучасна Європа справді не має найменшої підстави гордити ся. Глянувши глибше, з історичного погляду, ми зараз і побачимо, чому воно так. Сучасний театр — витвір великих міст, виплід буржуазії і слуга її уподобань та інстинктів. Ситий, економічно забезпечений чоловік, що не відчуває в своїй душі ніяких висших змагань, не веде ніякої ідеальної боротьби, а живе та обертається на блискучому леду великоміських салонів, швидко дійде до того, що польоване на блискучих, кокетливих салонових львиць зробить ся його одинокою пристрастю, остаточною тріскою, за яку можна й варто вчепити ся, щоб не потонути в каламутнім вирі буденщини та переситу. А театр, який мусить служити смакови й інтересам тої публіки, що вчащає до нього, робить ся також рефлексом її ідеалів, її духової фізіономії. Іти против неї він не може під загрозою опустошіння. Він мусить давати їй те, що її бавить, давати все в новій приправі, приперчене й присолоджене і відносно гарніроване. А що буржуазія — інтернаціональна, що смак капіталіста та рентера більше менше однаковий чи в Парижі, чи в Петербурзі, чи в Відні, чи у Львові, ось і виходить, що й новочасний театр усюди набрав однакового розпусно-порнографічного кольориту, що поважні штуки, мов згадки про мивулі відмінні часи, дають ся в ряди-годи, нероздивоглядно покалічені, звичайно невміло виставлені (актори відучили ся говорити иньшим, як лише салоново-люпанарним язиком) і ніколи не тягнуть до себе таких роїв публіки, як привичні, любі, брудні оперетки, водвілі та фарси. І коли сьогодні хто хоче бути щирій, то говорячи про театр скаже що найбільше: шукаю в театрі розривки; йду туди замість щоб сідати до карт або проводити вечір у каварні чи в шинку.

Так виглядає в наших часах той „храм штуки“, про який так шумно люблять деклямувати різні патріоти. Не говоріть мені про віденський Burgtheater, про Майнінгенців чи про яку иньшу вишккову, мільоновими дотаціями та субвенціями випосажену інституцію. Ми такої інституції не маємо і довго не будемо мати. Наш ідеал не йде поки що далі, як здвигнене інституції, що в найліпшій разі

стояти-ме на висоті пересічного передміського театрика з великих міст. У інших народів такі річи бере на себе один приватний підирисмець або якась спілка і веде доти, доки діло оплачуєть ся. У нас будуєть ся його на патріотизмі і на краввих субвенціях та народніх складках.

Та хоч би ще відомо було докладно, що будуєть ся! Чи справді постійний театр, хоч би лише для Львова? Мені здаєть ся, що на те, аби сей руський театр міг грати у Львові хоч 10, хоч 8 місяців кожного року, навіть сангвінічні речники сього підприємства не числять. А тільки в таким разі можна би числити на якийсь поступ, на витворене якоїсь школи гри й театральної техніки, для якої кочове житє дотеперішньої руської трупи буцїм то не дає можности. Та коли в ново збудованім театрі руська трупа грати-ме, візьмімо так, 3—5 місяців у році, а решту часу знов кочувати-ме по краю, то всі користи будови пропадуть, бо доброго театру (хоч би такого, як на Україні) у нас як не було, так і не буде.

А щоб удержати ся довший час у Львові, руська театральна трупа абсолютно не може спускати ся на саму руську публику, але мусїла би від разу приготувити ся на те, щоб робити конкуренцію польському театрови у Львові. Се також не така неможлива річ, як би дехто думав, але тут перед нашим театром стелять ся дві дороги: або ідеальна — плекати справді високу штуку і робити конкуренцію польському театрови, перетягаючи до себе і репертуаром і грою часть заможної та освіченої польської публики — та се перспектива як на тепер сьмішно неправдоподібна, — або робити йому конкуренцію *in minus*, тягти до себе невибагливу часть публики оперетками, фарсами та звичайною театральною брудотою. Дотеперішня практика галицько-руського театру з його замилуванєм до опереток та перекладів польських шабльонових „штучок“ велить нам бояти ся власне сеї другої евентуальности.

Ів. Фрашко.

Бібліотека „Народного Дому“ у Львові.

Коли в осени 1848 р. австрійський генерал Гаммерштайн розторопив гранатами львівську „Академію“ і університетську бібліотеку, тоді Русини міста Львова звернулися за посередництвом одного тоді руського політичного товариства „Головна Рада Руска“ до віденського правительства з проською, щоб воно подарувало їм згадані згарища під будову другої мійської церкви і руського народнього інститута. За згодою цісаря Франца Йосифа I віденське правительство вволило бажаню львівських Русинів і повідомило їх про те двома спеціальними міністерськими рескриптами з 25 серпня і 11 жовтня 1849 р. Дня 8 падолиста того року передала виделювана ad hoc особна губерніяльна комісія подаровані руїни „für das volle und unwiderrufliche Eigenthum der Lemberger ruthenischen Bevölkerung zum Zwecke der Aufbau einer gr. kat. Pfarrkirche und eines Pfarrhauses, dann eines National-Institutes¹⁾“... львівським Русинам, яких тоді репрезентували М. Куземський, Ів. Товарницький, Ів. Зарицький, Ів. Жуковський, Ю. Баляк, П. Лозинський і Авдиківський. Рівночасно з тим актом посипалися зі всіх сторін щедрі датки і незабаром зачалася будова церкви і великого дому, що мав стати культурним центром для цілої галицької України. Такий початок нинішнього „Народного Дому“ у Львові.

Та з тим початком самої інституції тісно в'язеться також початок організації її бібліотеки. Коли „Головна Рада Руска“

¹⁾ Protocoll wegen Uibergabe der Ruinen.. Gub. Zhl. 22.172.

взивала в своїй відозві з 8 лютого 1850 р. руську суспільність до жертв на „Народний Дім“, то прирікала їй між ин. от що: „въ немъ будетъ книгохранилище разомъ съ читальнею, будутъ музей и комната, содержащая запасъ всякихъ изряднѣйшихъ вещей и средствъ“. І відразу почала вона збирати книжки для будучої бібліотеки, що стали напливати зі всіх боків. Між ин. мін. радник К. Баєр подарував туди свою бібліотеку, Яків Головацький прислав велике число словянських творів, а І. Терлецький цілу бібліотеку розв'язаного славянського Інститута в Парижі.

Разом з тим були покладені також перші основи під формування природничого габінету і археологічного музею. І тут знайшлися різні люди, що відступили інституції свої приватні колекції, пр. ціс. радник Л. Сахер-Масох свої збірки мінералів і комах, прясівський крил. Духнович колекцію мінералів і старих римських монет і ин.

В 1856 р. комісія „Народного Дому“ постановила упорядкувати свої збори книжок і ту роботу поручила одному молодому чоловікови. Одначе користи з того не було ніякої і бібліотека лишилася по давньому неупорядкованою. „Брак фондів на удержане бібліотечного персоналу“ дозволив комісії забути зовсім про ту важну справу. Так протяглося аж до 1868 р. В тім році галицькі москвофіли виконали атентат на цісарську фундацію і підступно забрали її на власність новозаснованого „общества (?!) „Народный Домъ“ во Львовѣ“, якого статуту затвердило необережне галицьке Намісництво в 1869 р. Членами „общества“ були переважно люди з провінції, а з львівських Русинів тільки самі „свої“. „Русскій народный институтъ подъ названіемъ „Народный Домъ“, — говорить ся зараз в §. 1 новозатвердженого статута, що обов'язує по нинішній день, — есть общество Русиновъ (всѣх!), которое вознамѣряетъ русскій языкъ образовати, словесной дѣятельности пособствовать, науки и искусства развивать и такъ просвѣщеніе и нравственность mezi русскимъ жительствою распространяти“. Але й тепер справа бібліотеки не посунула ся наперед, а нове товариство заняло ся передовсім будовою церкви і на ту ціль обертало всі доходи інституції. До упорядкованя бібліотеки приступив „Управляющій совѣтъ“ аж в 1878 р. і в тім році почав перший раз каталоґоване книжок. Саме тоді заявив о. Петрушевич „Управляющему совѣтові“, що подарує „Народному До-

мови" під певними умовами свою досить численну бібліотеку і колекцію рукописів та документів, з яких повинен повстати окремий відділ п. н. „Музей о. А. Петрушевича“. В 1888 р. подарував іще свою бібліотеку о. Гр. Шашкевич.

Таким чином бібліотека чим раз більше зростала, а через те зростав обем праці, потрібної до її упорядкованя. Але „Управляючий совѣтъ“ обмежив ся й на дальше на одну силу і аж в 1885 р. поручив упорядковане старому й німичному чоловікови Б. Дідицькому, додаючи йому до помочи о. Гоцького. Так було аж до 1901 р. В тім році кустосом бібліотеки став ем. проф. Ф. Свистун, а його помічником молодий др. І. Святицький, і ціла робота почала поступати швидко наперед. Рік потім була вже бібліотека на стільки упорядкована, що можна було віддати її до публичного ужитку. І дня 19 цвѣтня 1902 р. її двері перший раз отворили ся для ширшого загалу. Звиш пів сотки літ потреба було „Управляющому совѣтови“ на те, щоб довести до ладу 80.000 книжок!

Та як представляєть ся та бібліотека в инішній хвилі? Під кожним зглядом не так, як треба! Ціла бібліотека поділена нині на два відділи: відділ „Народного Дому“ має 30.621 ч. (вже вписаних в катальог) + 3.028 ч. (ще не вписаних), разом 33.649 ч. в **80.000** томів; відділ о. Петрушевича має 14.059 ч. в більше ніж **20.000** томів. Ціла бібліотека числить нині над **100.000** книжок! Та крім того є ще відділ рукописів і карт. Рукописи ще через більшу половину не впорядковані; з упорядкованих¹⁾ тільки маленька частина описана²⁾. Всіх карт (переважно map) є 2.147.

Більшість книжок і брошур не оправлена.

¹⁾ Упорядковані: старинні рукописи (164), переписка Головацького (700 — вийде незабаром в VIII і IX т. Збірника фільол. секції Наук. Тов. ім. Шевченка, під ред. проф. К. Студинського ст. 546), Моха (690), Гушалеви́ча, Левицького і ин. Коло невпорядкованих буде на рік роботи.

²⁾ Описаний до тепер тільки старинний відділ (д.в. „Извѣстія отд. русскаго языка и слов. имп. Академіи Наук (СПетербург), 1904, № 3, ст. 350—414; Др. И. Свѣнцицкій: Церковно- и русско-славянскія рукописи Публичной бібліотеки „Народнаго Дома“ во Львовѣ.). Дальший опис новішних рукописів (XIX ст.) в „Науч.-лит. Сборникъ гал.-русской Матицы“ 1904, № 4. (Др. И. Свѣнцицкій: Рукописи бібліотеки „Народнаго Дома“ во Львовѣ; ст. 81—104 (136). Крім того незабаром др. І. Святицький оголосить опис рукописів відділу о. Петрушевича.

Новіша українська наукова і белетристична література заступлена в бібліотеці тільки дуже швидко, російська переважно виданнями петербурської „Ниви“. Инакше й годі! Коли нинішній „Управляючий совѣтъ“ „Народного Дому“ визначає на потреби бібліотеки (на освітлене, опал, оправу книжок, набуванє нового інвентаря і купованє нових книжок) разом круглу суму 2000 кор. (sic!) на рік, то не скомплетує її, здаєть ся, до кінця сьвіта! Міліонова фундація, якою є „Народный Домъ“, могла б спромогти ся на більшу суму!¹⁾

Ще хочемо звернути увагу на одну спеціальність тої бібліотеки. Скупість „Управляющего совѣта“ супроти бібліотеки відбила ся на ній дуже фатально. Щоб заощадити більше гроша, віддав „Управляючий совѣтъ“ каталоґованє бібліотеки зразу в руки нефахові і з того вийшло таке диво, що майже кождий випуск журналу, чи том якого більшого твору вписаний в каталоґ під иньшим числом, часом на кілька тисяч н-рів від першого тому чи випуска. Через те дуже утруднена видача книжок із бібліотеки, бібліотечні урядники мусять часом бігати за річником журналу по кількох залах великої бібліотеки.²⁾

Ціла бібліотека поміщена в десятьох кімнатах крім великої читальняної залі, де ведуть ся наукові роботи. Тут зорганізована також підручна бібліотечка для молодіжи, набита Суворинськими та иньшими московськими виданнями, попереплітаними „изданіями Общества Качковского“, „Страхопудами“ та ин. літературними перлами.

В самій читальні також не все до ладу. Брак водопроводів і продуви з вікон дають ся відчуті кождому, хто частійше заходить до бібліотеки. Так само щогодинні проходи гімназіяльних учеників по читальняній залі (в тім самім будинку поміщена також українська гімназія і ученики кождої павзи приходять визначувати книжки!) майже роблять неможливою всяку роботу в бібліо-

¹⁾ Маєток „Народного Дому“ оцінюють нині на зверх півтретя міліона корон! Є то найбагатша культурна інституція в Галичині.

²⁾ Пр. „Записки ист.-фил. факульт. СПб. унив.“ стоять у каталоґі: Т. II під ч. 26, 232, Т. IV під ч. 26, 237, Т. VI, VII під ч. 26, 244, Т. III, V, під ч. 27, 101. Т. X, XII під ч. 25, 538 і т. д. Пр. Журналъ Мин. Нар. Провѣщення з 1898 р. вип. IV, VI під ч. 24, 666, вип. VIII під ч. 26, 236 і т. д. При такім порядку на вишуканє одного річника пр. Жур. Мин. Нар. Пр. треба до найменше пів години!

теці. Також відчувається брак бібліотечного персоналу в передполудневих годинах, бо що хвилі відривати обох старших урядників від їх роботи (описують рукописи) і посилати за шуканем книжок (при звичнім порядку!) не належить до приємностей ані публіки, ані згаданих урядників. В пополудневих годинах той брак зредукований уже ad minimum.

В кінці згадаємо ще про археологічний музей і природничий кабінет. В останнім містить ся поверх 700 примірників мінералів і дещо иньших річий (як струсячі яйця, мушлі і ин.) Він поміщений у двох залах на II поверсі і хоч уже упорядкований, то не відданий ще до публичного ужитку. Те саме відносить ся і до археологічного музею, в яким один нумізматичний відділ має поверх 2000 чисел. Він поміщений в одній залі на I поверсі.

Чи й на їх отворенє треба буде чекати нів сотки літ?

I. Кр.

Хроніка і бібліографія.

I. З літератури і науки.

Заходи коло знесення указу з 1876 р. На бенкеті, виданім на честь д. Івана Левицького, з нагоди ювілея його трицятьп'ятилітньої літературної діяльності у Києві ухвалили зібрані внести абірну просьбу до міністра внутрішніх справ, щоб знесено указ із 1876 р. — В Одесі виготував міський голова І. Зелений доклад для думи, в якому пропонує, аби вона просила міністерство скасувати закон із 1876 р. і дозволити вчити в Одесі і в околичних селах, що належать до міста, по народніх школах українською мовою.

Нарешті в остатніх днях січня дійшла з Петербурга звістка про уставлене окремої комісії під проводом сенатора і члена Академії Наук Кобеко, яка має зайняти ся переглядом усіх законів прасових і спеціально також тих, що обмежують уживане української мови в книжках. Сенатор Кобеко висловив при тім дуже ліберальні погляди на те, як би мав виглядати новий цензурний закон. Наряди комісії, до якої війшли також репрезентанти найвиднійших

органів російської преси (в тім числі й відомий Піхно з Києва!) мають як найшвидше дійти до якогось результату. *В.*

Виклад про Шевченка. Московське викладове бюро, що ставить собі метою урядженне лекцій на провінції а також і в Москві, оголосило недавно реєстр викладів і окремих курсів, що мають виголосити в новому році по різних містах Росії члени названого бюро. Між иньшими викладами проєктовано також виклад і про Шевченка, який виголосить відомий критик приватдоцент московського університету І. Иванов.

С. П—ра.

Хто піддержує москвофільство? В попередній книжці ЛНВ згадали ми про нову „літературну“ фундацію і подали склад її заряду, не надіючись, що так швидко прийдець ся нам знов говорити про неї. Тимчасом у 1 ч. „Галичанина“ вичитали ми ось що: „Комісія по дбламъ Литературной фундаціи им. М. Качковскаго собралась вчера на второе съ ряду засѣданіе, состоявшееся подъ предсѣдательствомъ впреосв. митрополита Андрея въ присутствіи преосв. епископовъ Константина и

Тригорія и тоже всѣхъ дру-
тихъ членовъ... Изъ доходввъ фун-
даційнаго капитала за 1904 г. въ
общей сумѣ 4.536 кор. 67 гел.
рѣшила комісія единодушно
признати половину, именно 2.268
кор. 33½ гел. многопотрудивше-
муся и заслужившемуся ветерану-
писателю Богдану А. Дѣ-
дицкому, награвдая его тѣмъ
образомъ... за написанныи нимъ
и напечатанныи послѣ смерти фун-
датора (від якої минуло звиж 30
літ!) сочиненія, числомъ 7. Дру-
тую половину помянутыхъ дохо-
довъ признала Комісія яко носо-
бія народнымъ газетамъ въ
слѣдующихъ розмѣрахъ: „По-
сланикъ“ (друкуеть ся язи-
чїемъ) 200 кор., „Вѣночекъ“
(друкуеть ся для малихъ дїтий ро-
сійською мовою) 400 кор., „Рус-
ское Слово“ 1.668 кор. 33½
гел.“ Рівночасно з тим розписала
комісія конкурс на „по длинныи
русскіи сочиненія“ з істо-
рії, економії і белетристики з
трьома нагородами по 800 к.,
600 к. і 300 кор. Під сим кон-
курсомъ підписані: Предсѣдатель,
Андрей Митрополитъ; секретарь,
Иванъ Н. Пелехъ. Конкурсъ напи-
саний російською мовою. — А
тепер кілька уваг. 1) Уся наша
преса мовчить про сей факт,
хоч він має не лиш національне,
але й політичне значїне. Підпис
митрополита під російським кон-
курсомъ певно буде демонстрова-
ний в найширшихъ кругахъ і по-
яснюваний тимъ способомъ, що ми-
трополит і в загалї епископат не
тільки одобряє ціле наше москво-
фільське „движеніе“, але й ціл-
комъ солідаризуеть ся з нимъ, бо
інакше не давав би підпису. 2)
Нагороджуванє такихъ газет, якъ

„Вѣночекъ“ противить ся фунда-
ційному актови, який каже, що
нагороджувати можна „сочиненія
составленныи русскимъ письмомъ
и этимологическимъ правописа-
ніемъ въ дусѣ бывшихъ въ 1871 г.
газетъ „Слово“ и „Русская Ра-
да“ и на языкѣ такомъ, який тѣ
газеты употребляли, или який въ
нихъ направленіи образовался“.
Отже хоч яка хитра ся клявзуля,
то таки не можна її в повні при-
ложити до „Рус. Слова“ (яке дру-
кує статї й по російськи) і в ці-
лости до „Вѣночка“, бо росій-
ська мова зовсімъ що иньшого (і
була вже перед 1871 р., але видно
фундатор не для неї робив фун-
дацію), якъ „виобразованная“ в
напрямі „Слова“, якою можна
признати тільки мову в „Посла-
нику“. Та не наша річъ стерегти
приписівъ фундаційнаго акту. На-
томісь тяжко намъ зрозуміти, якъ
се епископи ніби народовці на-
городжують москвофільські ви-
дання 3) Ми стоїмо за свободу
віри і рівноправність усіхъ кон-
фесій, тому не можемо виступати
проти ніякої конфесії, а тимъ
менше православя, до якого при-
знаеть ся найбільша частина на-
шого народу, та все не розумі-
ємо, якъ католицькі епископи
(зі свого становища) можуть на-
городжувати газети, що пропагу-
ють православє, а такою газетою
є „Рус. Слово“. Доказів на се
наводити не будемо, але радимо
епископамъ переглянути річники
„Місіонаря“, де їхъ знайдуть до
схочу. 4) Неможливо припускаи-
ти, щобъ комісія, отже й епископи,
нагороджували те, чого не знають.
Значить, їхъ поступокъ був у повні
свідомий. 5) Редакцію „Ниви“,
вка бажала би знести друкъ усіхъ

світських книжок, бо вони з католицького становища майже всі безбожні, просимо зайняти ся сею справою горячо і вчитати своїм начальникам лекцію патріотизму (національного й державного) і політики, бо таке їх поступуване завдасть за один раз більшу шкоду, як тисячка безбожних книжок, яких побожні й так не читають. *В.*

Музей ім. Котляревського в Полтаві. На останньому зібранні Полтавської „думи“ ухвалено відкрити музей ім. основателя української нової літератури і прибутешній громадській бібліотеці окремих відділ імені Котляревського. До музею і відділа бібліотечного мають вступати книги і інші видання та річи звязані з іменем незабутнього поета. По дискусії над сим питанням дума ухвалила: доручити „городській управі“, аби виготовила умотивований доклад про допущене в „каталоги народних шкіл“ заборонених творів Котляревського. *С. П—ра.*

Подано до цензури в Катеринодарі: „До світла“ Ів. Франка. Незабаром у Катеринодарі-ж мають вийти з друку „Кленові листочки“ В. Стефаніка. *С. П—ра.*

Поправка. В 1 книжці 1905, стор. 66 (літ. часть) 9 стрічка з гори слово „майор“ повинно було бути переложене словом „лікар“, бо майор у франц. оригіналі в сїм разі значить „лікар“. Виходить се з тексту, а походить відси: Шаржі військових лікарів такі: aide major de 2-de classe = Assistenzarzt (у нас), aide major de 1-re classe = Oberarzt (у нас), major de 2-de classe = Regimentsarzt 1 u. 2 Classe (у нас), major de 1-re classe = Stabs-

arzt (у нас). В звичайнім житю всі ті шаржі скорочують ся на „major“. А що число всіх тих шарж є 1200 в армії против 99 висших шарж із титулом principal таї inspecteur, то виходить, що „major“ стало ідентичне з medecin militaire. *М. К.*

Нові українські казки. Недавно вернув із цензури, дозволений нею, збірник українських казок ось яких: 1) Медвідь Іванко, Товчикаміль. 2) Про царя Ворона та його вояків: Голода, Мороза, Студень та Тепло. 3) Про стрільця, що розумів бесїду усякої животины. 4) Про 7 братів гайворонів. 5) Летючий корабель. 6) Чоловіка не наситиш. *О. Ковал.*

Із нашої преси. З новим роком появили ся в нас дві нові часописи: Перша, се: „Руска Хата“, ілюстрована часопись літератури, штуки і сучасного життя. Виходить два рази на місяць (5-го і 20-го) у Львові (ул. Бляхарська, ч. 8) в обемі 2—3 аркушів друку і коштує річно 12 кор. Видає і відповідає за редакцію Денис Сембратович. — Друга, се: „Артистичний Вістник“, місячник посвячений музиці і штуці. Видає „Союз співвацьких і музичних товариств у Львові“. За редакцію відповідає Ол. Бережницький. Адміністрація у Львові, ул. Вірменська, 2. Коштує річно 10 кор.

„Новий Громадський Голос“, радикальна часопись (популярна), почав виходити від нового року що тижня. Видає др. Ів. Макух. За редакцію відповідає П. Волосенка. Коштує річно 4 кор.

Від половини січня почав виходити у Львові під редакцією

Осипа Шпитка „Дзвін“, ілюстрована літературно-наукова часопись для руського народа. Має виходити що тижня і заступати подібний напрям, як „Руский Селянин“, друкований за польські гроші для руських селян. *В.*

З преси. Редактор „Кіев. Старини“, д. Вол. Науменко стараєть ся дістати дозвіл на розширене програми журналу, задля чого виїздив до Петербурга.

Д. Сергій Єфремов подав рекурс до висшої власті проти заборони журналу „Вік“, який він хотів видавати.

З Катеринослава виїс д. З. Ткаченко просьбу на дозвіл видавати в українській мові тижневик п. п. „Етнографічний Вістник — Село“.

А. Родіонова і С. Єрастів, що задумували видавати літературний місячник „Поступ“ у Катеринодарі по українськи, дістали від міністра внутрішніх справ відповідь, що їх просьба не узгляднена.

Тижневик „Нова Січ“, що виходив у Станіславові, перестав із кінцем року виходити. *В.*

Нова часопись. Від першого грудня почала виходити в Полтаві під редакцією В. Головні (член губерньського земства) нова часопись — „Полтавщина“, головною метою котрої є, як повідомляє редакція, сприяти культурному та екопомічному розвитку Полтавської губ. Програма часописі зложена досить широко і має багато спільного з програмою кращих російських часописей, от як, напр., „Рус. Вѣд.“, „Кіев. Откл.“, „Вѣстникъ Юга“, „Наша Жизнь“ і др. Одним із своїх головних завдань редакція ставить „в'яснення та оборону національ-

них прикмет Полтавщини“ бо духовий розвій та культурний зріст народа можливі, по думці редакції „тільки при свободному проявленню його національних рис та прикмет.“ В добрий час! Потреба порядної часописі давно вже почувала ся на Полтавщині і треба тільки побажати, щоб наміри редакції нової часописі були проведені в життя як найбільше об'єктивно та правдиво. В перших же числах „Полтавщини“ уміщено декілько статей, що так або інакше дотикають ся українознавства в як найширшому розумінню сього слова, — напр. „О необходимости участия мѣстныхъ силъ въ изученіяхъ прошлаго малыхъ территорий“. Л. П. (ч. 1). — „Къ юбилейному чествованію И. С. Левицкаго (Нечуя)“. Л. П. — Іванъ Семеновичъ Левицкій. В. П. К. — Із названих статей приємно підкреслити статі Л. П., що визначають ся знанням річй, про які пише автор, і вірним трактуванням їх. Статя В. П. К. про Левицького нічого нового не дає для літературної характеристики сього письменника, за те многословна і подекуди темна як що до змісту, так і до форми. З інших заміток треба завважити докладну допись із села Ignotus-а про перешкоди, які зустрічають учні народніх шкіл у справі розвою та просвіти, дякуючи забороні українського язика яко викладового в школах. *С. П—ра.*

II. Нові книжки.

Записки Наукового Товариства імени Шевченка, виходять у Львові що два місяці під редакцією Михайла Грушевського. Рік

XIV. Т. LXII. Кн. VI. Львів, 1904. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 126, 8^о. Ціна 3 кор. Зміст: 1) Матеріали до історії Коліївщини. III. Польська поема про уманську різню, подав д-р Іван Франко. Ст. 1—40. — 2) Козаччина на переломі XVI і XVII в. (1591—1603), написав Василь Доманицький. (VI—X). Ст. 65—113. — 3) Miscellanea. а) Руська „кройника“ з XVII в., подав о. Арістарх Крижановський; б) П. Литвинова-Бартош (некоролю) і в) Олександр Пишні (некоролю) под. М. Грушевський. Ст. 1—5. — 4) Наукова хроніка: Огляд часописей за р. 1903. Ст. 1—64. — 5) Бібліографія (рецензії й справоздання). Ст. 1—34.

Матеріали до історії Коліївщини. Польська поема про уманську різню. Подав д-р Іван Франко. (Відбитка з „Записок“ т. LXII). Львів, 1904. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 40, 8^о. Ціна 40 сот.

М. Грушевський. Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студиях східної Європи. (Одільний оттискъ изъ сборника: Статьи по славяновѣдѣнію.) СПетербургъ, 1904. Типографія Императорской Академіи Наукъ. Ст. 10, 4^о. — В сій праці виступає автор против широко розповсюдженого в загалі, а спеціально — у археологів, що студіюють українську територію, нахилу — всякі зміни в культурі, нові культурні явища толкувати ноявами нових народів, — змінами колонізаційними. Він вказує на шкідливість того, коли археологи замість слідити обсяг, історію й елементи певної культури, нагинають її до різних історичних зга-

док, та на кількох прикладах показує, що культурні явища не покриваються етнографічними, впливаючи очевидно з культурних впливів, а не етнографічних міграцій.

М. Грушевський. Звичайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу історії східного Словянства. (Одільний оттискъ изъ сборника: Статьи по славяновѣдѣнію.) СПетербургъ, 1904. Типографія Императорской Академіи Наукъ. Ст. 8, 4^о. — В сій другій праці має автор на гадці схему, вироблену великоруською хронографією на основі династичного принципу й досі прийняту в російській науці, вказує на її нераціональність, механічне сполученє частин історії української й великоруської, по часті білоруської народности, та вказує на потребу слідити окремо історію сих народностей і в історії державних організацій перенести центр ваги на історію народностей.

Обі праці, зазначені нами тепер, вийшли так само, як і третя, зазначена вже в попередній книжці ЛНВ, накладом російської Академії Наук. Як бачимо, вони зовсім не захитали основ російської держави, не збільшили ні українського „сепаратизму“, ні „польської інтриги“ в українській справі — про що деякі круги трублять так голосно — і в загалі не зменшили її в чім російського стану посідання. За те показали, що українська мова може спокійно існувати побіч російської, не вменшаючи ні в чім вартості останньої, що певно схотять узяти на увагу компетентні круги, зносячи вже раз звисний закон,

неоправданий ніякими аргументами.

В.

Еміль Золя. Жерміналь. З французького переклав Олександр Пашкевич. Видано під редакцією Івана Франка. (Белетристична Бібліотека. Ч. 69—70). Львів, 1904. Накладом укр.-руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. II+732, 8°. Ціна 6 кор. — Славна повість Еміля Золя „Жерміналь“, одна з окрас усеї белетристики XIX віку, перекладена давно на всі важніші мови цивілізованих народів, вийшла нарешті й по нашому у гарнім і стараннім перекладі Олександра Пашкевича, накладом Видавничої Спілки. Можна як хто хоче дивити ся на сей грандіозний малюнок робітницького життя сучасної Франції, де не бракує жадного тону, жадного кольору, від болота та сірої буденщини аж до ярких поблисків пожежі та високих поривів правдивого героїства, — одного не можна відмовити авторови — великої абнегації і старанних та глибоких студій. Що-ж до композиції, то можна сказати, що в отсій повісти Золя осягнув верх майстерства і сотворив річ, яка довгі віки потрясати-ме мільонами серць і будити-ме співчутє до всіх бідних та покривджених. Переклад д. Пашкевича можна назвати вповні задовольючим. Правда, він може троха занадто „прозаїчний“, не передає тої ляпідарности і мельодийности, якою в найкращих місцях визначаєть ся проза Золя, — ну, та щоб передати се, на те треба би великого майстра стилю та мови. Тимчасом і нашому перекладачеви належить ся щира подяка від усіх, кому читанє сеї

повісти дасть хвилі правдиво естетичного і глибоко гуманного зворушеня. Подяка належить ся й Видавничій Спілці, що нарешті обдарувала нашу літературу сею повістю, якої переклад уже кільканацять літ тому повинен був появити ся. Повинен був — та не міг, бо тоді у нас панували ще такі „естетичні“ погляди, що про перекладанє сього гіганта не було що й думати. *Ів. Фр.*

Др. Олександр Вайсмаєр. Про туберкульозу, охорону перед нею і її ліченє. Переклав др. Евген Бурачинський. (Літературно-наукова Бібліотека. Ч. 97—98). У Львові, 1905. Накладом укр.-руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 143, 16°. Ціна 90 сот. Зміст: 1) Вступ. Ст. 3—8. — 2) I. Причина туберкульози. а) Бациль туберкульози. Ст. 9—17. б) Інфекция (зараженє). Ст. 17—35. в) Податність (диспозиция). Ст. 35—60. — 3) II. Туберкульоза, її перебіг і розширенє. Ст. 61—83. — 4) III. Охорона перед туберкульозою і ліченє її. Ст. 84—88. а) Охорона перед зараженєм. Ст. 88—103. б) Охорона перед податністю. Ст. 103—112. в) Ліченє туберкульози. Ст. 113—139. — 5) Закінченє. Ст. 139—144. — Туберкульоза або сухоти, се найстрашнійша хвороба, не лиш тому, що забирає найбільше число жертв, але й тому, що забирає їх переважно в самім розцвітї життя, 20—50 літ, через що впливає сильно на економічне положенє кожного народа, спричиняючи великі кошти ліченя хорих і відбираючи їм можливість заробкованя. „Ніяка війна — каже автор отсеї брошури — ніякі еле-

ментарні нещастя, ніяка иньша пошесть не забрала через роки навіть у приближеню стільки людських жертв, скільки туберкульоза, той страшний бич, пориває рік річно з поміж нас. Та власне в осередках культури, в великих містах, шукає ся пошесть і знаходить жертви з безвпинною лютістю: 140.000 людських жертв жадає вона в нашій державі. Кругло мільон виносить число нещасливих, що в Австро-Угорщині терплять на сю слабість! Страшні се цифри, що ставляють у тін найстрашнійшу війну, найстрашнійші пошестьи чуми, які лише знав старинний сьвіт. У самім Відні умирає річно на сухоти коло 6.500, в Берліні 4.000, в Австрії (без Угорщини) 93.000, в Прусах до 52 000, в Франції о-коло 60.000 людей. В порівнаню до загальної смертності виносять випадки смерти наслідком туберкульозу в Австрії 450, в Німеччині 322, а в Франції 318 на 1000 випадків смерти. Вже сі цифри вистарчають самі на доказ, які страшні спустошеня роблять безнастанно сухоти, та як би зовсім иньші були відносини смертності, коли вигублене туберкульозу стало би вже раз фактом. Холера пр. заразлива недуга, що все і всюди викликає панічний страх при появі в якімось місті, є зовсім невинна супроти сухіт. В Прусах по обчисленю Ломана через 40 літ умерло на холеру 343.953 людей, певно теж страшне число. Та за той сам час туберкульоза забрала понад 3,500.000, отже десять раз так велике число жертв. Нема майже родини, з посеред якої туберкульоза не виходила би своєї жертви. А тимча-

сом майже кождий випадок слабости можна вилічити, коли його зачнеть ся лічити зараз від початку. Бажаючи прислужити ся нашій суспільности, редакція видала отсю брошуру в надії, що вона зверне неодному увагу на небезпечність та виратує його від смерти. Ся брошурка повинна бути в кождім домі — особливо по містах, де найбільше лютує хвороба — бо лиш на підставі неї можна пізнати обяви хвороби і розпочати лічене.

В.

Олекса Стороженко. Оповідання. III. (Літературно-наукова Бібліотека. Ч. 96 — 100). У Львові, 1905. Накладом укр.-р. Видавничої Спільки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 148, 16°. Ціна 85 сот. Зміст: 1) Матусине благословення. Ст. 1—20. — 2) Межигорський дід. Ст. 21—28. — 3) Кіндрат Бубненко-Швидкий. Ст. 29—69. — 4) Прокін Іванович. Ст. 70—118. — 5) Дорош. Ст. 119—138. — В отсій книжечці надруковані найкрасші оповідання. Ол. Стороженка, дорогі кождому сьвідомому чоловікови з нашої нації тим, що малюють дуже вірно образки з козацького життя і вказують на колишню нашу самостійність політичну. З тої причини надають ся вони до як найбільшого розповсюдження, особливо між членами „Січій“, між якими не повинно бути ні одного, щоб їх не знав та не читав. Мова оповідань дуже гарна і проста, через що її зрозуміють і там, де говорять своїми спеціальними говорами.

В.

Альманах „Учителя“. Збірка популярно-наукових розвідок. Видав комітет редакційний „Учителя“. (Передрук з „Учителя“ р.

1904). У Львові, 1904. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 78, 8^о. Ціна 1 кор. — В одній книжці надруковано вісім статей різних авторів. Більшість тих статей може кождий прочитати з хісною, тому редакція „Учителя“ зробила добре, що видала їх окремою книжкою. Не знаємо лише, по що надрукована тут стаття І. В. під шумною назвою: „Рецензия руского перекладу про „Дарвінізм“ Е. Феррієра і декотрі замічання що до нашої бесіди і що до рускої термінології взагалі.“ Автор не говорить нічого про саму річ, про зміст книжки, але вчипився мови перекладу (хоч, як покажемо далі, сам мови не знає), бажаючи звести при тій нагоді свої особисті рахунки з п. І. Ф. та іншими „архілітератами“ (як їх називає згідно), не знаючи того, що переклад робила особа, обізнана з предметом, та що рукопис переглядала ще друга особа, мабуть досить компетентна, коли займає посаду „природовця“ в одній із галицьких гімназій і писала й лише наукові статі з сеї царини далеко чистішою мовою, як І. В. Ціла роля д. І. Ф. обмежила ся на переведеню коректи. Хто одначе хоче конечно пришити комусь латку, той мусить писати як автор „de omnibus rebus et quibusdam aliis“. Ми не підемо його слідом і викажемо тільки, який він знавець мови і ґрунтовний фільольог.

Йому не подобаєть ся „средство“ (зрештою справедливо), але замість його зовсім викинути і уживати інших виразів (прим. спосіб, засіб і т. д.), він переробляє його на ніким не уживане „средник“ і поручає так писати. На

лат. *individuum* у нього є особень або осібняк. Досконалий, удосконалене „в рускім якомь не гарно звучить“, тому радить писати: доконалене, доконалість, усовершене (sic!), довершене. „З нашого боку“ не можна писати, лише „з нашої сторони“, „бо не знати, чи прихилиємо ся з правого боку, чи з лівого“. Наука в нього поступає „огромно“ (*ogromnie*), а з нею йде й „поступний чоловік“, який все нарікає на „рекому устаріліть“ (*rzekoma*). *Nadepać* по руськи звучить наадопати, а *Rest* прік або прочки (!). *Unterschied* називаєть ся розлука, а хоч пишемо він, то не треба вже писати вона, воно, але она, оно. Шкода лудити (*ludzić, złudzenie*) себе, бо се боolestне. Ніхто не здолів би (*zdołał*) навести ні котрої причини для многих сковіренних виразів і вираженій (яка розлука між сими вираженнями?) у наших язиці. Є в нашого автора й рішивість, рідник (*genitivus*), річній, природник язиковий, справда, рукійма (*rekojmia*, порука), волій, голубій, коровій, лебежий, орлій, предся (= адже), ничевость і т. д. Раз ужите навіть істота, але мабуть через помилку, бо автор такий ворог сього слова, як і справозданя; зам. них треба писати ество (*i gen. pl. еств!* при якого виговорі язик ломить ся) і звіт. Се, що ніхто не вживає їх крім автора, то байдуже, він же на щось словотворець і не лише для себе. Реченець треба писати через *е*, а на те не зважати, що *е* має наклін у нашій мові переходити на *и*. Дійсний член треба писати через

і (не і), бо походить від до-ист-ний (може!). Зам. певна річ треба уживати сама річ, бо то корисне для творби слів. І хоч таких цвіток можна навести багато, то автор запевняє: „Хоть заключена наші язикові суть впливом многолітних студий, все-ж таки подаємо їх тутка більше яко раду, ніж остаточний рішенець“. Та проте паплюжить „архілітератів“ як може. Аби ліпше знати, з ким вони мають діло, він повторяє: „Я мимо многолітних студий в язичі малорускім зовсім не вважаю себе скінченим, отверто визнаю, що все ще вчу ся рідного язика і в нім усовершаю“ (коли чомусь не в той бік, як треба). „Я радо говорю нераз і з малою селянською дигиною (страшне самопожертвованє) і від неї нераз учу ся руских виразів і руского стилю“ (пор. звіт, прік, рекомий, поступний і т. д.). Та що з сих самопохвал, коли дійсність показує що инше. Який фільольог міг би написати таку замітку: „Самоїлка значить властиво: сьпів церковний без нот, після слуху. Декотрі пишуть „самолівка“, думаючи, що сей спосіб сьпіваня названий від ловлення цісень слухом (!); той вивід мені видає ся чудним і неімовірним. Самолівка значить прилад, що сам ловить: самолівка на миши, на мухи. Один старенький сьвященик (на жаль вже покійник!) (пером йому земля! додамо ми) розказував мені, що той спосіб сьпіваня завів яких років 70 тому назад на Поділю дяк Самуїл, що від него і названо той сьпів „самоїлкою“. Сей вивід більше до мене промовляє. Може ся згадка спонукає декого з нашого сьвященьства, а іменно

з наших фахових учителів церковної музики, до точного опреділення, звідки взяла ся у нас „самоїлка“. Ей пане фільольог І. В.! Чому ви розговорюючи з малими дітьми не спитали їх, що значить самоволя, самовільно? Вони-ж були-б вам пояснили і ви не потребували би компромітувати свої фільольогічні відомости. Або шпиряєте „много літ“, як кажете, по книжках, тай не дочитали ся, що „самоїлка“ була давно, давно перед Самуїлом Подільським! А котрий фільольог написав би таке: „Дуже важною як для малорусчини, так і для граматики всіх язиків славянських єсть граматика язика старословенського, котрий із всіх язиків славянських оказує найбільшу правильність.“ Отже всі славянські мови правильні, а спеціально наша, що не липне до творби нашого фільольога. Або-ж се не в повні фільольогічна сентенція: „Котляревський, Основяненко, Гребінка, Шевченко, они предся не знали граматики малорускої, а такої їх твори вікопомні. Правда. У тих писателів природник язиковий так сильно був розвятий, що могли писати і без граматики, а їх твори стали основними взорами граматики малорускої. Та тепер вже руский писатель без знаня рускої граматики лише годен буде творити „на самоїлки“, раз влучить, десять раз хибить і єго твори будуть без значеня. Міг бути у Німців швець-поет Hans Sachs, та тепер межі Німцями-літератами такий прояв зовсім вже неможливий“. Який бідний той „малоруский“ народ, що не тільки не навчившись „малорускої“ граматики, але навіть не навчившись читати,

натворив стільки пісень „без значення“ і в загалі так „неграматично“ говорить. Або які бідні ті всі Тобилевичі, Коцюбинські, Стефаники і ин., що беруться писати! Не даром вони не можуть ні трохи наломити ся на граматику д. І. В.! А чи чули ви, д. І. В., про кравця-поета, що зветься Peter Rosegger? А чували про якогось Горкого? Ледви. — Такий самий фільольогічний цвіток і далі: „Нові терміни так належить складати, як би їх зложив сам люд, коли б дійшов до одвітного степеня образования!“ Се очевидно парафраза слів Куліша про Шевченка. Тай чи можна їх застосувати до творби проків, звітів, рідників, теперішників, минушників і т. д.?

Супроти того чи не ліпше було авторови звернути до себе отсі всі уваги, які він адресує до „архілітератів“, що „мають себе за довершених с. є. скінчених (автор очевидно ще не скінчений), тому не хочуть і не можуть вже нічого більше навчити ся“: 1) „Чудно то і болестно, коли дехто забирає голос в справі рідного языка без одвітної підготовки, знаючи ледви говор рідного повіту.“ 2) „При всякім критикованю языка поодиноких наших писателів до певної міри треба бути виrozumілим. Тим часом являють ся у нас иноді декотрі „критики“, що не признаючи в загалі жадного авторитета несуть ся високо, бачите, они самі, „себто-авторитети“, і всюди раді-б проголосити, що то лишень ми. ми і опять ми. Тим часом при близішій розсмотрі оказує ся, що велемудрі і горделиві їх слова зовсім не остійні.“ 3) „Все-ж таки порікати мусимо, коли хто не за-

становивши ся, як слід, подає в печати замічання про річи языкові рішиво і певно, наче аксіоми.“ 4) „Ділетантизм зраджує ся скоро, а незнанє вилазить мов стрепехата солома з утлого міха. Удаване, сповидне всезнальство лишень шкоду приносить розвитку нашого языка, бо творить ся непотрібно колотюга і замішня, котра не слідячого річи глибоше зовсім може збити з пантелику.“

Всі ті уваги д. І. В. про книжку, якої зміст очевидно зовсім байдужний йому, та якої мову він кінець кінців і сам признає доброю, зовсім нагадують критику того Чванька з сатири д. Щипавки, яку цитує й сам д. І. В. Той Чванько так самісінько з поважним видом критикує всяку книжку, а коли його запитати, що-ж у ній не подобаєть ся йому, відповідає:

Ей — каже, за дрібний в тій книжці, бачте, друк, Як став її читать, терпів багато [мук. В.

Твори Григорія Квітки-Основьяненка. Том перший. (Руска письменність. II, 1.) Видане товариства „Просьвіта“. У Львові, 1904. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 544, 16°. Ціна 1 кор.

Антін Володиславич. Фрагменти. Коломия, 1905. З друкарні Вільгельма Бравнера. Ст. 76, вузької 8°. Ціна 1.50 кор. Зміст: 1) Зяті. Драма. Ст. 7 - 40. — 2) Філістер. Драма. Ст. 43 - 75.

Антін Володиславич. Зяті. Драма. Коломия, 1905. З друкарні Вільгельма Бравнера. Ст. 40, вузької 8°. Ціна 75 сот.

Ювілей 30-літної діяльності Михайла Павлика (1874—1904). З портретами ювілята й его Рідні.

Заходом Ювілейного Комітета. У Львові, 1905. З друкарні Народової (Манецких). Ст. 88, 8°. Ціна 1 кор.

Купець і Іфрит і інші казки з Тисяч і одної ночі. Львів, 1904. З друкарні Народової (Манецких). Ст. 126, 16°. Ціна 50 сот. (в о-праві 90 сот.).

Ів. Галуциньский. Проф. др. Додель про проблем сексуальний. Ів. Карбулицкий. Дітям про дітий. (Бібліотека „Проміня“. Ч. 1). Вашківці н. Ч., 1905. З друкарні тов. „Рускої Ради“ в Чернівцях. Ст. 24, 8°. Ціна 20 сот.

Николай Василько. Посольська дѣяльність 1901—1903. Чернівці, 1904. Зъ друкарні тов. „Руска Рада“. Ст. 650, 8°.

Справозданє Виділу товариства „Основа“ слухачів політехніки у Львові за час істнованя товариства. Львів, 1905. Накладом товариства. З друкарні Народової (Манецких). Ст. 24, 8°.

Календарь для американскихъ Русинѡвъ на рѡкъ 1905. Зладивъ Н. Струтинський. Накладомъ Руск. Нар. Союза. Scampton, Pa., 1904. Зъ друкарні „Свободы“. Ст. XXXII+164+оголошення, 8°. Ціна 35 центів.

Календар Пресвь. Діви Марії на рік 1905. Накладом І. Штайнбренера. Вінтерберг-Відень-Новий Йорк, 1904. Ст. 70+XXXVI, ц. 80 с. вел. 8°.

Приятель жовніра, календар на рік 1905. Накладом І. Штайнбренера. Вінтерберг-Відень-Новий Йорк, 1904. Ст. 128+XXXVI, ц. опр. 1 кор, брош. 90 с. вел. 8°.

Пресвята Родина, календар на рік 1905. Накладом І. Штайнбренера. Вінтерберг-Відень-Новий

Йорк, 1904. Ст. 68+XXXVI, ц. 80 с. вел. 8°.

Загальний календар на рік 1905. Накладом І. Штайнбренера. Вінтерберг-Відень-Новий Йорк, 1904. Ст. 260+XXXVI, ц. опр. 2 кор. вел. 8°. Від 1902 р. зачала велика видавничя фірма І. Штайнбренера в Вінтерберзі видавати річні календарі також по українськи. Зміст календарів (зрештою багато ілюстрованих) чужий духом для українського читача (пр. „Приятель жовніра“ аж кишить від ультраавстрійського патріотизму!). Того браку не усуває зовсім тих декілька згадок про Україну (пр. Історичний календар України, пам'ятні дні руського народу і ин.). Крім того стиль статей невідлично-німецький. Усунути ті дві хиби — се на разі все, чого ми вимагали би від редактора тих календарів. *Кр.*

Коротка історія ікони Жировицької Матери Божої (Madonna del Pascolo) на Русі і в Римі. Зібрав і видав о. др. Василь Левицький. Жовква, 1904. З печатні ОО. Василян. Ст. 48, 8°.

Житіє св. Александры, св. Теклы, св. Варвары и св. Елены. Написаль др. Василій Гаджега. (Шоучительное чтение. Ч. 12.) Унгварь, 1905. Издание Акційнаго общества „Унію“. Ст. 38, 16°. Ціна 20 сот.

Збірник народних і патріотичних пісень на голоси діточі в супроводі фортепяна. (Видавництво музичне „Станисл. Бояна“. Вип. XX.). Перемишль, 1904. З печатні Уділової. Ст. 40, 8°. Ціна 1.50 к.

Ще не вмерла Україна. Пісні патріотичні і народні, зложив на фортепян Денис Січинський. Літографія Брейтконфа і Гертеля.

CVI, ц.

та рік
енера.
Йорк,
опр.
р. ва-
ма І.
ї ви-
ж по
реш-
ужий
тача
кн-
на-
сеу-
док
ка-
ру-
того
квій.
на
від
р.
про-
па
нмі.
Ле-
тні
св.
ле-
же-
12.)
аго
їна
ич-
су-
тво
ип.
тні
) к.
спі
на
ш-
ля:

Липськ, 1904. Наклад і власність книгарні А. Штаудахер і Спілка в Станіславові. Часть I: Музыка. Ст. 152, 8°. Часть II: Текст. Ст. 34, 8°. Ціна 6 кор.

Переклади з української мови.

В черновецькій дневнику „Вukowiner Nachrichten“ із 13 грудня (ч. 4849) надруковано оповіданє Ніни Зарічної „Зачарована скрипка“, друковане первісно в нашій журнالی (1904, III) п. н. Die verzauberte Geige.

Черновецька газета „Вukowiner Post“ із 10 січня надрукувала в перекладі оповіданє І. Карбулицького „Протокол“.

В німецькій дволижневнику „Aus fremden Zungen“ (зощ. 23, ст. 109—112) надруковане оповіданє Л. Мартовича: „Auf dem Markt. Skizze. Aus dem Ruthenischen“, у перекладі О. Роздольського.

Україніса в чужих виданях.

В „Извѣстіяхъ отдѣленія рус. языка и словесности Импер. Академіи Наукъ“, 1904, кн. 3, надрукована (ст. 1—18) статя проф. М. Сумцова: „Пятидесятилѣтіе сборника А. Л. Метлинскаго — Народныя южнорусскія пѣсни“.

В відділі „Библиографія“ (ст. 350—414) надрукована статя І. Свенціцкаго: „Церковно- и руско-славянскія рукописи публичной библиотекы Народнаго Дома во Львовѣ“.

В сій самій книжці подає І. Абрамов текст „Царя Максиміліана“, вправді в російській мові, але записаний у Вороніжжі, Черниг. губ. від Українців і представлений Українцями.

В 53 ч. „Юж. Записокъ“ надрукована коротенька статя С. Ру-

сової: „Къ 35-лѣтнему юбилею И. С. Левицкаго“ (ст. 1—2) та І. Стешенка: „Новости украинской литературы“ (ст. 56—58), де говорить ся про літературний відділ Х кн. ЛНВ-а та Київ. Стар. (за 1904 р.).

В 54 ч. „Юж. Записокъ“ надрукована статя П. Стояна п. н. „Юбилей М. Павлыка“.

В „С. Петербургскихъ Вѣдомостяхъ“ (ч. 347) надрукована статя про наше народне шкільництво на Буковині п. н. „Развитіе русской школы въ Буковинѣ въ 1895—1904 гг.“

В 317 ч. „Кіевской Газеты“ (1904) надрукована статя В. Чагівця п. н. „Японская и малорусская легенда о мстящей женѣ“, при чім українська легенда, записана коло Почаєва, подана в цілости.

В „Кіев. Епархіальныхъ Вѣдомостяхъ“, ч. 43—45 (1904) надрукована фольклорна статя „Сувѣрныя молитвы и сказанія, распространяемыя и распространенныя въ нашемъ народѣ“, в якій наводять ся дуже інтересні матеріали.

В „Deutsche Literaturzeitung“ (1905, № 2) надрукована коротенька рецензія на оті брошури: 1) Aus der Arbeit unter den Stundisten. 2) Die Maljowantzi. 3) Ein Blatt aus der Geschichte des Stundismus in Russland, що вийшли в Берліні накладом Deutsche Orient-Mission у видавництві „Hefte zum christlichen Orient“.

Берлінське „Das litterarische Echo“ (1905, ч. 8) подає в огляді часописий (Echo der Zeitschriften) також огляд „Ruthenische Revue“.

Монахівський тижневик „Illustrierte Athletik-Sportzeitung“ (ч. 51—53) надрукувала статтю С. Яричевського п. п. „Kraftsfort und Ringkampf bei den Ruthenen“.

В черновецькій газеті „Czerpowitzer Tagblatt“ із дня 25 грудня у фейлетоні надрукував Еміль Кремер ескіз із життя руських селян п. п. „Anusia“.

У Штутгарті, накладом фірми Енгельгорна, вийшла в німецькій мові повість Семена Земляка п. п. „Unter der Knute. Ein ruthen. Roman. Uebers. v. Joh. Hermann“, що друкувала ся первісно по французьки. Про неї була в нас ширша звістка в своїм часі.

В додатку до „Kurjera Lwowskiego“, що виходить раз на тиждень п. п. „Tydzień“, надрукована стаття д-ра М. Гроховського п. п. „Roman Kutasz“, в якій він подає відомости про незнамого досі сільського артиста-різьбара Романа Куташа з Тростянця, Снятинського повіта.

В.

„Krytyka“, краківський літ.-наук. місячник, що виходить під редакцією В. Фельдмана, печатав у 1904 р. огляди змісту „Літ.-Наук. Вістника“ й „Записок“ (кн. I—II). Окрім сього помістив статтю О. Луцького п. з. „Kulturalny stan współczesnej Rusi galicyjskiej“ (ч. I, ст. 33—41, 223—233), рецензію на брошуру д-ра Трильовського „Nacjonalny ruch Rusinów a Sicze“ (ч. II, ст. 299—300), на твори Стефаника (т. I, ст. 173—174) та статі самого редактора (f), що торкають ся нашого життя, а то: „Program nieszczerości“ (т. I, ст. 9—10), „A tyś zląkł się — syn szlachecki!“

(т. I, ст. 419—425) і „Glossy do polityki galicyjskiej“ (т. II, ст. 221—227).

М. М.

III. Театр і штука.

Вистава укр. штуки й арт. промислу у Львові. Товариством прихильників української літератури, науки і штуки заповіджену виставу відкрито д. 24 січня у сальоні штуки Лятура. На виставу прислано так багато предметів, що товариство уважало за відповідне старинних українських килимів не виставляти а полишити їх на дальшу виставу. Членами журі вистави увійшли: артисти Іван Труш, Модест Сосенко і Ставіслав Дембіцький, проф. Михайло Грушевський. Почесним членом журі вибрано члена палати панів д. Володислава Федоровича. Значне число образів прислали: Фотій Красіцький з Києва, котрого „Гість із Запорожа“ робить велике вражіння; Модест Сосенко, який перший раз виступив як виставник удачних творів і Іван Труш, якого картини поміщено в окремій залі: се головню образи з колекції проф. Грушевського. Проф. Грушевський виставив велику і дуже добірну колекцію артистичних різьб гуцульських майстрів, головню братів Миколи і Василя Шкрибляків. Сі предмети надзвичайної артистичної вартости будять у знавців штуки і любителів великий подив. Вистава отворена що дня від год. 10 рано до 4 по пол. і від год. 6 до 7 при електричним освітленю. Вистава тішить ся надзвичайним поведженем в артистичних кругах.

Ювілейні картки І. С. Левицького (Нечуя). Д. О. Коваленко видав як раз до дня ювілею шановного ювілята переписні картки з його портретом. Картки ті охоче купувала публіка в помешканю літературно-артистичного товариства, де був ювілей, а також на вечері і в інших місцях. *Н.*

Артистичний Вістник, місячник посвячений музиці і штуці. Видає „Союз співачьких і музичних товариств у Львові“. За редакцію відповідає Олександр Бережницький. Редактори для музики Станіслав Людкевич, для штук плястичних Іван Труш. Під таким заголовком і з такою редакцією почав від 1 січня виходити новий місячник, що вносить справді дещо нове в наше письменство і свідчить, навіть без огляду на те, який буде його успіх серед публіки, про нарізлу потребу видання такого типу серед одної частини нашої інтелігенції. Плеканє штуки і теоретичне вивчення її основ та розвою, се вицвіт розвою суспільности, що являєть ся всюди досить цінно, а серед нашої суспільности без розвиненої верстви багатого міщанства і без заможного сільського дворянства (мова про Галичину) справді не міг появи́ти ся швидше. Тим радіснійше те, що тепер отсей місячник виходить не як якась індивідуальна проба, не як зусилє одного аматора, а як результат розвою самої суспільности, як орган сильно розгалуженої організації, присвяченої плеканю одної галузи штук, музики. Внемкова здібність і охота Русинів до музики, ось причина, чому власне сея галузь покладена як головна основа видання, а инь-

ші, плястичні штуки немов прису-сїдили ся до неї. Про зміст Арт. Віст. поговоримо докладнійше з часом, коли будемо мати в руках хоч кілька перших чисел і зможемо з них означити загальну фізіономію видання; тут скажемо лише, що ч. 1 що до зверхнього вигляду представляєть ся так гарно, що ні одна з видаваних доси нашою мовою часописий не може міряти ся з ним. Гарний папір, густовний друк із широкими полями, гарно виконаний артистичний додаток (репродукція портрету маленької Катрусї Г., пензля Ів. Труша) і декілька рисунків у тексті, все те складаєть ся на принадну цілість. Зміст числа також добірний. Половина тексту присвячена музиці (Від редакції, стаття Два реформатори церковного співу: Палестрина і Бортиянський — Н. Вахнянина, і початок просторої рецензії на наші нові музикалії за остатніх пять літ), а друга більша мішана обіймає коротеньку статтю загального змісту „Дві роботи“ на тему, чи не зайвою працею являєть ся плеканє штуки у нашого народа під теперішню важку пору (автор очевидно держить ся того погляду, що ніяка справді культурна праця ніколи не зайва); далі статтю про Ягайлонську каплицю на Вавели (з репродукцією) та її відновленє, пера І. Труша, з портретом артиста Ю. Макаревича, що працює над тим відновленєм; початок дуже інтересної розвідочки „Артистичний орнамент окладинки“, що являєть ся першою у нас пробою внести естетичне світло в безладє друкарського оздоблюваня книжок, і нарешті Огляд нових появ і фактів на полі

музики і штук плястичних. Надто додано до ч. I музикальний додаток. Бажаючи сему новому а так гарному виданю як найкрасшого успіха, на який воно вповні заслугоє, ми не заведбаємо пильно слїдити за його дальшим розвоєм.

Ів. Фр.

IV. Некрольоґ.

В одеськім шпиталї помер у грудні м. р. молодий український артист-маляр В. О. Корнієнко. Син бідного селянина-хлібороба, він тільки завдяки стипендії від катеринославського земства скінчив петербурську Академію Штук. Першу увагу звернув він на себе своїм образом „У коршмі“, що був виставлений в 1902 р. на катеринославській виставі місцевих артистів. В останнім часі запропонувала йому одеська українська громада нарисувати серію малюнків до „Енеїди“ Котляревського, бажаючи видати їх в окремім альбомі. Але передчасна смерть не дала йому докінчити задумане діло; він зміг намалювати тільки 10 образів і ті увійшли в альманах „На вичну пам'ять Котляревському“.

VI. Від Редакції.

Від Впов. Івана Нечуя-Левицького одержали ми ось який лист: Прошу високоповажну Редакцію Л. Н. Вістника через свій

журнал оповістити про мою щирю подяку всім поодиноким особам і всім інституціям у Галичині й на Буковині, що пошанували мене присланими телеґрамами, адресами й приносинами в час 35-літнього ювілею моєї письменницької діяльності. Прошу иньші галицькі й буковинські газети надрукувати се.

Іван Нечуй-Левицький.

Вп. Василеві Левицькому в Відні. Писати поезії не значить склеювати до купи кепсько римовані слова, часто без значіння і змісту. До поезій треба мати хоч дрібку таланту. Для перекладів треба конечно двох річий: знати мову, з якої перекладаєть ся і ту, на яку перекладаєть ся, інакше повиходять цвїтки, як: дати дуба — Eiche geben; помер нї за цапову душу — gestorben für die Seele eines Ziegenbocks; він собі розібрав — er hat sich entkleidet і т. д. Ваші переклади з німецької мови непридатні тому, що Ви не знаєте порядно ні німецької, ні української мови. Прийміть також до відомости, що ніяка редакція не мусить друкувати все те, що хто пришле їй, але має право відкидати, що їй не подобаєть ся. Се ще одначе не є достаточною основою, аби автори і перекладники вислали до редакції листи з погрозами та простаплькими лайками. Знайомість із брошурою savoir vivre інтелігентним людям, а тим більше поетам, ніколи не завадить.